

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ABD
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

HOŞAP KALESİ KAZISI
TÜTÜN LÜLELERİ
(2007-2015)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Sinan BERGE

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Ü. Mehmet TOP

VAN – 2020

KABUL VE ONAY SAYFASI

Sinan BERGE tarafından hazırlanan "HOŞAP KALESİ KAZISI TÜTÜN LÜLELERİ (2007-2015)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Dr. Öğr. Ü. Mehmet TOP Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	 09.01.2020
Başkan: Prof. Dr. Rıcai KARAHAN Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	09.01.2020
Üye: Doç. Dr. Şakir ÇAKMAK Sanat Tarihi, Türk ve İslam Sanatları, Ege Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	 09.01.2020
Üye: Danışman: Dr. Öğr. Ü. Mehmet TOP Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	 09.01.2020
Yedek Üye: Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Yedek Üye: Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Tez Savunma Tarihi:
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzalarını sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (09.01.2020)

Sinan BERGE

(YÜKSEK LİSANS)

Sinan BERGE

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak, 2020

HOŞAP KALESİ KAZISI TÜTÜN LÜLELERİ (2007-2015)

ÖZET

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan her bir buluntu geçmişin önemli bir parçasıdır. Bu buluntular kendi içerisinde incelenir, tipolojisi belirlenir, kayıt işlemleri yapılır ve sonra diğer parçalarla olan ilişkisi bilimsel çalışmalarla araştırılıp irdelenerek, toplumsal yaşamdaki yerine yönelik yorumlar yapılabilir. Bunu yapabilmek için Sanat Tarihi, Arkeoloji, Tarih, Antropoloji, Halk bilimi gibi disiplinler arası bilgi akışı yapan alanlardan faydalanıp arkeolojik buluntuların sosyal ve kültürel etkisine vurgular yapılabilir.

Geçmişten günümüze sosyokültürel değerlerin devam etmesini sağlayan birçok sanat eseri vardır. Bu eserler arasında “Tütün Lüleleri” de yer almaktadır. Tütün lülelerinin ortaya çıkmasında bazı önemli faktörler rol oynamıştır. Bu faktörlerin başında tütün tohumu gelir. Tütün tohumu ve bitkisi Amerika’dan Avrupa’ya, oradan da Osmanlı topraklarına gelmiştir. Bu tohumun ürünü olan tütünün zamanla dünyada önemli sayıda kullanıcı kitlesi oluşmuştur. Böylelikle tütünün yoğun bir şekilde kullanılmasıyla birlikte zamanla tütün içme aletleri de çeşitli malzeme ve teknikler kullanılarak yapılmaya başlanmıştır. Bu içim aletlerinin belki de zamanında en çok tercih edileni ve keyif vereni lülelerdi.

Büyük emeklerle yapılan arkeolojik kazılarda çok sayıda eser tarihimize kazandırılmaktadır. Bu eserlerden biri de etnografyanın adeta birer yaşayan şahidi olan tütün lüleleridir. İşte bu yüksek lisans tezi ile tütün lüleciliğinin önemli buluntuları arasında yer alan Hoşap Kalesi Tütün Lülelerini belli bir disiplinle tez haline getirerek

yazılı kayıtlarda yerini alsın istiyor ve bu tip arkeolojik eserlerimize sahip çıkmayı amaçlıyoruz.

Osmanlı Arkeolojisi ve endüstri tarihinin yapı taşları arasında yerini alan tütün yetiştiriciliği ve lülecilik sanatı günümüz açısından araştırılması iyi yapılması gereken bir alan olmakla birlikte; korunup, tanıtılarak gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir.

Bu çalışmayı yayınlamakla Hoşap Kalesi tütün lüleciliği adına bir başlangıç yapmayı planladık. İnaniyoruz ki, tezimizin sayfalarını çevirdikçe, farklı tipolojisiyle bizlerin ilgi, alaka ve beğenisini kazanan birer arkeolojik miras olarak geçmişe ışık tutan bu buluntuları gördükçe, siz de aynı düşünceyi paylaşacaksınız.

Çalışmamızın konusu olan ve Van’da sürdürülen Hoşap Kalesi kazı çalışmaları sonucu bulunan tütün lüleleri önemli buluntular arasındadır. Bu buluntular tez çalışmasıyla belli bir disipline göre değerlendirilmiş olup kendi içerisinde gruplandırılmıştır. Ayrıca diğer yörelere ait lülelerin benzer ve farklı özellikleriyle karşılaştırmalar yapılmış, Osmanlı Arkeolojisi içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Van, Hoşap, Kale, Kazı, Tütün, Lüle

Sayfa Sayısı : X + 171

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Ü. Mehmet TOP

(M.Sc.)

Sinan BERGE

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSTY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

January, 2020

TOBACCO PIPES IN HOŞAP CASTLE EXCAVATION (2007-2015)

ABSTRACT

Each of the finds uncovered during archaeological excavations is an important part of the past. These findings are examined in their own, typology is determined, recordings are made, and then their relationship with other pieces is investigated and examined with scientific studies and interpretations can be made for their place in social life. In order to do this, art history, archeology, history, anthropology, folklore, interdisciplinary information flow can be used and the social and cultural impact of archeological finds can be emphasized.

There are many works of art that enable the continuation of sociocultural values from past to present. Among these works are 'tobacco nozzles'. Some important factors also played a role in the emergence of tobacco nozzles. Tobacco seed is one of these factors. Tobacco seeds and plants came from America to Europe and from there to Ottoman lands. Tobacco, the product of this seed, has gradually formed a significant number of users in the world. Thus, with the intensive use of tobacco, tobacco drinking tools have been started to be made by using various materials and techniques. Probably the most preferred and pleasurable of these drinking appliances in time was the nozzles.

In the archaeological excavations made with great efforts, many works are brought to our history. One of these works is the tobacco nozzles which are the living witnesses of ethnography. With this master's thesis, we want to make Hosap Kalesi Tobacco Nozzles, which are among the important findings of tobacco smoking, to take

their place in the written records with a certain discipline and to protect our archaeological works of this type.

Tobacco farming and smoking pipe art, which is one of the building blocks of Ottoman Archeology and industrial history, is an area that needs to be done well for today, but it must be preserved and introduced and transferred to future generations.

By publishing this work, we planned to make a start in the name of Hosap Castle tobacco smoking. We believe that as you turn the pages of our thesis and see these finds that shed light on the past as an archaeological heritage that gained our attention, relevance and appreciation with their different typology, you will share the same opinion.

Tobacco nozzles, which are the subject of our study and found as a result of the excavation works in Hokoç Castle, are among the important finds. These findings were evaluated according to a certain discipline with the thesis study and were grouped within themselves. In addition, comparisons were made with similar and different features of the towers from other regions, and their place in Ottoman Archeology was tried to be determined.

Key Words : Van, Hoşap, Castle, Excavation, Tobacco, Smoking,

Quantity of Page: X + 171

Supervisor : Dr. Öğr. Ü. Mehmet TOP

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1
1. HOŞAP'IN COĞRAFI KONUMU VE TARİHİ	6
1.1. Hoşap'ın Coğrafi Konumu	6
1.2. Hoşap'ın Tarihi.....	6
2. HOŞAP KALESİ KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI	9
2.1. Yapının Tarihçesi	9
2.2. Yapının Tanımı.....	11
2.3. Hoşap Kalesi Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	13
3. OSMANLIDAN KALAN ARKEOLOJİK MİRAS TÜTÜN LÜLECİLİĞİ..	16
3.1. Tütünün Keşfi ve Dünyaya Yayılışı	16
3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün ve Tütün Yasağı.....	18
3.3. Osmanlıda Kültürel Bir Objeye Tütün Lülesi	21
3.4. Lülenin Yapımı ve Malzemesi	26
3.5. Lüleci Esnafı ve Lonca Sistemleri.....	29
4. KATALOG	33
5. DEĞERLENDİRME	127
5.1. Form ve Tipoloji.....	130
5.1.1. Süzgeçli Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle	133
5.1.2. Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lüle	134
5.1.3. Disk Kaideli Lüle	136
5.1.4. Lale Çanaklı Lüle	138
5.1.5. Yuvarlak Çanaklı Lüle	139
5.1.6. Krater Biçimli Çanaklı Lüle	141
5.1.7. Karinalı Çanaklı Lüle	142
5.1.8. Nargile Lülesi.....	143

5.2. Malzeme ve Teknik	146
5.2.1. Malzeme	146
5.2.2. Yapım Teknikleri	149
5.3. Süsleme ve Teknikleri	149
5.4. Mühür Damgalı Lüleler	151
6. SONUÇ	155
KAYNAKÇA	157
ÇİZİM LİSTESİ.....	162
RESİMLERİN LİSTESİ	165
FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ.....	166
GRAFİKLER	171
ÖZGEÇMİŞ	
ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR

Bkz :	Bakınız
Cm :	Santimetre
E.M :	Etütlük Malzeme
Foto :	Fotoğraf
H.k.k:	Hoşap Kalesi Kazısı
Kat. No:	Katalog Numarası
vb:	Ve benzeri
yy:	Yüzyıl

ÖNSÖZ

17. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'da kullanılmaya başlayan tütün lüleleri başlangıçta Batılı bir yenilik olsa da zamanla Osmanlı'ya özgünleşerek sosyal bir değişimin ve yeni bir kültürel kimliğin tanımlanmasında etkili olmuştur. Osmanlı coğrafyasında özellikle Orta Doğu'da tütün ve Avrupa'dan ithal porselen fincanlarda kahvenin birlikte ikram edilmesi, modern dünyanın yenilikleri ve günlük hayatın içinde yeni bir alışkanlık olarak görülmüştür. Bu alışkanlık zamanla öyle bir artmış ki neredeyse tütün ve tütün içme aracı olan lülenin girmediği ev kalmamıştır.

Manzumelerde söylenenlere bakıldığında Osmanlı Döneminde tütünün kahveyle birlikte içildiği, tütünün çok lezzetli ve zevk verici olduğuna dair fikirler görülür. Burada, kahve ve tütün içenler *ehl-i keyf* olarak nitelendirilir; ehl-i keyf olanların her sabah kahve ve tütün içerek neşe buldukları, bu sayede koyu sohbetler yaptıkları söylenir. Manzumelerin birinde tütün ve lülenin keyfi şöyle dizelenir;

*Ehl-i keyfün her seher çismine vérür taze çân
İki fincan kahve ile [elde] bir lüle dühân*

Osmanlı döneminde bu denli yoğun kullanılan tütün lülelerinin önemli adreslerinden bir tanesi de ele geçen güzel örnekleriyle Hoşap Kalesidir. Tütün ve lülecilik üzerine merakımızın başlangıcını oluşturan “*Hoşap Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri (2007-2015)*” başlıklı yüksek lisans çalışmamızı onaylayıp, bilgilerini paylaşan, geleceğe dönük olarak vermiş olduğu destekle bizleri yönlendiren tez danışman hocam sayın Dr. Öğ. Ü. Mehmet TOP’ a, çalışmalarım esnasında metot ve incelemeler de yardımlarını esirgemeyen, kütüphanelerini ve arşivlerini benden esirgemeyen Sanat Tarihi Bölümündeki değerli hocalarıma teşekkür ederim.

Çalışmama görüş ve önerileriyle katkıda bulunan değerli hocalarım Dr. Öğr. Ü. Güler YILMAZ’a, Öğr. Gör. Cem HAYDAROĞLU’na ve Araş. Gör. Sinan KILIÇ’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamızda yer alan eserlerin fotoğraf çekimi ve çizimlerinde katkıları olan arkadaşlarım Şükran YILDIZ, Yalçın YAZLIK ve Özlem MEYDAN’ a teşekkür ederim. Yaşamım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür eder şükranlarımı sunarım.

Sinan BERGE

VAN - 2020

GİRİŞ

Bu tezde özellikle arkeolojik kazı buluntusu amaç edinilmiş ve konu olarak tütün lülesi seçilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri son zamanlarda tütün lüleleriyle ilgili yapılan akademik çalışmaların verimliliğini ve kazı süresi bittiğinde depolarda bulunan kazı buluntularını, bilim dünyasına kazandırmanın gerekliliğine olan inancımızdır. Anadolu topraklarında yapılan hemen hemen her kazıda rastlanan ve geçmişe dair önemli bilgiler içeren bir buluntu olmasıyla lülelere Van Hoşap Kalesi kazısında bulunan örnekler bağlamındaki bu çalışmayla dikkat çekilmek istenmiştir.

2007-2015 yılları arasında Hoşap Kalesi'nde yapılan kazı çalışmaları sırasında çok sayıda lüle buluntusu ele geçirilmiş olmasına rağmen bu lülelerle ilgili kazı raporları dışında herhangi bir yayın mevcut değildir. Bu derece yoğun bulunan lüle buluntusunun bir anlamı olmalıdır diyerek bu tezi çalışmaya karar verdik. Bu açıdan "Hoşap Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri (2007-2015)" başlıklı yüksek lisans tezinin özgün bir çalışma olma özelliği taşıyacaktır.

Çalışmamızda yer alan tütün lülelerinin tamamı Hoşap Kalesi kazıları esnasında bulunmuştur. Bu kazı çalışmaları sonucu ele geçen 392 adet lüle ve lüle parçasından tanımlanabilecek ve değerlendirilebilecek durumda olan örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. 2013 yılında kalede kazıdan ziyade restorasyon ağırlıklı çalışmalar yürütüldüğü için o yıla ait herhangi bir lüle buluntusuna yer verilmemiştir.

Hoşap Kalesi lülelerinden farklı form, tipoloji, boyut ve bezeme özellikleri gösteren 392 adet lüle ve lüle parçalarından 150'ye yakın lüle konuya dahil edilmiş olup katalog bölümünden 48 adet lülenin Corel Draw programı ile çizim işlemleri yapılmıştır. Katalog bölümünde lülelerin genel durumu, form özellikleri, çizimleri ve ölçüleri detaylı bir şekilde belirtilmiş olup Munsell Kataloğu ile de hamur ve astar renkleri belirtilmiştir.

Tütün lülelerinin incelenmesinde terminolojik olarak bir bütünlük sağlanması açısından diğer çalışmalarda dikkate alınarak formlar tanımlanmıştır. Benzer formlar yayınlarda farklı şekilde isimlendirilebilmektedir. Ayrıca diğer yayınlardaki

kronolojik tipoloji de tahlil edilerek doğruya en yakın inceleme yapılmaya çalışılmıştır.

“Hoşap Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri 2007-2015” başlığı altında yapmış olduğumuz tez çalışmamızın ilk aşamasını konunun tespitinden sonra kaynak ve dokümanların toplanması oluşturmuştur. Bu amaçla Van İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Kütüphanesi, bazı kamu kurum ve kuruluşları ile internet ortamında bulunan konuyla ilgili makaleler, lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri gibi kaynaklar araştırılmıştır.

Ayrıca konuyu ve malzemeyi daha iyi tanımak amacıyla dört yıl üst üste kalede yapılan arkeolojik kazılara katılarak konu pekiştirilmiştir. Bu süre içerisinde tez konusunu oluşturan malzemelerin detaylı bir şekilde fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Bunların içerisinde nitelikli olup, tipolojik ve süsleme açısından değer taşıyan eserlerin çizimleri gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında incelediğimiz lüle ve lüle parçaları katalog bölümünde belli bir metoda göre tanıtılmıştır. Elde edilen veriler ışığında çalışmaya konu olan malzemeler gruplandırılarak özellikle kendi içerisinde değerlendirilmiş, daha sonra farklı yörelere ait benzer ve farklı özellikleriyle karşılaştırılarak Sanat Tarihi ve Osmanlı Arkeolojisi içerisindeki yeri ve yerel özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmamız; Hoşap’ın Coğrafi Durumu ve Tarihçesi, Hoşap Kalesi Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, Osmanlıdan Kalan Arkeolojik Miras Tütün Lüleliliği, Katalog, Değerlendirme ve Sonuç olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; konunun tanımı, sınırları ve önemi belirtilerek araştırmada izlenen yöntem ve düzen ile konuyla ilgili bazı yayınlara kısaca yer verilmiştir.

Birinci bölümde Hoşap’ın Coğrafi Konumu ve Tarihi hakkında bilgilere değinilmiştir. İkinci bölümde Hoşap Kalesi Kazı ve Restorasyon çalışmaları hakkında kısaca bilgiler yer alır. Üçüncü bölümde Osmanlıdan günümüze kalan arkeolojik miras niteliği taşıyan tütün ve tütün lüleliliği hakkında bilgiler yer alır. Dördüncü bölüm asıl konumuz olan Hoşap Kalesi kazısı tütün lülelerinin Katalog bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde etütlük durumda olan 48 adet lülenin fotoğraf, çizim, tanım ve özelliklerine yer verilmiştir. Tanıtılan her bir eserin tablo sıralaması şu

şekildedir; Katalog No, Foto No, Çizim No, Kazı Çalışma Yılı, Dönemi, Malzemesi, Durumu, Yapım Tekniği, Hamur Rengi, Astar Rengi, Süsleme Tekniği, Süslemesi, Ölçüleri ile lülenin Tanımına değinilmiştir. Bu bilgilerin en sonunda kataloglarda yer alan örneklere ait fotoğraf ve AutoCad ortamında çizilen çizimlere yerleştirilmiştir. Bu eserlere etütlük malzeme olduklarından dolayı envanter numaraları verilmemiştir. Beşinci bölüm olan Değerlendirme de ise katalog bölümün de yer verdiğimiz lülelerin “Form ve Tipoloji”, “Malzeme ve Teknik”, “Süsleme” ve “Mühür Damgalı Lüleler” olmak üzere dört alt başlık altında değerlendirilmiş olup bu eserler hem kendi içerisindeki örneklerle hem de başka bölgelerde bulunan benzer örnekleriyle değerlendirmeye çalışılmıştır.

Son bölüm olan altıncı bölümde ise Sonuç kısmı yer alır. Hoşap kalesi 2007-2015 yılları arasında ki kazılar sonucu ele geçen tütün lüleleri verilerinin genel bir yorumu yapılmış olup, bu eserlerin tütün lüleleri içerisinde ki öneminden bahsedilmiştir. Sonuç bölümünden sonra kaynakça bölümü yer alarak tez çalışmamız son bulmuştur.

Tütün lüleciliği hakkında yapılmış çalışmalara baktığımızda; lülecilik konusunda ülkemizde yayınlanan ilk çalışma 1941 yılında A.R. Yalgın’ın tütün lüleleri üzerine yazmış olduğu “Tütün Lüleleri” isimli makalesidir (Yalgın, 1941).

Tütün lüleciliği hakkında kapsamlı çalışmalardan birini Erdinç Bakla yapmıştır. 1970 yılında “Tophane Lüleciliği” isimli tez çalışmasını kitap haline getirmiştir (Bakla, 1993). 2007 yılında bu çalışmasını detaylandırarak “Tophane Lüleciliği Osmanlı’nın Tasarımdaki Yaratıcılığı ve Yaşam Keyfi” adında ikinci kitabını yayınlamıştır (Bakla, 2007). Bakla’nın yazmış olduğu makaleler arasında “Unutulmuş Bir Halk Sanatı Lülecilik” isimli eseri de mevcuttur (Bakla, 1985).

Tütün Lüleciliği hakkında bilgiler veren diğer çalışmalar; Nedret Bayraktar’ın “Tophane İşi Eserler” (Bayraktar, 1990), H. Kocabaş’ın “Tophane Lüleciliği” (Kocabaş, 1963) ve H. Taşçı’nın “Topkapı Sarayı’ndaki ‘Tophane Lüleciliği’ Eserleri” (Taşçı, 1996) isimli makaleleridir.

M. Zeki Kuşoğlu “Dünkü Sanatlarımızdan Lülecilik” adlı makalesinde, tütünün serüvenine değinerek lülenin üretim aşamalarına değinmektedir (Kuşoğlu,

1989). “Bir Zamanlar Çubuk Vardı” isimli makalesinde ise çubuk şekillerinin Osmanlı halkı tarafından nerelerde, nasıl ve ne zaman kullanıldığına değinerek halkın lüleyle verdiği önemden bahsetmektedir (Kuşoğlu, 1991).

Tütün kültürüyle ilgili çalışmalardan birini Burçak Evren yapmıştır. “Osmanlı Esnafları” (Evren, 1999) ve “Eski İstanbul Kahvehaneleri” (Evren, 1996) adlı eserlerinde lüle, çubuk, ağızlık, nargile ve tütünün Anadolu’da başlangıcından son dönemlerine kadar geçirdiği süreci ele almıştır.

Fatih Tıǧlı’nın “Ehlikeyfin Kitabı” isimli eserinde keyif verici maddeler ve bu maddelerle özdeşleşen mekânlardan bahsedilmiş olup, bu kitap farklı yazarlar tarafından yazılmış eserlerden ve makalelerden meydana gelir (Tıǧlı, 2004).

Lüle konusundaki çalışmalarıyla son zamanlarda adından söz ettiren isim ise Gökben Ayhan’dır. Tütün lüleciliği konusuyla ilgili önemli çalışmaları bulunan Ayhan, “Çeşitli Müzelerde Bulunan Örnekleriyle Osmanlı Lüleleri” (Ayhan, 2006) isimli yüksek lisans teziyle lülelerle ilgili araştırmalara başlamış daha sonra doktora çalışmasında “Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntuları” (Ayhan, 2011) isimli bitirme tezini yazmıştır. Ayhan’ın tütün lüleleriyle ilgili bazı makaleleri “Ayasuluk İç Kalesi Batı Sarnıçları 2010-2011 Yılı Lüle Buluntuları” (Ayhan, 2012), “Başur Höyük Kazısı Lüle Buluntuları” (Ayhan, 2010) ve “Lüle Terminolojisinin Sorunları Üzerine Görüşler” (Ayhan, 2014) isimindeki çalışmalarıdır.

A. Cengiz, Edirne Yeni Saray kazı çalışmalarında 2009-2010 dönemlerinde bulunan tütün lülelerini 2011 yılında bir yüksek lisans tezi olan “Edirne Yeni saray Kazılarında Ele Geçen Lüleler” isimli çalışmasıyla ele almıştır (Cengiz, 2011).

A. Yener’in “Tütün Lüleleri ve Antalya-Kaleiçi’nde bulunan Örnekler” isimli makalesi lülelerle ilgili bir başka çalışmadır (Yener, 2005).

Lülelerle ilgili başka bir makale çalışması Halil Sözlü tarafından yazılan “Silifke Kalesi Kazılarında 2018 Yılında Bulunan Pipoların Değerlendirilmesi” adlı çalışmadır. (Sözlü, 2018)

Bitlis Kalesi Kazısı çalışmalarında da çok sayıda tütün lülesi ele geçmiş ve bu doğrultuda lülelerle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Ele geçen tütün lüleleriyle ilgili çalışmalara baktığımızda; Aliye Yılmaz tarafından yazılan “*Bitlis Kazısında Ortaya Çıkarılan (2004-2008) Tütün Lüleleri*” başlıklı yüksek lisans tez çalışması, 2019 yılında Kamile Sağcan tarafından yazılan “*Bitlis Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri (2011-2015)*” adlı yüksek lisans tez çalışması, Korkmaz Şen ve Yunus Emre Karasu’nun “*2018 yılı Bitlis Kale Kazısı Kaideli, Süzgeçli Çanaklı Lüle Buluntuları*” isimli makale çalışmaları bizlere Van Gölü Havzası’nda bulunan tütün lüleleriyle ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.

Osmanlı lüleleri konusunda yayın yapan yabancı araştırmacılar J.W. Hayes, Rebecca Robinson, Uzi Baram’dır. J.W. Hayes “Excavations at Saraçhane in İstanbul” isimli makalesinde Saraçhane kazılarında bulunan 1000’den fazla tütün lülesinden yola çıkarak lüleleri tiplere ayırıp tarihlendirmesini yapmıştır (Hayes, 1992).

Rebecca Robinson’un yayınladığı “Clay Tobacco Pipes from the Kerameikos” (Robinson, 1983) ve “Tobacco Pipes Corinth and Athenian Agora” (Robinson, 1985) isimli çalışmaları lülelerle ilgili bilgiler içermektedir.

Diğer bir yabancı araştırmacı Uzi Baram 1995 tarihli “Notes On The Preliminary Typologies Of Production And Chronology For The Clay Tobacco Pipes Of Cyprus” (Baram, 1995) ve “Filistin Geçmişinden Dolaşık Objeler” (Baram, 2010) başlıklı eserlerinde bölgedeki lüle buluntularını değerlendirmiştir.

Yukarıda yer alan yayınlar dışında lisans, yüksek lisans ve doktora alanında da tütün lüleleriyle ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca kazı sonuçları raporları, ansiklopedi çalışmaları, sözlükler ve çeşitli internet kaynakları da tütün lüleleriyle ilgili bilgiler sunmaktadır.

1. HOŞAP'IN COĞRAFI KONUMU VE TARİHİ

1.1. Hoşap'ın Coğrafi Konumu

Bir diğer adı Güzelsu olan Hoşap Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Van ilinin 13 ilçesinden biri olan, Gürpınar ilçesine bağlı olarak yönetilen yerleşim birim merkezidir. Konumu itibari ile güneyde Hakkâri, doğuda Başkale, batıda Çatak, Gevaş, kuzeyde Özalp ve Saray ilçeleri ile çevrilidir. İran'a giden yollardan biri olan Van-Hakkâri karayolu güzergâhında yer alan Hoşap Mahallesi, Van iline 60 ve Gürpınar ilçesine de 39 km uzaklıkta yer alır (Top, 1998:3).

1.2. Hoşap'ın Tarihi

Hoşap bucağı Osmanlı Devleti ile İran'ı birbirine bağlayan karayolu üzerinde bulunması nedeni ile asırlarca önemini korumuştur (Türkoğlu, 2000: 59-61). Ayrıca Hoşap bucağı, Hoşap Kalesi ile önemli geçiş yollarından birini kontrol altında tutmuştur (Kültür ve Turizm Envanteri I [KTE], 2006: 124-125).

Hoşap, tarihi gelişimini Van Gölü çevresindeki diğer merkezlerle birlikte tamamlamaktadır. Hoşap'ın 20 km güneyinde yer alan Yedisalkım (Ret) köyündeki Kızların Mağarası resimleri, bu yörede ilk uygarlığın M.Ö.8000 yıllarına kadar indiğini göstermektedir. Neolitik dönemin adı belirsiz kavimlerinden sonra Hurri-Mittani Krallığı, Urartular, Med ve Perslerin hâkimiyetine giren Hoşap, uzun süre yarı bağımsız bir idareyle Armenia Satraplarından Vaspurakanların elinde kalmıştır. 1064 tarihinde Selçuklu şehzadesi olan Melik Şah tarafından fethedilen ve 1100'de Ahlatşahların egemenliğine giren Hoşap' ta daha sonra sırasıyla Eyyübiler, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve XIV. yüzyılın ortalarından itibaren de Karakoyunlular hüküm sürmüştür (Uluçam, 2000: 214).

Hoşap bucağına 1397 tarihinden itibaren bugün izi bile kalmamış olan Mahmudi aşireti hâkimdir. Mahmudi beyliği sülalesinin başında bulunan Şeyh Mahmud (Sevgen, 1959: 137) Karakoyunlular döneminde aşiret mensupları ve himayesindeki kişilerle birlikte bir söylentiye göre Şam'dan diğer bir rivayete göre de Cizre'den çıkıp Azerbaycan'a gitmiştir (Evliya Çelebi, 1993: III-IVI, 227). Karakoyunlu Hükümdarı olan Kara Yusuf yerleşmeleri için Şeyh Mahmud ve sülalesine Aşut Kalesini vermiştir (Uluçam, 2000: 214). Şeyh Mahmud'un gösterdiği başarılarından dolayı Kara Yusuf

önce Aşut bucağının beyliğini daha sonra Hoşap bucağının beyliğini vererek kendisini bu iki beyliğin başına Bey olarak tayin etmiş. Beyliğine de Mahmudi Beyliği adını vermiştir (Şeref Han, 2009: 227).

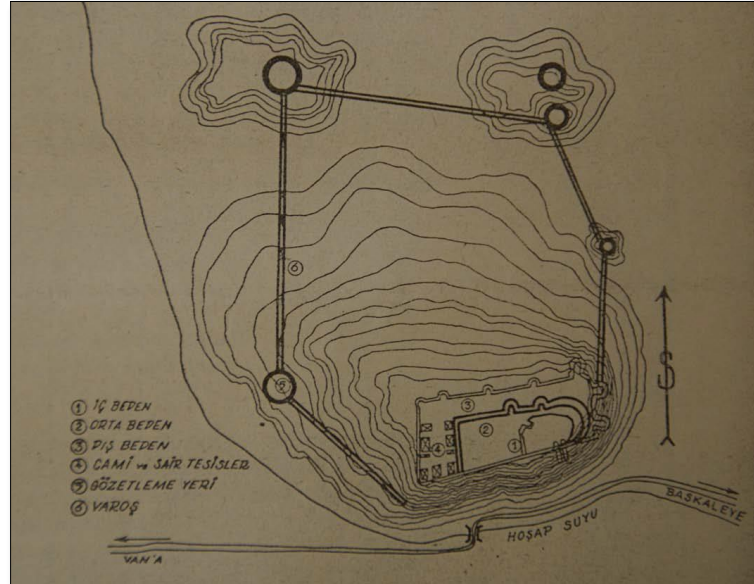
Şeyh Mahmud'un ölümünün ardından Mahmudi Beyliği'nin başına Emir Hüseyin geçti. Emir Hüseyin'in Akkoyunlu'lar zamanında ünü yükseldi. Başkale (Elbak) nahiyesi, Hakkari hükümdarından alınarak Emir Hüseyin'in himayesinde bulunan hükümete verilmiştir. Ayrıca Emir Hüseyin Türkmenlerin kendisine yardım etmesiyle İzzeddin Şer'in (Şir) ordusunu yenilgiye uğratarak Şenbu vilayetini ele geçirdi. İzzeddin Şer'in yardımına gelen Bedlis hükümdarı "Çemé Mir"(Mir ırmağı) adıyla bilinen Hoşap(Xoşab) ırmağının kıyısında çıkan çatışmada Emir Hüseyin öldürüldü ve yerine oğlu Mir Hamid geçti (Şeref Han, 2009: 227). Şah İsmail, Akkoyunlu yönetimini 1503' te ortadan kaldırarak Tebriz'de Safevi Devletini kurmuştur. Mir Hamid, beyliğini korumak için Şah İsmail'e bağlı olmuştu. Van Gölü ve çevresinin tamamı 1503'te Akkoyunlu hükümetine son veren Safevi'lerin eline geçmiştir (Uluçam, 2000: 214).

Yavuz Sultan Selim 1514 Yılında Çaldıran Meydan Muharebesiyle Şah'ın batıya ilerlemesini önlemiş, böylece Şiilik hareketinin yayılmasının önüne geçmiştir. Bundan sonra Şah'ın idaresinden kaçan tüm beylikler Yavuz Sultan Selim'e bağlılıklarını bildirmişlerdir (Talay, 1988: 32).Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı sonucunda geçici olarak Van Gölü ve çevresine hâkim olmuşsa da, uzun süre elinde tutamamıştır (Van İl Yıllığı, 1968: 69). Mahmudi Beyleri Şahlarından olan şah İsmail'e ondan sonra da Şah Tahmasp'a bağlılığını sürdürmüşlerdir (Uluçam, 2000: 214). Van, Osmanlı Türkleri zamanında 1534 yılında İranlılardan alınmıştır. İrakeyn "İki Irak" seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman ünlü İran seferinde bütün Doğu Anadoluyu, Irakla birlikte fethetmiştir (Van İl Yıllığı, 1968: 69).

1548 yılındaki II. İran seferinde ise Mahmudi Hasan Bey'in Kanuniye bağlı olmasıyla birlikte Hoşap ve çevresi kesin olarak Osmanlı yönetimine geçmiştir. Hasan Bey, daha sonra cereyan eden Osmanlı-İran ilişkileri sırasında Osmanlı adına başarılı hizmetlerde bulunduğundan dolayı Van bölgesi kendisine ocaklık ve yurtluk olarak verilmiştir. Hasan Bey böylelikle yezidi dinine mensup olan Mahmud-i aşiretinin Sünni-Şafii mezhebine geçmesini sağlamıştır (Uluçam, 2000: 214-215).

Kanuni Sultan Süleyman, Mahmudi aşiretine İslam'ın emirlerinden olan namaz, oruç, hac, zekât gibi İslam dininin emirlerini ehl-i sünnet ve cemaat mezhebi üzerine öğretilerde bulundu. Çocuklarını Kur'anı ezberlemeye teşvik etmeye, farzları, vacipleri ve sünnetleri öğrenmesine vesile oldu. Ayrıca köylerde medreseler ve camiler yaptırmıştır (Şeref Han, 2009: 231). Mahmudi Beyliği Hoşap'ta en parlak dönemini 17. Yüzyılda önemli beylerinden olan Süleyman, Zeynel, Evliya ve İbrahim beyler döneminde yaşadı. Hoşap Kalesi ile teşkilatı bu dönemde imar edilmiştir. 18 ve 19. yüzyılda da Hoşap doğu sınırında Osmanlının önemli bir sancak merkezi durumundadır. 1839'da Tazminat Fermanının getirdiği yeni idari düzenleme ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki irsi yönetim şekline son verildiğinden Mahmudi (Hoşap) Beyliği de Van Eyaleti'ne bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiştir (Top, 1998: 12-13).

1869'da Mahmudi'lerin kazası o zamanlar kasaba olan Saray kasabasına bağlandı. Hoşap böylelikle bu kazalara bağlı bucaklar arasında yerini almış. Ancak 1880 yılında teşekkül ettiren Hamidiye kazasının merkezi Hoşap olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra önemini kaybeden Hoşap, 1925'te Van iline bağlı nahiye olmuştur (Uluçam, 2000: 215). Günümüzde ise; Van ili, Gürpınar ilçesine bağlı Güzelsu (Hoşap) Mahallesi konumundadır.

Çizim 1: Hoşap Kalesi Çizimi

Kaynak: Nazmi SEVGEN-1959

2. HOŞAP KALESİ KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

2.1. Yapının Tarihçesi

Van-Hakkâri karayolunun kuzeyinde yer alan Hoşap (Güzelsu) beldesinde, aynı isimle anılan Hoşap suyunun kuzey doğusunda kartal yuvası şeklinde olan Hoşap Kalesi kurulmuştur (Top, 1998: 11).

Kalenin dibinden Hoşap nehri geçtiği için kaleye Hoşap kalesi denmiştir. Eski ismi Erçikbâlâ' dır. Hoşap nehri Hakkâri dağlarından ve Hüsni yaylalarında toplanıp bu kale altında Hoşap nehri adını alarak batıya doğru akar ve Van sahası içinde Edremit bağlarından geçer. Hakkâri'nin Vustan Kalesi dibinde Van Gölüne dökülür (Evliya Çelebi, 1993: III-IV, 624-625).

Foto 1: Hoşap Kalesi'nin Doğudan Görünüşü

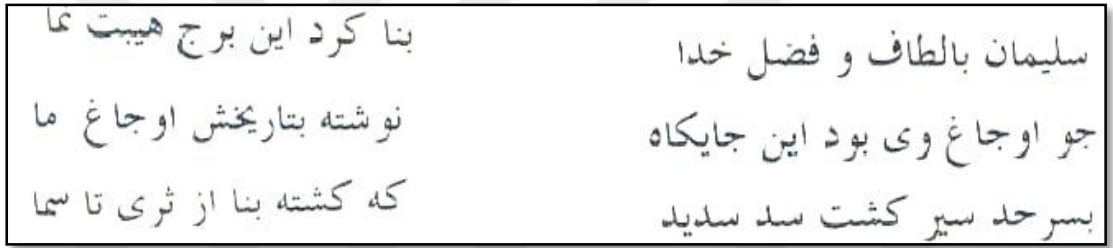
Kaynak: Hoşap Kalesi Kazısı Arşivi

Hoşap Kalesi'nin bulunduğu merkezde geçmişte Urartu askeri güçlerine ait bir tesisin bulunduğu kabul edilir. Bu askeri tesis Van ilinden başlar, Gürpınar ilçesinin Ovası, Çavuştepe Kalesi yanından geçip, Hoşap Suyu Vadisini güzergahından Urmiye Gölünün kıyılarına ulaşır. Bu askeri tesisin “Ordu Yolunu” korumak amacıyla kurulduğu tahmin edilmektedir (Top, 1998: 11). Özellikle giriş burcunun kuzeyindeki duvar temellerinde yer alan taş blokların işçilik bakımından Urartu dönemine ait

olduğu kesinlik taşımaktadır. Ayrıca kapıdan sonra ana kayaya oyularak işlenmiş basamak ve koridorlar yine Urartular döneminden kalmadır (KTE, 2006: 124).

Hoşap Kalesi'nin bazı tarihi kanıt niteliğindeki izlerinden dolayı Urartular tarafından kurulmuş olabileceği; ayrıca bu kalenin sırasıyla Bizans, Vaspurakan, Abbasi, Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi dönemlerinde kullanıldığı belirtilir. Kalenin son şeklini ise Osmanlı devletine bağlı, 1643'te Mahmudi aşireti beylerinden Sarı Süleyman tarafından yapıldığını, iç kalenin giriş kapısı üzerindeki kitabeden anlamaktayız (Uluçam, 2000: 214, Alper, 1983: 46, Belli, 2007: 495). Bu kitabe kaliteli ve siyah renkli bazalt taş üzerine, satırlar halinde yazılmıştır. İnşa kitabesi üç satır halinde altı mısra ve farsça olarak yazılmıştır.

Metin:

Okunuşu:

Süleyman bi eltâfu fazlı Huda Bina kerd in burc-i heybet-nümâ Çu ocağ-ı ma vey bûd in câygâh Nuvişte bi tarihine "ocağ-ı ma" Be serhad siper geşt setti sedîd Ki geşte bina ez sera ta semâ

Türkçe Anlamı:

"Süleyman Allah'ın lutufları ve fazlıyla

Bu heybetli kaleyi inşa etti

Bu yer onun ocağı olduğu için

Tarihine "ocağı ma" (1052) yazılmıştır.

Yerden göğe yükselen bina

Sınıra kadar sapsağlam bir set oluşturulmuş "şeklindedir (Top, 1998: 12-13).

2.2. Yapının Tanımı

Hoşap beldesinin merkezinde bulunan Hoşap(Güzelsu) suyunun hemen kenarında dik bir kaya kütlesi üzerinde yükselen kale kendi içerisinde iç kale ile bunu kuzeyinde üç yönde kuşatan dış kaleden meydana gelir. Dış kale ise; kuzeyden ve güneyden meyilli olan bir dere içerisinde (Top, 1998: 13-15). Dış kalenin surları arazinin topografik yapısına göre şekillenme göstermiş olup; kale böylelikle doğu, kuzey ve batı yönden dolanan kerpiç ve taş surlarla çevrelenmiştir. Dış kalenin doğu bölümünde yer alan surları kısmen, batıda bölümündekiler ise büyük ölçüde yıkılmış durumdadır (Tanılır, Uluçam, 1998: 81).

Kayalık bir kütlenin şekline göre iç kale şekillenmiştir. İç kalenin kurulduğu tepelerden güney ve doğuda olanlar dik bir şekilde iken, kuzeydeki tepe meyilli bir arazi yapısı görünümündedir (Top, 1998: 15).

Kalenin batı ve kuzeyde kapıları mevcuttur (Alper, 1983: 46). İç kaleye girişi sağlayabilmek için, kuzey taraftaki burcun batı yüzüne açılmış kapı açıklığından girmek gerekir (Top, 1998: 15).

Kaliteli kesme taşla inşa edilen burcun mimari yapısı kadar, kayalar arasında gizli tutulmuş demir kapı da görkemli bir yapıya sahiptir. Günümüze değin çok iyi korunan kale kapısı, Van Bölgesindeki tek demir kapı örneğini teşkil etmektedir (Belli, 2007: 495).

Evliya Çelebi bu kapı için; ‘‘Binanın ustası bu kapıyı iki kule arasında yapmıştır ki hiç görünmez. Osmanlı ülkesindeki kale kapılarının ahşap (ağaç) üzerine demir malzemelerle kaplı kapılar olduğunu bununla birlikte; ateş edildiğinde ağaçlarının yanıp demirlerinin döküleceğini fakat Hoşap Kalesi kapısının her kanadının üç yüz kantar Nahşivan demirinden olup, hiç ağaç kısmının olmadığını’’vurgular (Evliya Çelebi, 1993: III-IV, 624).

Ayrıca kuzey doğu surlarında yer alan orta burcun acil durum ve zorunlu hallerde kaleye geçit veren küçük ölçekli bir ikinci kapıya sahip olduğu bilinir(Belli, 2007: 496).

İç kale beden duvarları üzerinde yer alan dairesel giriş burcu; kuzey beden duvarın ortasında dışa taşıntılı olarak yapılmıştır. Giriş burcu gerek düzgün kesme taş

işçiliği gerekse büyük bir kule görünümünde olması nedeni ile dikkat çekmektedir. Kuzey ve doğu tarafın alt kesimi harçla tutturulmuş iri blok taşlarla yapılmıştır. Burcun üst kısımlarında ve batı tarafında kırmızı kum taşından yapılmış kesme taşlar kullanılmıştır. Kesme taşlar blok şeklinde oldukça büyük tutulmuştur.

İç kalenin dört kademeli yapılışına uygun birinci kademede selamlık, mescit ve zindan, ikinci alanda hamam, üçüncü kısımda harem ve dördüncü bölüm de seyir köşkü ve bey hamamı bulunmaktadır (Top, 2010: 207). İç kalenin en dik yerinde beldenin manzarasına hâkim olacak bir noktaya seyir köşkü kurulmuş olup bu köşke kuzey batıda ki kapıdan girilmektedir (Uluçam, 2000: 222).

Harem köşkü, seyir köşküne göre batı uçta yer alır. Harem köşkü eğimli bir zemin üzerine oturduğundan iki bölüm halinde yapılmıştır (Uluçam, 2000: 222). Harem ortada bir holle bunun güney ve kuzeyine yerleştirilmiş ikişer odadan meydana gelmektedir. (Belli, 2007: 497).

Haremin batısı yönünde yer alan selamlık dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Uzun bir salonla, batısına bitişik tek odadan ibaret olan bu yapı iki katlıdır. (Uluçam, 2000: 223). İç kalenin güneybatısında, harem duvarına bitişik olarak mescit yer almaktadır. Duvarları sağlam kalan mescidin kubbe örtüsü tamamen yıkılmış vaziyettedir. (Top, 2010: 207). Kalenin ayrıca fırın ve zindan odaları günümüze ulaşabilmiştir. Fırın tuğladan yapılmış oval planlı, üzeri kubbeye örtülü tandırı ile önünde çalışma mekânı ve külhanı bulunmaktadır (Belli, 2007: 497). Zindan bölümü ise iç kalenin orta kesimine yakın, haremin kuzey doğusuna konumlandırılmıştır (Top, 2010: 207) .

HOŞAP KALESİ VAZİYET PLANI

Çizim 2: Hoşap Kalesi Vaziyet Planı

Kaynak : Hoşap Kalesi Kazısı Arşivi

Düzenleyenler; Dr. Öğretim Üyesi Mehmet TOP, Restoratör: Mesut BUDAK

1-GİRİŞ BURCU	5-HAMAM	9-BEY HAMAMI
2-ZİNDAN	6-FIRIN	
3-KALE MESCİDİ	7-HAREM	
4-SELAMLIK	8-SEYİR KÖŞKÜ	

2.3. Hoşap Kalesi Kazı ve Restorasyon Çalışmaları

Van'ın Gürpınar ilçesi Hoşap beldesinde yer alan Hoşap Kalesi kazı çalışmaları, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Dr. Öğretim Üyesi Mehmet TOP başkanlığında 28.08.2007 tarihinde başlatılmıştır. 2007 kazı çalışmaları öncelikli olarak iç kalede başlatılmıştır ve iki alanda sürdürülmüştür. Bunlardan ilki, zindan ve çevresi, ikinci alan ise harem odaları ve etrafında gerçekleştirilmiştir.

2008 yılında kazılar iç kale bölümünde yapılmış olup; üç farklı alanda sürdürülmüştür. Bu alanlardan birincisi ve ikincisi 2007 yılında yapılan kazı çalışmalarının devamı şeklinde olup birinci kademesi ve harem olduğu kesimde,

üçüncüsü ise; ikinci kademede yer alan fırın ve çevresinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar yapılırken çeşitli buluntular ele geçmiş olsa da bunlar envanterlik değer taşıyan buluntular değildir. Kırık parçalar halinde seramik çeşitleri (sırlı ve sırsız) iki adet pişmiş topraktan yapılmış künk, çeşitli formda lüleler ile alçı süsleme parçaları bulunmuştur (H.K.K. Arşivi).

2009 yılında Hoşap Kalesi'nin haritalama çalışmaları yapılarak alanın tamamı 10 x 10 m ölçülerinde karelajlara bölünmüş ve kazı alanları bu haritaya göre yeniden tanımlanmıştır. Kazılar iç kalede dört alanda sürdürülmüş olup, bu alanlar haritada; I. ALAN: AI-Aİ-28-29 Açması. II. ALAN: AJ-29 Açması, AJ-30-31 /AK-30-31 Açması, Aİ-29-30 Açması, AJ-29 Açması, AJ-AK-30 Açması, AJ-29-30 Hamam Açması ve AJ-29-30 Açması. III. ALAN: Aİ-26-27 / AJ-26-27 (Aİ-26) Açması, AJ-27 Açması, Aİ-25-26 / AJ-25-26 Açması, Aİ-24-25 / AJ-25 Açması, AI-Aİ-25 Açması, AI-Aİ-24-25 Açması, AJ-24 Açması ve AJ-24-25 Açması. IV. ALAN: AL-29-30/AM -29-30 Açması şeklinde düzenlenmiştir. Bu kazı alanlarında temizlik ve kazı çalışmaları olmak üzere, konservasyon, kısmi onarım ve sağlamlaştırma işleri de yapılmıştır (H.K.K. Arşivi).

2010 yılı kazılarında Büyük Hamam olarak adlandırılan yapıda ve bunun çevresinde kazılar sürdürülmüştür. Buradaki kazılar Aİ-29/30, AJ-29/30, AI-30, AK-30/31,AJ-31 plan karelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu alanda yapılan kazı çalışmaları genelde dolgu toprağı boşaltılarak ve yapı kalıntılarını tamamını ortaya çıkarmak için yapılmıştır (H.K.K. Arşivi).

2011 yılında kazılar iç kalede, II. Alan (Büyük Hamam ve Çevresi) III. Alan (Harem) ve IV. Alan (Seyir Köşkü) bölgelerinde yapılmış olup, bu alanlar kazı haritasında Aİ-24/25, Aİ-27, Aİ-30, AJ-24/25, AJ-26, AJ-29/30, AK-30, AL-29 karelerine denk gelmektedir. Ayrıca kalede Aİ-24/25, AJ-24/25, AJ-26 harita karelerindeki alanlarda sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır (H.K.K. Arşivi).

2012 yılı kazı çalışmaları II. III. ve IV. alanlarda sürdürülmüştür. 2010 yılında ortaya çıkarılan bu mekanlar 2011 ve 2012 yıllarında da kazı çalışmaları ile zemine ulaşmak amacıyla devam ettirilmiştir (H.K.K. Arşivi).

2013 yılında kalede kazıdan ziyade restorasyon ağırlıklı çalışmalar yürütülmüştür. İç kalede, AJ 30, AJ 31 alanlarında konservasyon, kısmi onarım ve sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır. AJ 25-26, AI 28-29, Aİ 28-29 alanlarında çalışmalar sürdürülmüştür (H.K.K. Arşivi).

2014 yılı kazı çalışmaları da iç kale alanında yapılmıştır. Bu çalışmalar II. Alanın (Büyük Hamam) iki yerinde sürdürülmüştür. Bunlardan birincisi, alanın kuzeydoğu kesimi olan AJ-31/32 ve AK-31/32 plan kareleri, ikincisi ise; alanın güneybatı köşesinde yer alan AJ-28/29 plan kareleridir (H.K.K. Arşivi).

2015 yılındaki kazı çalışmaları; hamam ve fırın etrafında 31-AL/AM/AK ve AJ-28/29 alanlarında sürdürülmüştür (H.K.K. Arşivi).

3. OSMANLIDAN KALAN ARKEOLOJİK MİRAS TÜTÜN LÜLECİLİĞİ

3.1. Tütünün Keşfi ve Dünyaya Yayılışı

Yeryüzündeki belli başlı üretim şekillerinden en gerekli ve yaygın olanı tarım ürünleridir. Şüphesiz ki geçmişten bu yana insanı doyuran ve giydiren toprak olmuştur. Dünya nüfusunun beslenmesi, giyimi, enerji ihtiyacının karşılanması, barınma ihtiyaçları önemli ölçüde toprağın ürünü olan tarımsal faaliyetlere bağımlıdır (Bulut, 2006: 1). Tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen tarım ürünlerinin bir kısmı ise bir takım özelliklerinden dolayı diğer ürünlerden daha önemli pozisyona gelmiştir (Karabacak, 2017: 28). Bu tarımsal ürünlerden bir tanesi de tütündür. Tütün, patlıcangiller (Solanaceae) familyasından altmış dört cinsi içinde barındıran, bilimsel adı Nicotiana olan türün bir üyesi ve dünyada en çok bilinen Nicotiana tabacum ve Nicotiana rustica adı verilen bitkilerin yapraklarına verilen isimdir (Yılmaz, 2005:2). Anavatanının Amerika kıtası olduğu tahmin edilen tütünün coğrafi keşiflerle birlikte Amerika'da Maya uygarlığına ait taşlar üzerindeki resimlerde kullanım şekillerine ve pipo resimlerine rastlanıldığı yazılır.(Ceylan, 1995:8; Özdemir, 2010: 18). İlk zamanlarda dini törenlerde tütsü olarak kullanılmış, daha sonraları çeşitli şekillerde içilmiştir (Ergün ve Uğurlu, 2006: 115). Daha sonra tütün keşiflerle birlikte Avrupa ve diğer eski dünya karalarına yayılmaya başlamıştır.

Tütün ile ilgili bir başka çalışmada tütünün ilk kez Şamanların dini törenlerinde kullanıldığı, susuzluğa iyi gelmesi ve açlığı yatıştırdığı için sağlık açısından faydalı olduğu düşünülerek kullanıldığı yazmaktadır (Ayhan, 2009: 51). Bu bitki ve tohumları 1558 yılında Avrupa'ya İspanya kralı tarafından getirilmiş, daha sonra Fransa'da kullanılmaya başlanmış, 1586'dan itibaren İngiliz sarayına girdiği söylenir (Bayraktar 1990: 16-25).

Resim 1: Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tütünün Temsili Resmi

Kaynak: Corti, 1946:155.

15. yy. sonuna kadar sadece Amerika kıtasında yerliler tarafından bilinen, tüketilen, kendilerine yetecek şekilde üretimi yapılan tütünün, 1492 yılında Christopher Columbus'un Amerika'yı keşfiyle bunu takip eden yıllarda Avrupa'ya getirildiği şöyle anlatılır; C. Columbus, Amerika kıtasına ayak bastıktan sonra mürettebattan bir grubu keşif yapmak amacıyla Küba'nın iç kısımlarına gönderdi. Avrupalıların ilk defa tütünle karşılaşması, bu görev sırasında oldu. Keşif için yola çıkan bu grup, iç bölgelere ilerlediğinde, kurutulmuş yaprakları yakarak dumanını içlerine çeken yerlilerle karşılaştılar. Bu yapraklardan kendilerine de ikram edildi. Dönüşte, ikram edilen bu bitki, Columbus'a sunuldu ve nasıl kullanıldığı hakkında da bilgiler verildi(Yılmaz, 2005:2).

İlk başlarda sağlık açısından, susuzluğa ve açlığa karşı iyi geldiği düşünülen tütün zaman içerisinde pipo, nargile, puro, enfiye, çiğneme tütünü ve sigara şeklinde keyif verici olarak tüketilmiştir (Ergün ve Uğurlu, 2006: 115).

17. ve 18. yy.'a ait Avrupa kaynaklarında verilen bilgilere göre, tütünün kullanımı Avrupa ve Amerika'daki kolonilerde öyle bir artış gösterdi ki, yetişkin erkekler yanında, çocuklar ve hatta hamile kadınlar bile içiyordu. İnsanlar, çalışırken, sohbet ederken, rahipler ise, kiliseye gelen insanlarla ayinden önce veya ayin sırasında bile tütün içmekte veya tütün mamullerini kullanmaktaydı. Özellikle Avrupa'nın büyük kentlerinde tütün kulüpleri ve okulları açılmakta, sayıları gittikçe de artmakta

idi. Diğer taraftan tütüne bağlı lüle, pipo, tütün muhafaza kapları ve enfiye kutusu imalatı gibi ileride birçok insanın çalışacağı endüstri kolları oluşmaya başlamıştı. Öyle ki, lülenin, piponun veya enfiye kutusunun kalitesi, üzerindeki resim ve işlemler, o insanın sosyal statüsünü gösteren belirtiler haline geldi. Bunların kalitesi ve güzelliği, insanların gurur kaynağı idi. Özellikle 17. yy.'ın ikinci yarısından sonra ve 18. yy'da üst sınıf insanları arasında resamlara ellerindeki lüleleriyle poz vererek yağlı boya resimler yaptırmak, moda haline gelmişti (Yılmaz, 2005:3).

Görüldüğü gibi tütünün tüketimi dünya genelinde kısa sürede bir artış göstermiştir. Piyasaya sürüldüğü 1520'lerden 18. yy. başlarına kadar geçen yaklaşık 200 yıl boyunca tüketiminin en az 30 kat arttığı, 18. yy. boyunca da toplu tüketim malı olarak yaygınlaştığından, bu oranın 40 kata ulaştığı belirtilir (Yılmaz, 2005:6).

3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün ve Tütün Yasağı

Tütünün Osmanlı İmparatorluğu'na giriş tarihi hakkında kesin bir bilgi olmasa da, 1570'lerde girmiş olması ihtimali yüksek ihtimaldir. Çünkü bu hususta bazı veriler dikkat çekicidir. Örneğin; 1583 yılı Muğla'ya ait tahrir defterinde, oşür alındığı tespit edilen milas adlı bir madde vardır. 17. yy. sonlarında imparatorluğun Anadolu yakasında üretilen bir tütün cinsi olarak karşımıza çıkan milas, tütün ile aynı adı taşır. (Mete, 2004:252) Bazı kaynaklarda tütünün ülkemize Amerika'nın keşfinden 110 yıl, Avrupa' da tanınmasından 85 yıl sonra 1601 - 1603 yılları arasında girdiği yazılır. Önceleri sadece ithalinden gümrük vergisi alınırken, alım ve satımından da vergi alınmaya, iç üretim arttıkça ithalattan sağlanan gümrük gelirlerinde oluşan azalmayı telafi amacıyla tütün üreticilerinden de dekar başına belirli bir vergi alınmaya başlandığı bilinir (Bozdemir, 2011:457) .

Bir başka görüş ise ilk kez şaman törenlerinde “halüsinasyon” amacıyla kullanılan bitki, Amerika yerlilerine göre “her derde deva olan bir ilaç” tır. Kıtada susuzluğu, açlığı yatıştırdığı ve direnç verdiğine inanılarak kullanılmıştır. Gerçekte Osmanlı topraklarına girişi de bu şekildedir. İngilizler 17. yüzyılın ilk yıllarında tütünü Osmanlı'ya bir tür ilaç tanıtımıyla göndermiştir (Ayhan 2010: 51). Sonrasında imparatorluk himayesinde ilk olarak Selanik'e getirilerek yetiştirildiği, buradan farklı bölgelere dağıldığı bilinmektedir (Bayram 2011: 244).

Osmanlının tütünle tanışması beraberinde kahveyle birlikte içildiği ve tütünün çok lezzetli ve zevk verici olduğuna dair fikirler görülür. Tütün aynı zamanda Osmanlı toplumunda tıpkı kahve gibi sosyal bir çatışma ögesi haline gelmiş; dönemin edebi eserlerinde övgü veya yergi ile anılmıştır. Manzumelerde söylenenlere bakıldığında burada, kahve ve tütün içenler *ehl-i keyf* olarak nitelendirilir ve ehl-i keyf olanların her sabah kahve ve tütün içerek neşe buldukları ve bu sayede koyu sohbetler yaptıkları söylenir. (Turan, 2013: 352).

Osmanlı döneminde tütün kullanımının hızlı bir artış göstermekle birlikte buna paralel olarak tütün yetiştiriciliği ve ticaretinin de gelişme gösterdiği ortadadır. Osmanlı da bazı "*Tütün Tarımı*" alanları şunlardır; Edirne: Kırıkkale, Lüleburgaz, Vize ve Tekfurdağı (Tekirdağ) kazaları, Cezair-i Bahr-i Sefid: Sakız Kazası, Sisam Kazası, Canik Vilayeti: Samsun, Çarşamba ve Bafra kazaları, Sivas: Tokat, Erbaa, Niksar ve Zile kazaları, Trabzon: Trabzon, Ordu ve Polathane kazaları, Kastamonu: Sinop Kazası, İstanbul: Gebze ve kazaları, Bitlis: Bitlis ve Muş kazaları, Halep: Hasankeyf denilen tütün için Ayıntab Kazası dönemin önemli tütün yetiştiriciliği merkezleridir (Bozdemir, 2011:458-459) .

Tütünün İstanbul'da çıkan yangınlara sebebiyet vermesi (1633 yılındaki Cibali yangınında 20 bin ev yanmıştır) ve keyif verici olması nedeniyle tutucu din taraftarları tütüne ve tüketimine karşı çıkmışlardır. Bu durum yöneticileri tedbirler almaya zorlamış ve Padişah IV. Murat zamanında (1633) ağır bir şekilde cezalandırma (idam cezası dahil) yoluna gidilmiştir. Değişik zamanlarda uygulanan yasaklamalara ve alınan tedbirlere rağmen istenilen sonuç alınamamıştır. Halkın sağlığı, kaçakçılığın önlenmesi gerekçesi ve Devlet bütçesine gelir sağlamak amacıyla 1683 yılında düzenlenen bir nizamname ile gümrük resmi adıyla vergi alınması yoluna gidilmiştir. Tütünden sağlanan Devlet gelirlerini artırmak ve daha düzenli şekle sokmak için 1874 yılında hazırlanan Duhan (duman) Nizamnamesi ile bandrol sistemine geçilmiş (1874-1884) bu uygulama on yıl devam etmiştir. Bandrol uygulanmasıyla da umulan gelire ulaşamaması üzerine daha fazla gelir elde etmek amacıyla araştırmalar yapılmış, çareler aranmıştır. Yüksek düzeyde kurulan bir komisyon aracılığıyla konu ile ilgili teklifler incelenmiş, birçok kimsenin de görüşleri alınmak suretiyle yararlı olacak

hususlar belirlenerek, araştırma ve inceleme sonucu Hükümete (Babıali) iletilmiştir. (Bozdemir, 2011:459) .

Tütünün Osmanlı Devletinde yasaklanmasıyla ilgili başka bir kaynakta, tütünün diğer devletlerde olduğu gibi, Osmanlı merkezî idaresi tarafından da üretimi, ticareti ve tüketimi yasaklandı. Yasaklama ilk defa Sultan I. Ahmed döneminde 1609 yılında başladı. Tütünün yasaklandığını bildiren ilk fermanda bir-iki seneden beri İngiltere'den *tabaga* adında bir yaprağın getirildiği, halkın bazısının bu nebatı lüle içine koyup, ateşle yakıp, dumanını kamış ve başka nesnelere ile içlerine çektikleri, bu durumun halk arasında yayılarak devam ettiği, ülkenin köy ve kasabalarında bu yaprağın ekilip, pazarlarda satıldığı, bu nedenle ilmiye ilminden, hatipler ve imamlar hizmetlerinden, esnaf ve zanaatkarların işlerinden geri kaldıkları, gece gündüz kahvehanelerde ve sokaklarda bu yaprağın içilmesinden hastalandıklarının ortaya çıktığı ve ölümlerin arttığı, bu nedenle Memalik-i Mahruse'de bu yaprağın ekiminin, ticaretinin ve kullanılmasının yasaklandığı, bu emrin her tarafta duyurularak, herkesin uyması gerektiği, ulemanın ilmiyle, ehl-i sanayinin sanatlarıyla, devletin taşradaki görevlileri olan dirlik sahiplerinin işleriyle meşgul olmaları gerektiği, eğer bu emre itaat etmeyenler tespit edilirse şiddetle haklarından gelineceği yazmaktadır (BOA: 76).

Tütün Osmanlı döneminde XVII. yy. başlarında Sultan III. Mehmet (1595-1603) zamanında tanınmıştır. Özellikle tütün tüketiminin 1500 yıllarında Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Mısır'da, XVII. yy. ikinci yarısından itibaren Venedik, Portekiz ve Cenova'lı denizcilerin İstanbul'a gemilerle gelmesi sonucu Anadolu topraklarında, tütün kullanımı başlamıştır. I. Ahmet (1603-1617) döneminde tütün kullanımının yaygınlaşması sonucunda ilk tütün yasağı uygulanmış, ancak başarılı olunmamıştır. I. Ahmet'in oğlu IV. Murat (1623-1640) bu konuda çok sert davranmıştır. İstanbul'da meydana gelen yangınlardan tütünü sorumlu tutmuştur (Cezar 1963:335). Kahvehanelerde bu yasaklardan nasibini almıştır. Bu alanlarda isyancıların toplandığı, kanunsuz işlerin ve siyasi konuşmaların yapıldığı belirtilerek, kahvehanelerin kapatılması ve keyif verici bir madde olarak tütün içilmesi yasaklanmıştır (Danişment 1950: 356-357). IV. Murad döneminde tütün yasağının sıkı bir şekilde kontrol altına alınması, 1633 yılından itibaren başladı. Bunun sebebi, 1633 yılında meydana gelen büyük yangındı. Yangın, Cibali'de bir denizcinin çıkardığı

ateşle başlamış, surları atlamış ve yayılarak yaklaşık 20.000 evi yok etmişti (Yılmaz, 2005: 18). Tütün yasağının Sultan IV. Murad döneminde sıkı bir şekilde takip edilmesine karşın, gizliden gizliye üretimi, ticareti ve tüketimi devam etti. Yasak, 1640 yılında padişahın ölümünden sonra da sürdü. (BOA:89-90.)

Sonuç olarak Amerika kıtasının keşfinden sonra dünyaya yayılmaya başlayan tütünün, Osmanlı imparatorluğuna 16. yüzyılın sonlarında girdiği söylenebilir. Osmanlı topraklarına girişinde de tütünün ilk başlarda Avrupa'da olduğu gibi bazı hastalıkların tedavisinde ilaç olarak kullanılmıştır. 17. yy. başından itibaren kahveden sonra en çok tüketilen madde olarak tütün, kısa sürede Osmanlı coğrafyasında üretimi, ticareti ve tüketimi yayılmaya başladı. Bu yayılmayla birlikte tütün içiminden kaynaklı bir çok yangın sebep olarak gösterilmiş ve 17. yy. başlarından itibaren tütün içiminde dönem dönem devlet tarafından yasaklamalar olmuştur. Fakat konulan yasağa IV. Murad dönemi hariç pek fazla uyulmadı ve üretimi, ticareti, tüketiminin yayılarak devam ettiği görülmektedir.

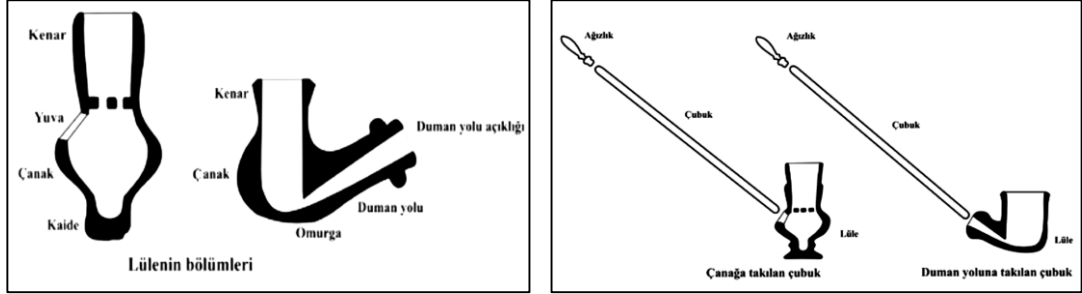
3.3. Osmanlıda Kültürel Bir Obje Tütün Lülesi

Lüle kelimesi Farsça "lüle" kelimesinden gelir ve Farsçada 'boru', Arapçada ise 'inci' anlamına gelmektedir (Robinson 1985'den aktaran Fındık,2016: 374) .

Eskiden çubuk ve nargilenin ucuna takılıp içine tütün, tömbeki doldurmaya mahsus olan ağzı fincan gibi açık, dibinde bir delik bulunan, pişmiş topraktan imal edilmiş, üzeri çeşitli motiflerle süslenmiş olana "lüle" bunları imal eden ustalara da "lüleci" denirdi (Bozdemir, 2011:467) . Lüleler farklı formlarda kaide, duman yolu, çanak ve ağız gibi kısımlardan oluşan tütün ve benzeri farklı ürünleri içmek için kullanılan pişmiş toprak objelerdir. Çubuk ve ağızlık lüleyi tamamlayan diğer parçalardır (Keskin, 2018: 52-53) .

Tütün ve keyif verici maddeleri içmek için pişmiş topraktan imal edilen lüleler, genel olarak tütünün doldurulduğu "tütün çanağı ve kenarı", dumanı tütün çanağından çubuğa götüren yol olan "duman yolu ve açıklığı", çubuğun lüleye sokulduğu "çubuk yuvası (açıklığı)", kaide bölümleri ile bunları tamamlayan çubuk ve imame (ağızlık) den oluşmaktadır. Lüle (tütün) çanağı, tütünün doldurularak yakıldığı hazneye denmektedir. Duman yolu, tütün çanağından dumanı çubuğa götüren yoldur. Duman

yolunun çubuğa bağlandığı kısmına “*çubuk ağzı/duman yolu ağzı*” denmektedir. Omurga ise lüle çanağı ile duman yolunu birbirine bağlayan kısma denmektedir (Bakla, 2007: 157).

Çizim 3: *Tütün Lülesinin Bölümlerini Gösteren Çizimler*

Kaynak: Ayhan, 2009: 52

Kaynaklarda, lülenin Osmanlı coğrafyasında ilk olarak ne zaman kullanılmaya başlandığına dair net bir bilgiye rastlanmamıştır; ancak bir tütün içme aracı olan lüleyi tütünden bağımsız düşünmek imkânsızdır. Dolayısıyla lülenin kullanılmaya başlanması, tütünün Osmanlı’yla tanıştığı döneme paralel bir süreç izlemiş olmalıdır. Çünkü yaklaşık olarak 16. yüzyılın sonu veya 17. yüzyılın başında Osmanlı coğrafyasına girdiği bilinen tütünün, içim aracını da beraberinde getirmiş olması beklenir.

Arseven Osmanlı’nın lüleyle tanışmasını tütünün Osmanlı topraklarına gelmesiyle birlikte tütünü içmek ve saklamak için bir takım malzemelere ihtiyaç duyulmasına bağlar. Tütünü içmek için ilk olarak XVII. yy. da lüleler kullanılmıştır. Lüle; içine tütün ve tömbeki koymaya uygun çubuk ve nargilelerin uçlarına takılan parçaya verilen isimdir (Arseven,1950:1245; Kuşoğlu1989:32-35).

Lüle Osmanlı’ya Kuzey Afrika yolu ile gelmiş olup “çubuk” olarak adlandırılan ağızlık, çubuk ve kısa lüle çanağından oluşmaktadır. Batılı tipten ziyade çubuk ucuna takılarak içilen lüleler Osmanlı’da yaygınlaşarak 20. yüzyılın başlarına kadar kullanılmıştır (Baram 1995’den aktaran Fındık,2016: 374) . Bakla’ya göre lülenin tanımı şöyledir: “*Pişmiş topraktan yapılmış; çubukla tütün içilirken fincan gibi ağzı açık olup yan tarafında çubuğa bağlanacak bir ucu olan, tömbeki içilirken ise; duman çıkan ucun altta olduğu, küçük duman içme kaplarına*” lüle denir (Bakla, 2007: 156)

Foto 2: Çubuk (Lüle) İçen Mevlevi Dervîşi (Foto G. Berggren)

Kaynak: Evren, 1999: 89

Osmanlı döneminde tütün içme adeti o kadar yaygınlaşmış ki, fazlaca düşkün olanlar tütün ve çubuklarını yanlarına almadan evlerinden çıkmazlarmış. Bu gibiler tütünlerini atlas veya ipekli kumaştan yapılmış bir torbaya koyar, lüle çubuklarını ise gümüşten yapılmış vidalı yerlerinden iki-üç parçaya ayırır sonra elbisesinin kemerine asılı hususi mahfazaya koyarmış. Özellikle yaz aylarında çubuğunu yanına almadan sokağa çıkan kimseler olmazmış (Evren, 1999: 92). 19. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'yu birkaç kez ziyaret eden İngiliz Sir Charles Fellows'da bu görüşü destekler nitelikte, Türklerin tütün içmesi ile ilgili gözlemlerini şu satırlarda anlatır. "Hiç kimse bu insanlardan daha fazla tütün tüketmiyor ancak onlar temiz bir tarzda her zaman bir ağızlıkla içerler. Bu sayede lüle asla ağza girmiyor ve belki bu nedenle olabilir, o sıklıkla olduğu gibi, incelik olmaksızın, bir arkadaşına uzatılır. (Fellows 1802'den aktaran Fındık, 2016: 385)

Lüleler erkeklere özel bir araç gibi algılansa da, Osmanlı döneminde umuma açık olmayan yerlerde kadınlar tarafından da kullanılmıştır (İnanan-Şahin 2017: 36). Tarihi belge niteliği taşıyan gravür, minyatür ve resimlerde lüle ve çubukla tütün içmekte olan figürler yer almaktadır. Bu gravür ve resimler, lüle formlarının tarihsel gelişim sürecini izleme olanağı sağlaması bakımından da büyük önem taşırlar.

Resim 2: *Van Mour'un tütün içmekte olan bir Türk kadınıni resmettiği gravürü 1707-1708*

Kaynak: Robinson, 1985

Resim 3: *C.Rogier'in "Hamam Sonrası" adlı litografi çalışması*

Kaynak: Taşcıoğlu, 1998

Osmanlı'da tütün içiminin Batılılardan farklı olması gezginlerin ilgisini çekmiş; Türklerin tütün içmek için lüleyi ağızlarına değdirmediklerini; bunun için bir ağızlık ve çubuk kullandıklarını, bu nedenle birbirleri ile paylaştıklarını detaylı olarak anlatmışlardır. Tütün içmek için kullanılan lüleler bu nedendir ki yaygın kullanımında olduğu gibi seyahatnamelerde çubuk (chibouk) veya lüle (pipe) olarak adlandırılmıştır. Batılılar için Osmanlı tebaasında tütün içimindeki bir diğer farklılık, tütünün oturularak içilmesidir. Bağdaş kurup oturarak tütün içme alışkanlığı seyyahlara farklı gelmiş olmalıdır ki, Osmanlıları her zaman tütün içerken oturur vaziyette tanımlarlar. Osmanlı albümlerinde elinde çubuk ile ayakta tasvir edilen figürler bilinmekle birlikte, oturarak tütün içme alışkanlığı genellikle erkeklerin bir araya gelerek, oturup sohbet ettiği ve sosyalleştiği ortamlardaki davranışları ile ilişkili olmalıdır (Fındık, 2016: 386) .

Resim 4: ‘‘Tütün İçen Türkler’’ Gravürü (Gravürlerle Türkiye)

Kaynak: Cengiz, 2011: 42

Osmanlı saraylarında sadece bu işle istihdam edilmiş bir teşkilat bile kurulmuştur. Bu teşkilatın belli görev ve sorumlulukları vardır. Bunlardan, ‘‘Tütüncü başı, saraydaki lüle, çubuk, nargile vb. tedariki, çubukların hassa çubukuları tarafından hazırlanması ve temizlenmesi, çubukların altına konan takatuka denen kllklerin düzeni ve özel tütün harmanlarını hazırlamakla muhafazasından sorumluydu. Çubukular, lüleleri hazırlayan ve saray erknına ikram eden kişilerdi.

Ateşçiler ise ikram edilen lüleleri yakmak için ‘findık ateşi’ denilen ateşi taşırlardı. Her birinin özel kıyafetleriyle hizmet ettiği bu işte, ikramlarını nasıl bir seremoniyle yaptıkları da bilinmektedir. Çubukçu başı, emrindeki on çubukçu ve bir ateşçiyle tütün ikram ederdi. Salona önce giren çubukçu, çubuk içecek olan kişilerin önüne takatukaları yerleştirirdi. Sonra diğer çubukçular ellerinde, lüleleri tütün doldurulmuş çubuklarla “adâbı mahsus” ile salona girer, çubuğun imame denilen ağızlık kısmını, âdet ve usûl üzere yavaşça çevirip misafirin tam ağız hizasına getirir, misafir de sol eliyle çubuğu tutardı. Bu sırada ateşçi elinde ‘Stil’ denilen zincirli bir mangal içinde küçük yuvarlak kömürden yakılmış findık ateşiyle girip durur, çubukçu başı her lüleye ateş koyarak, adâbı ile geri geri çekilerek çıkardı. Bu ikramdan sonra dumanlar savrulmaya, kahveler höpürdemeye başladılar” (Bakla, 1993’den aktaran Aysun, 2011;31). Görüldüğü gibi lüleyle tütün içme modası, Osmanlı Sarayından kahvehanelere, erkeklerden kadınlara kadar, her kesimden insanlar arasında hızla yayılmıştır.

3.4. Lülenin Yapımı ve Malzemesi

Lülenin yapımı ile ilgili bazı görüşler şu şekildedir; Pişmiş topraktan yapılan lüleler kalıp ya da çarkta üretilmektedir. İyi kalite kilden yapılan lüle çamuru dinlendirilmektedir. Bu dinlendirilen çamur kalıp veya çark tekniğiyle üretilmektedir. Daha sonra lüleye pürüzsüz ve parlak bir yüzey kazandıran astar veya perdahlama işlemi gelmektedir. Son aşamada da bezeme yapılmaktadır. Bezeme lüle üzerine iki tür baskı yöntemiyle uygulanabilmektedir. Genelde ahşap kalıp üzerine hazırlanan desen bastırılarak uygulandığı gibi rulo şeklinde hazırlanmış desenin lüle üzerinde çevrilmesiyle de rulo baskı, kazıma veya kalıp baskı tekniği ile bezeme uygulanabilmektedir (Metin, 2019: 85).

Erdoğan Bakla “ Tophane Lüleçiliği” adlı eserinde lülenin yapılışını tüm ayrıntılarıyla anlatır. Lülenin yapımı için bir dizi güç ve ustalık isteyen uğraş gerekir. Lüle yapımı şu aşamalardan geçiyordu; Tütün lülesi önce ustalar tarafından ağaç model olarak işlenirdi. Modeli ağaç olarak hazırlanan lüle, ikinci işlem olarak metal dökümcüler tarafından kum kalıba alınır, orijinal tahta modelin aynısı kurşun haline getirilirdi. Sonra bu orijinal kurşun modelin kurşun kalıpları yapılırdı. Kalıp hazırlandıktan sonra lülenin ana maddesi olan çamur yapma işlemine geçilirdi. Lüle

çamurunun hazırlanması, oldukça sabır ve emek isteyen bir iştir. Çünkü lüle çamurunun özellikleri diğer çanak çömlek yapılan çamurlardan farklıdır, terkip olarak demir oksit (Fe₂O₃) ve potasyum oksit (K₂O) oranları yüksektir (Bakla, 1993: 62). Bu çamur temin edildiği ocaktan lülecî atölyesine getirildikten sonra, içindeki su miktarının azalması sağlanarak derî sertliği kıvamına getirilmesi gerekirdi. Önce ayakla ezilerek ön yoğurmaya tabî tutulan çamur, yaklaşık 20'şer kg.lık parçalara ayrılır.

Çamur havayla temas ederse nemini kaybeder ve kullanılmaz hale gelir. Bunu önlemek için lülecî atölyelerinde kuyular kazılmıştır. Hazırlanan çamur bu kuyular içinde dinlenmeye koyulur. Usta dinlendirilmiş çamurdan bir parça alarak ayağıyla önce yoğurur, sonra deriden bir torba içine koyarak, bir fırıncî küreğinin üzerinde tokmakla iyice döverdi. Bunca işleme rağmen çamur halen hazır değildir. Bu kez usta çamurdan kullanacağı kadar parçalar kopararak bir masa üzerinde elinin ayasıyla dakikalarca çevirerek yoğururdu. Tüm bu işlemler çamurun içindeki havanın çıkarılarak iyice homojen hale getirilip özleşmesi içindir (Bakla, 2007'den aktaran Cengiz, 2011: 37).

Lülecî ustası şekillendirme kıvamına gelen çamuru kurşun kalıpların içine koyup bir pres tezgahı ile basar. Bu iş için yapılan pres tahtadandı. Burada önemli olan presle basılan çamurun özenle hazırlanmasıdır. Çeşitli delikler açılarak ya da tıkanarak oluşturulan lüleye gerekli rötuşlar yapıldıktan sonra astarlama ve perdahlama yoluyla parlatma yapılırdı. Çok sert bir ağaç olan *Şimşir* dallarının ucuna dişi oyulmuş desenlerle de lülelerin üstüne istenilen süsler yapılırdı. Ayrıca merdane ve rulo şeklindeki kalıplarla da desenleme yapılırdı. Örneğin lülelerin ağız kısımlarında görülen tüm yazılar rulolarla oluşturulurdu. Son olarak da ustanın mührü lüleye vurulurdu. Bu duruma gelen lüle, torna aletiyle astarlanır, sonra da keçeyle parlatılarak pişirilmek için kurumaya alınırdı. Pişirilme ise ilkel çömlekçi fırınlarında olurdu. (Evren, 1999: 88)

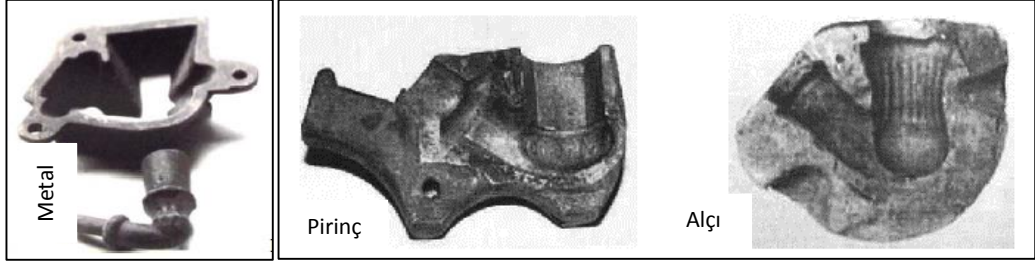

Foto 3: Lüle yapımında kullanılan Metal, Piring ve Alçı Kalıp Örnekleri

Kaynak: Bakla, 2007;144-145

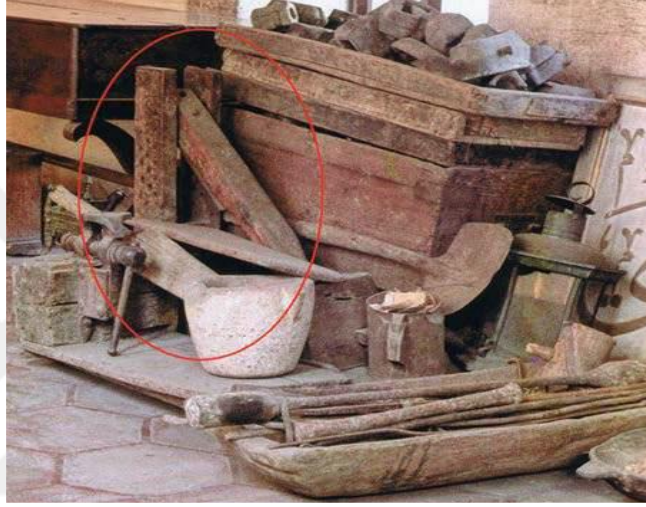

Foto 4: Son Lüle Ustasından kalma ağaç pres ve diğer aletler

Kaynak: Bakla, 2007: 146.

Foto 5: Süslemelerde kullanılan istampa ve rulo kalıplar

Kaynak: Bakla 2007;149

Lüle ustaları tarafından kimi lülelerin ağız kısımlarına ilginç beyitlerde yazılmış. Bunlardan en çarpıcı olanı günümüzden yaklaşık 200 yıl önce yapıldığı sanılan bir lülenin üzerindeki beyit dikkat çekicidir. Sözü edilen lülenin üzerinde ‘*işi olmayan nefesine zulüm eder, deli kişi içere*’ yazısı yer alır. Bu, günümüzde sigara paketlerinin üzerinde yer alan ‘‘Sigara sağlığa zararlıdır’’ uyarısının tarihteki ilk örneği olarak tanımlanır (Evren, 1999: 91).

3.5. Lüleci Esnafı ve Lonca Sistemleri

Lüle yapımı basit görünse de aslında büyük uğraşlar ve ustalık isteyen bir sanattır. Bu ürünün yoğun bir şekilde üretilmesiyle yeni üretim alanları da açılmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki üretim merkezlerinin başında, Anadolu’da İstanbul Tophane, bugün Kırklareli iline bağlı olan Lüleburgaz (özellikle 17. yy), Anadolu dışında Bulgaristan’da Sofya ile Varna ve Rusçuk kentleri gelmekteydi. Tophane üretimleri özellikle 19. yüzyılda dünya çapında ün kazanarak farklı bir yer edinmiştir (Robinson 1985’den aktaran İnanan ve Şahin 2017: 38).

Foto 6-7: Tophane Lülelerine Örnek

Kaynak: Bakla 2007’den aktaran Yılmaz, 2010: 5

Günümüzde ‘‘Lüleci Hendek Arasta’’ adıyla anılan Tophane’de, Osmanlı Dönemi’nde etkin olan yaklaşık altmış atölyenin varlığı bilinir. Bunların sonuncusunun sahibiyle konuşma imkânını yakalayan Hüseyin Kocabaş’ın aktardığına göre, ‘‘son lüle atölyesi birkaç yıl nargile ateşliği üreterek ayakta kalmaya çabalamış, nihayetinde 1928 yılında imalathanesini kapatmıştır (Kocabaş 1963: 12-13).

Lüle yapımında kullanılan çamurun, Ok meydanında bulunduğunu ama alan askeriyeye ait olduğundan oraya girilemediğini; kaliteli lüle astarlarının elde edildiği ve eskiden ‘‘Gülbahar’’ adıyla bilinen, özellikle Van’dan getirilen kırmızı renkli

toprağın adının bile unutulduğunu, yine son lüleci aktarmıştır. Ancak bu noktada lülelerin sadece, Tophane lüleçisinin aktardığı üzere kırmızı astarla değil gri-siyah renkli astarla boyandıklarını ve bu tonların saman aleviyle yakalandığını hatırlatmak gerekir (Kocabaş 1963: 12-13).

Foto 8-9: Van'dan getirilen Gülbahar adlı kırmızımtırak topraktan yapılan Tophane Lüleleri (Antik Aş. Koleksiyonu)

Kaynak: Evren, 1999: 88

Osmanlı imparatorluğunda tütün üretimiyle birlikte zamanla lülecilik üzerine bir esnaf grubu oluştu. Muhtemelen başlangıçta Avrupalı tüccarların kendi ülkelerinde mamül hale getirerek Osmanlı topraklarına ithal ettikleri tütünler, perakende olarak kişiler veya çeşitli esnaf grupları tarafından satılmaktaydı. Zamanla tüketiminin artması sadece işle meşgul, bir lonca etrafında organize olmuş profesyonel tütüncü esnafının ortaya çıkmasına ve bütün imparatorlukta yayılmalarına sebep oldu. Ayrıca lüleci ve çubukçu esnafı da bu sektörün yan kolu olarak ortaya çıktı ve tütüncü esnafı gibi kısa sürede organize olmuş biçimde imparatorluğun tamamına yayıldı. 1609-1649 yılları arasında tütünün yasaklanmasına rağmen, kullanımının yayılıp tüketiminin artması, var olan talebe yasal olmayan yollardan cevap veren sadece tütün ticaretiyle uğraşan profesyonel tüccar grubunun oluşmasına imkan verdi. Diğer bir ifadeyle yasaklama, özellikle profesyonel bir tütün tüccarı grubunun oluşumunu hızlandırıcı önemli bir etken oldu (Yılmaz, 2005 : 54). Avrupa'da tütün tüketiminin diğer bölgelere göre daha önce başlaması ve yayılmasına paralel olarak, talebi karşılamak üzere lüle imalathaneleri de kurulmuştu. Tütünün 16. yüzyıl sonlarında ticari bir madde olarak Avrupa dışına ihraç edilmesi, hem bu imalathanelerin sayısını artırmış, hem de yayıldığı bölgelerde yerli girişimciler tarafından imalatının başlanmasına sebep olmuştu. Bu nedenle tütün, Osmanlı topraklarına doğal olarak tüketim şekli ve kullanılan aletlerle birlikte girdi. Tütünün 16. yüzyılın sonlarında İngiliz ve Avrupalı

tüccarlar tarafından ticari bir madde olarak başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere getirilmesiyle birlikte, daha önce tütüncülük sektörüne bağlı bir yan sektör olarak Avrupa'da imalatına başlanan lüleler de, muhtemelen aynı zamanda getirilmeye başlanmıştı. Bu gelişmelere paralel olarak 17. Yüzyıl başlarında Avrupalı, özellikle Fransız, Hollandalı ve İngiliz tüccarların Osmanlı coğrafyasındaki ticari faaliyetleri göz önüne alınırsa, hangi milliyetten olursa olsun, Avrupalı tüccarlar tarafından Osmanlı topraklarına ihraç edilen bu lüleler, muhtemelen testici, çanakçı, çömlekçi, kandilci gibi topraktan eşya yapan esnafça taklit edilerek imal edilmeye başlanmış ve böylece ileride bir lonca sistemi içinde teşkilatlanacak olan lüleci esnafının prototipini oluşturmuşlardı (Yılmaz, 2005:121).

Tütün yasağının kaldırılışıyla birlikte tüketimin yayılması ve artısına paralel, lüle imalatıyla uğraşanların sayısı da artmaya başlamıştır. Bu meslek dalının zamanla sayıca artarak imparatorluğa yayılmasında tütün tüketiminin artışı en önemli faktör olmakla birlikte, topraktan imal edilen lülelerin çabuk kırılabilir özelliğe sahip olması diğer bir önemli faktör olmalıdır. İstanbul'daki lüleci esnafının gelişimiyle ilgili ilk dolaysız bilgiler, 18. Yüzyıl ortalarına doğru başlamaktadır. Bu verilere göre lüleci esnafı İstanbul'da sur içi, Galata, Eyüb ve Üsküdar kazalarında bulunmaktadır. Fakat bunlar içinde lüleci esnafı, yoğun olarak Galata kazasının Tophane ve Kasımpaşa semtlerinde faaliyette buldukları anlaşılmaktadır. Muhtemelen ilk profesyonel manada lüleci esnafı da bu semtlerde faaliyete başlamış olmalıdır. İstanbul'da bulunan bu esnaf grubunun ilk defa ne zaman loncalaştığı hakkında elimizde şimdilik kesin bir bilgi yoktur. Fakat mevcut bazı belgeler, bu konuda bazı tahminler yapılmasını sağlamaktadır. Örneğin Mayıs 1743 tarihli bir belge, Tophane'deki lüleci esnafına kethüda tayin edildiğinin belgelemektedir (BOA, Cevdet Belediye 5606). Bu tarihlerden itibaren tütün içimi, büyük bir yaygınlık kazanmış, nargile ve çubuk girmeyen ev, kahve kalmamış olduğundan lülecilik sanatının güzel örnekleri de görülmeye başlanmıştır. (Bozdemir, 2011:467)

Lüleci dükkânları, atölye ve satış kısımları olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı; atölyeler, satış yerinin altında bodrumdaydı. Bu dükkânlarda üretilen lüleler sadece İstanbul'da satılmayıp, diğer şehirlere ve İran'a yollanıyordu. Lüle yapımında dikkat çeken husus, yapım aşamasında her işin ustasının farklı olmasıdır.

Kalıbı hazırlayan, çamuru yoğuran, hamura şekil veren, fırınlayan ve fırınlama sonrasında yaldız, bronz ve gümüşlemesini yapan hep farklı ustalardır ve işlerinin sadece kendilerinin bildiği püf noktalarını bir sır gibi saklarlar. Özellikle yetenekli ustaların yaptığı özel tasarımlar, özel müşterilere sunulur. Lüleçiler çarşısında öyle ustalar vardır ki, lülelerini herkese satmaz, lülenin kıymetini bilen müşteriyi seçerlermiş. Bakla'nın eserinde lüleci ustaları ve önem verdikleri sanatları üzerine çok hoş bir anekdot yer alır: “Zengin biri, meşhur lüleçilerden birine gitmiş. Çok güzel bir lüle satın almak istediğini söylemiş. Lüleci: ‘size bir lüle ikram edeyim, buyurun için, ben de içişinize göre bir lüle yapayım’ demiş. Tütün dolusu bir lüle hazırlamış, müşteri tütünü içmiş bitirmiş, lülenin içindeki külleri dökmek için lüleyi tezgâhın üzerinde duran takatukaya değil de yere vurmaya başlamış. Lüleci hemen müdahale ederek: ‘size maalesef lüle yapamayacağım lütfen başka bir dükkâna ismarlayın’” demiş” (Bakla, 1993: 61). İşte Osmanlı döneminde böylesine özveri ile sanatını icra eden ve eserine sahip çıkan lüle ustaları vardı.

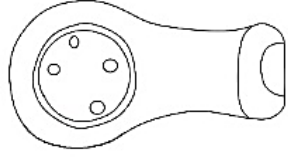
Zamanla üretim tekniklerini geliştiren, tecrübe ile sadece Vize, Davud Paşa kazaları ile Fener ve Beyoğlu'nda bulunan toprakların imalatta kullanılacak en uygun toprak olduğunu keşfederek, birbirinden farklı kalitelerde, çeşitli tip ve özelliklere sahip lüle imal eden bu esnaf grubu, 19. Yüzyılın ikinci yarısında da faaliyetleri bir süre devam etti. 1860'larda sigara kağıdı kullanımının başlaması, 1870'lerde Avrupa'dan ithalinin hızlanması, bizzat devletin 1887 yılında Beykoz'da açtığı Hamidiye Kağıt Fabrikasında yerli tütün kağıdı üretimine başlanması yeni bir tüketim şekli olarak ortaya çıkan sigara tüketiminin toplum içinde hızlı bir şekilde yaygınlaşmasına neden olurken, yaklaşık üç asırdır faaliyette bulunan lüleci esnafının sayılarının azalmasına, zamanla da ortadan kalkmasına sebep oldu. Lüleler, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaklaşık olarak 1605'lerden itibaren kullanılmaya başlanmış olup, lülelerin üretimi ise İstanbul'da 1928'e, Orta Doğu'da 1950'lere kadar devam etmiştir (Robinson, 1985;149-203). Tütünün Osmanlı topraklarına girmesiyle kısa sürede imparatorluk içinde popüler olan lüle ve lülecilik, üç yüzyıllık kullanımının ardından işlevini yitirerek yerini sigaraya bırakmak zorunda kalmıştır (Evren, 1999: 87).

4. KATALOG

Katalog No: 1	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 10	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 4	Astar: 10 YR/6/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2007	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 6. 0 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 5 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 9 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 0 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 2. 3 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Çanak ve duman yolu bölümü sağlam olan lülenin tütün haznesi kırıktır. Duman yolu çanak bölümüne doğrudan bağlanmaktadır. Tütün haznesi süzgeçli olan lülenin eşit büyüklükte dört adet yuvası bulunmaktadır. Genel olarak yüzeyi sade olan lülenin tütün haznesi kısmında dikey ve yatay şekilde çizgisel çentik bezemelere yer verilmiştir. Bu lülede süslemeler çanak ile ağızın kesiştiği kısımda görülür.</p>	

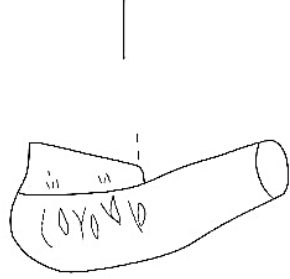
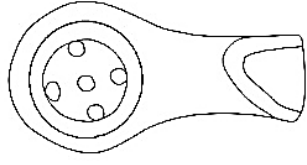
Kat. No: 1

Foto/ Çizim: 10/4

Katalog No: 2	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 11	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 5	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazi Çalışma Yılı: 2007	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 6. 5 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 5 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 2. 0 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 3 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 4 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı Lüle tipindedir. Çanak bölümü sağlam, duman yolu bölümü kırık olan lülenin tütün haznesi kırılmıştır. Gövde basık küre şeklindedir. Tütün haznesi süzgeçli olan lülenin biri ortada olmak üzere toplamda beş adet tütün yuvası bulunmaktadır. Bu lülelerde süslemeler çanak ve ağızın kesiştiği kısımda yoğunlaşır. Lülenin çanak yüzeyinde ‘‘Y’’ şeklinde süsleme yer alırken tütün haznesi kısmında ise ince çizgisel çentik bezemeler görülür.</p>	

Kat. No: 2

cm 1 5

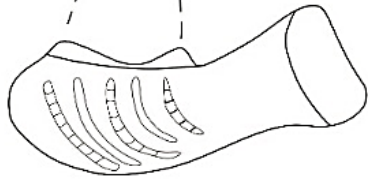
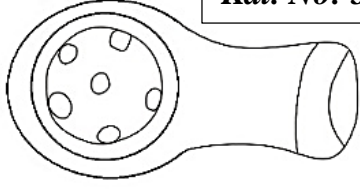

cm 1 5

Foto/ Çizim: 11/5

Katalog No: 3	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 12	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 6	Astar: 7.5 YR/5/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2007	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 3 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 0 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 2. 0 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 1 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 2. 4 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Lülenin çanak ve duman yolu bölümü sağlam olup tütün haznesi kırıktır. Duman yolu bölümünün çanak kısmına doğrudan bağlandığı görülmektedir. Tütün haznesi süzgeçli olan lülenin eşit büyüklükte ve eşit aralıklarda yapılmış olan altı adet yuvası bulunmaktadır. Lülenin çanak kısmın da ince kazıma yöntemiyle içbükey yivler yer alır. Lülenin geri kalan kısımları bezemesiz olup sade bırakılmıştır.</p>	

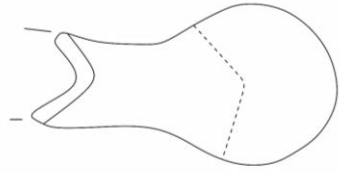
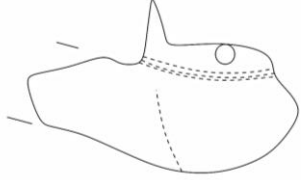
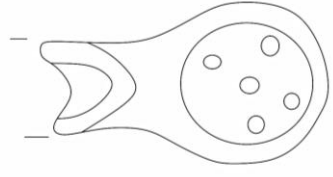
Kat. No: 3

Foto/ Çizim: 12/6

Katalog No: 4	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 13	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 7	Astar: 7. 5 YR/5/1Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2008	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 6. 6 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 2 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 2 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 7 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 2. 2 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle grubundadır. Gri, sık dokulu ve sert hamur ve siyah astardan yapılmış olan lülenin ağız ve duman yolu bölümü kırıktır. Haznesi süzgeçli olan lülenin, biri ortada olmak üzere beş adet yuvası bulunmaktadır. Genel olarak yüzeyi sade olan lülenin çanak ile tütün haznesinin birleştiği noktada rulet baskı ile yapılmış şerit halinde bir bezeme mevcuttur. Çanak kısmında ise “v” şeklinde çentik bir süslemeye yer verilmiştir.</p>	

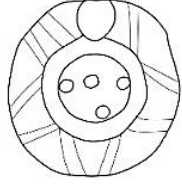
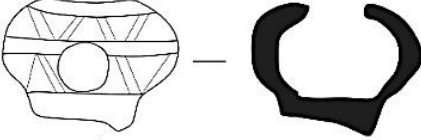
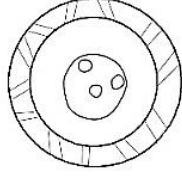
Kat. No: 4

Foto/ Çizim: 13/7

Katalog No: 5	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 14	Hamur: 7, 5 YR/5/1 Gri
Çizim No: 8	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2008	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 0. 9 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 4 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 2. 0 cm
<p>Tanım: Gri hamurlu siyah astarlı bu lüle kaideli ve süzgeç çanaklı lüle grubundadır. Duman yolu bölümü yoktur. Duman yolunun bağlanması için çanak yüzeyinde bir delik yer alır. Kaidesi ve tütün haznesi kırık olan lülenin çanak bölümü bir şeritle yatay bir şekilde bölünmüş olup bu şeridin alt ve üst bölümlerinde iki kollu zikzak motifli süslemelere yer verilmiştir. Bu süslemeler çanak yüzeyini eşit aralıklarla tekrar etmektedir.</p>	

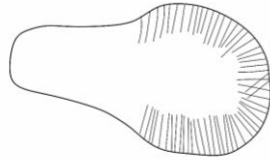
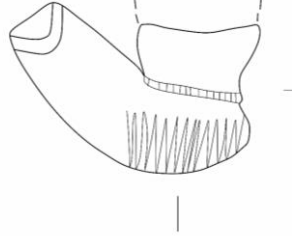
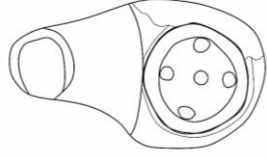
Kat. No: 5

Foto/ Çizim:14/8

Katalog No: 6	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 15	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 9	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2008	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 8 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 8 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 9 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 6 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 5 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle grubundadır. Duman yolu çanağa dorudan bağlanır. Gri, sık dokulu ve sert hamur ve siyah astardan yapılmış olan lülenin sağlam olan çanak kısmında bezeme olarak ince kazımayla dikey zikzak bezemelere yer verilmiştir. Çanak bölümü ile tütün haznesini ayıran bölümde rulet baskı ile bant halinde bir şerit düzenlemeye yer alır. Bant halinde ki bu şeridin içerisinde dikey çizgiler halinde çentikler mevcuttur. Tütün haznesi ve duman yolunun yüzeyi sade bırakılmıştır.</p>	

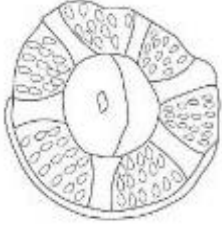
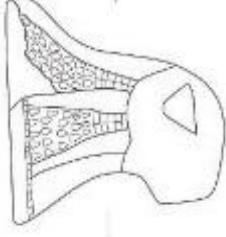
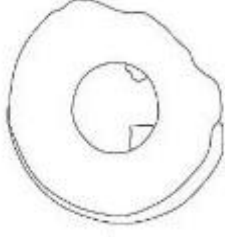
Kat. No: 6

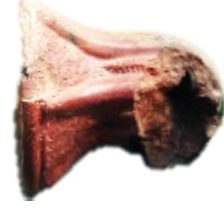
Foto/ Çizim:15/9

Katalog No: 7	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 16	Hamur: 10 R/7/8 Açık Kırmızı
Çizim No: 10	Astar: 7, 5 R/6/4 Soluk Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2008	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 2. 5 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 4. 6 cm
<p>Tanım: Lale çanaklı lüleler grubundadır. Çanak ağızı gramafon müzik aletinin ağız kısmına benzer şekilde dış bükeydir. Süsleme kompozisyonu açısından zengin olan bu örnekte çanağın yüzeyi dışa çıkık bombeli bir düzenlemeyle poligonal olarak altı kola ayrılmıştır. Bu bölümlerin iç yüzeyi de çentik bezeme ve dairelerin dizilmesiyle oluşan süsleme münavebeli olarak doldurulmuştur. Lülenin duman yolu bölümü kırıktır. Tipolojisi ve üzerinde yer alan bezemeleriyle dikkat çeken örnekler arasında yer alır.</p>	

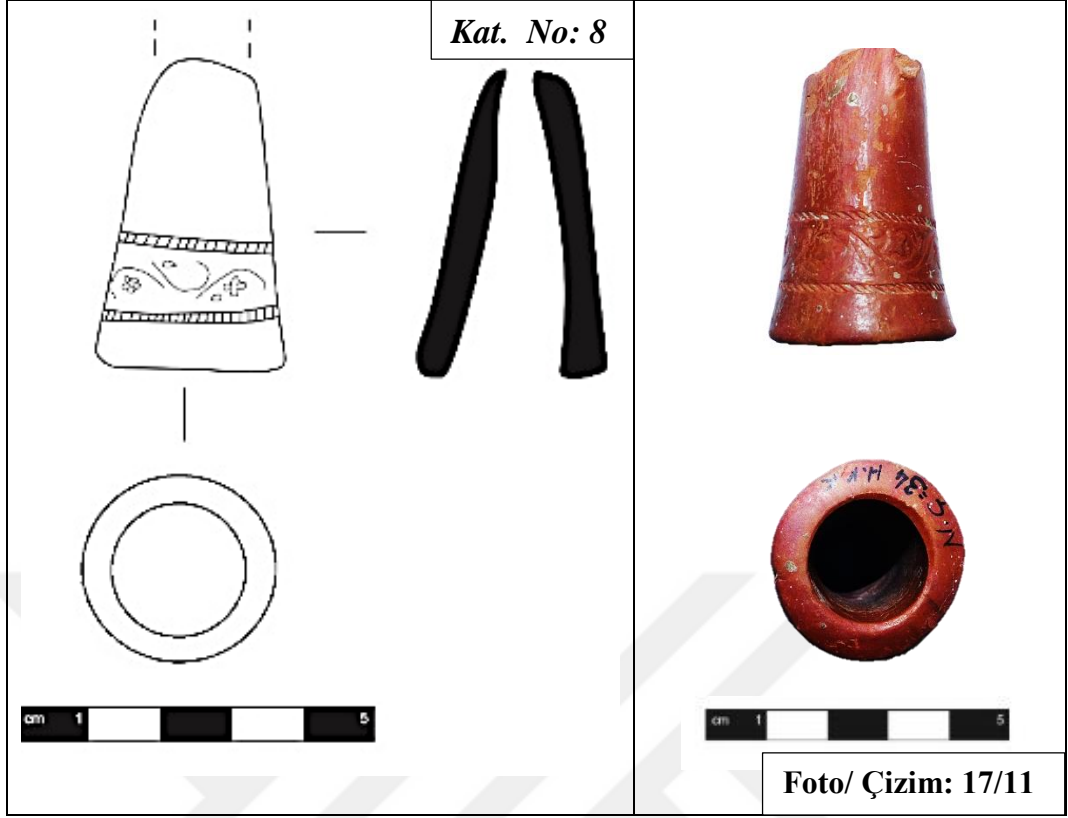
Kat. No: 7

Foto/ Çizim:16/10

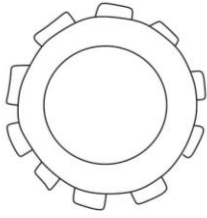
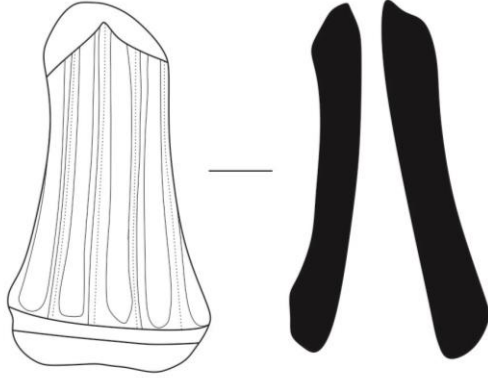

Katalog No: 8	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 17	Hamur: 2, 5 YR/7/4 Açık Kırmızımsı Kahverengi
Çizim No: 11	Astar: 10 R/6/4 Soluk Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2009	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Bitkisel, Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: 4. 3 cm
Çanak:-	Çubuk Ağızı: 2. 8 cm
Tütün Haznesi: -	Çanak: -
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Kırmızımsı kahverengi hamurla yapılmış bir duman yolu parçası. Hamur ve astar renginden bir çıkarım yapmak gerekirse bu duman yolu parçası muhtemelen disk kaideli veya lale çanaklı bir lülenin duman yolu bölümüdür. Silindirik duman yolunun üzerinde kıvrımlı çizgiler ile çiçek motiflerinin yer aldığı bir düzenleme yer alır. Bu süsleme iki adet rulet baskılı, ince çizgili ve şeritli bant ile sınırlandırılıp sonlanmaktadır.</p>	

Katalog No: 9	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 18	Hamur: 2, 5 YR/7/4 Açık Kırmızımsı Kahverengi
Çizim No: 12	Astar: 10 R/4/6 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2009	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: 5. 4 cm
Çanak: -	Çubuk Ağızı: 2. 7 cm
Tütün Haznesi: -	Çanak: -
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Çanak kısmı kırık olan poligonal formlu duman yolu, gövde ortasında yiv ve çubuk bordürlerinden itibaren dilimli olarak düzenlenmiştir. Bu dilimlerin arasına çentik bezemelerle süslemeler eklenmiştir. Duman yolu, ağız kenarına doğru bombeli olmakla birlikte basamak halkası ile sonlanmaktadır. Hamur rengi ve düzenlemesi ile dikkat çeken örnekler arasındadır.</p>	

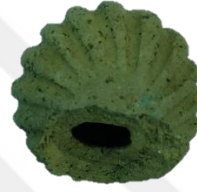
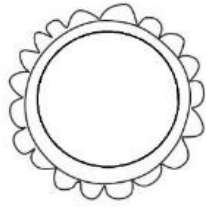
Kat. No: 9

Foto/ Çizim: 18/12

Katalog No: 10	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 19	Hamur: 10 YR/7/3 Çok Soluk Kahverengi
Çizim No: 13	Astar: 10 YR/8/3 Çok Soluk Kahverengi
Kazı Çalışma Yılı: 2009	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı:
Tütün Haznesi: Sağlam	Çanak: 2. 7 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 2. 3 cm
<p>Tanım: Soluk kahverengi hamur ve astardan yapılan lüle, tütün haznesinin süzgeçsiz olmasıyla dikkat çeker ve yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Duman yolu kırık olan lülenin çanak yüzeyinde radyal olarak dağılan dikey yivler mevcuttur. Çanak bölümünden tütün haznesine geçişte üç adet ince şerit bezemesi yer alır.</p>	

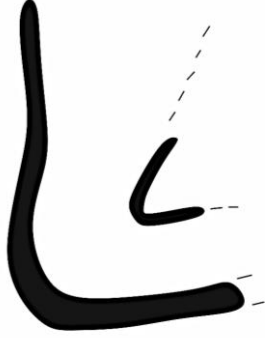
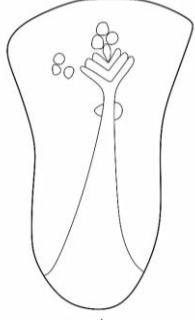
Kat. No: 10

Foto/ Çizim: 19/13

Katalog No: 11	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 20	Hamur: 5 YR/6/8 Kırmızımsı Sarı
Çizim No: 14	Astar: 10 R/5/6 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2009	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Bitkisel
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 4. 6 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 1. 4 cm
Çanak: Kırık	Çubuk Ağızı: 1. 8 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 2. 4 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 4. 1 cm
<p>Tanım: Çanak bölümünün lale çiçeği şeklinde olmasından dolayı lale çanaklı lüleler grubundadır. Duman yolu ve çanak kısmının bir bölümü kırık olan lüle kırmızımsı sarı hamurdan ve kırmızı astardan yapılmıştır. Bezeme olarak duman yolundan başlayıp çanağın bitiş noktasına uzanan sathi bir vazo ve vazunun içinde çiçek motifi ile inci taneleri şeklinde bezemelere yer verilmiştir. Lülenin geri kalan yüzeyi sade bırakılmıştır.</p>	

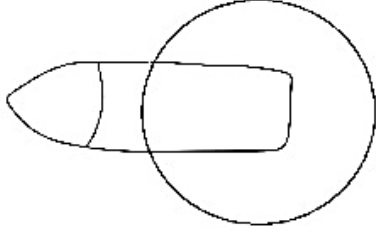
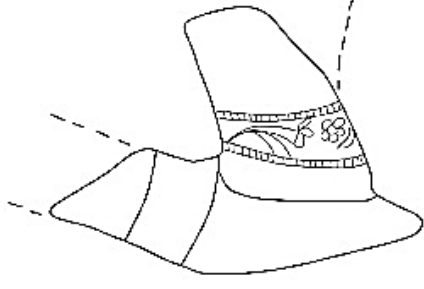
Kat. No: 11

Foto/ Çizim:20/14

Katalog No: 12	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 21	Hamur: 7, 5 YR/8/6 Kırmızımsı Sarı
Çizim No: 15	Astar: 2, 5 YR/4/4 Kırmızımsı Kahverengi
Kazı Çalışma Yılı: 2009	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Bitkisel, Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 8 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 2 cm
Çanak (Kaidesi): Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 7 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak(Kaidesi): 3. 8 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Çanak kısmı disk şeklinde olan lülenin kaidesi dikdörtgen formdadır. Disk kaideli lüleler gurubundadır. Süzgeçsiz bir tütün çanağına sahiptir ve duman yolu disk yardımıyla çanak kısmına bağlanmıştır. Çanak bölümünde iki ince şeritle sınırlandırılmış alanda çiçek motifli süslemelerin yer aldığı bezemeler dikkat çeker. Duman yolunu ise rulet baskı ile yapılmış olan ince çizgili bir şerit dolanmaktadır.</p>	

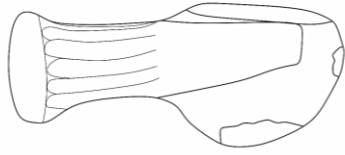
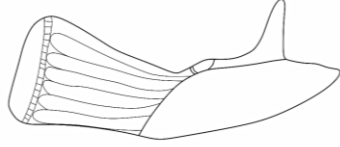
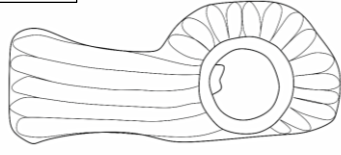
Kat. No: 12

Foto/ Çizim:21/15

Katalog No: 13	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 22	Hamur: 2, 5 YR/6/6 Açık Kırmızı
Çizim No: 16	Astar: 10 R/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2009	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Bitkisel, Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 8. 5 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 9 cm
Çanak (Kaidesi): Kırık	Çubuk Ağızı: 2. 5 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak(Kaidesi): -
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Çanak kısmının bir bölümü, tütün haznesinin ise tamamının kırık olduğu lüle disk kaideli lüle tipindedir. Silindirik duman yolunun tüm yüzeyinde birbirine paralel uzanan yivler mevcuttur. Disk yüzeyinde ise yaprak şeklinde ince çizgisel bezemeler ile lülenin yüzeyi bezenmiştir. Lülenin astar ve hamurunda bazı renk bozulmaları görülür. Bunlar kullanıcı hatası, üretim hatası ya da zamanla oluşmuş deformeler olabilir.</p>	

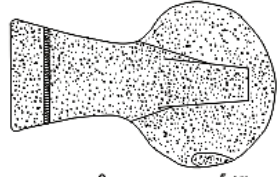
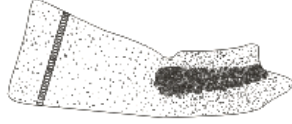
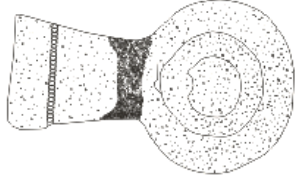
Kat. No: 13

Foto/ Çizim:22/16

Katalog No: 14	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 23	Hamur: 2, 5 YR/6/6 Açık Kırmızı
Çizim No: 17	Astar: 10 R/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2009	Süsleme Tekniği: Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 6. 8 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 0 cm
Çanak (Kaidesi): Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 4 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak(Kaidesi): 2. 4 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 1. 5 cm
<p>Tanım: Açık kırmızı, sık dokulu, ince gözenekli ve sert hamurdan yapılmış olan lülenin ağız kenarı kırık, duman yolu ve çanağı sağlam olup disk kaideli lüle tipindedir. Çanaklı silindirik duman yolu kaidede köşe yaparak birleşmektedir. Lülenin yüzeyi genel olarak sade olup sadece duman yolu üzerinde rulet baskılı çentik bezemeli bir bordür kuşağı yer alır. Çanaktan ağza doğru genişleyen duman yolu, basamak halkasıyla sonlanmaktadır.</p>	

Kat. No: 14

0 5 cm

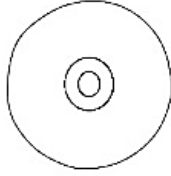
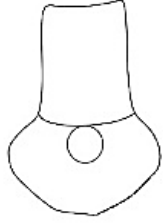
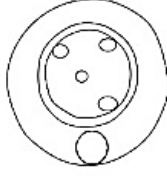

0 5 cm

Foto/ Çizim: 23/17

Katalog No: 15	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 24	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 18	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: -
Dönem: Osmanlı	Süsleme: -
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 3 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 2. 3 cm
<p>Tanım: Ağız kenarı ve kaide ortası kırık olan lüle, kaideli ve süzgeç çanaklı lüle tipindedir. Kaide üstünde basık yuvarlak çanak gövdesi yükselmektedir. Gövdenin yan tarafında çubuğun takıldığı yuvarlak duman yolu yuvası yer almaktadır. Tütün haznesinde eş büyüklükte üç adet tömbeki deliği bulunmaktadır. Yüzey üzerinde herhangi bir süsleme kompozisyonu yoktur.</p>	

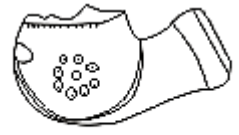
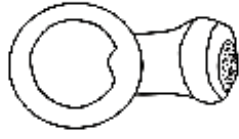
Kat. No: 15

Foto/ Çizim: 24/18

Katalog No: 16	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 25	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 19	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı, Kalıp Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik, Bitkisel, Yazı
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 1 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 1. 9 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 0. 9 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 0 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 2. 1 cm
<p>Tanım: Gri hamurlu, ince gözenekli ve sık dokuludur. Duman ve çanak kısmı kırık olan lüle yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. İnce cidarlı tek renkte yapılmıştır. Yüzeyinde yer yer bozulmaların görüldüğü lülenin gövde kısmında kalıp baskı tekniğiyle yapılmış düğümlü bir kompozisyon yer almaktadır. Bu düğümlü kompozisyonu merkezde bir adet ve etrafında belli aralıklarla devam eden iç içe geçmiş üç adet düğüm oluşturmaktadır. Kaide kısmında ters ‘V’ şeklinde bir yiv içerisine Şükufe çiçeğine benzer bitkisel motif yerleştirilmiş olup bununda merkezine yaprak yerleştirilmiş ve kompozisyon tamamlanmıştır. Kısa tutulmuş olan duman yolu çubuğunun üzerinde deforme olduğu için okunamayan bir mühür, basamak halkasında birbirine paralel iki adet yiv bulunmaktadır.</p>	

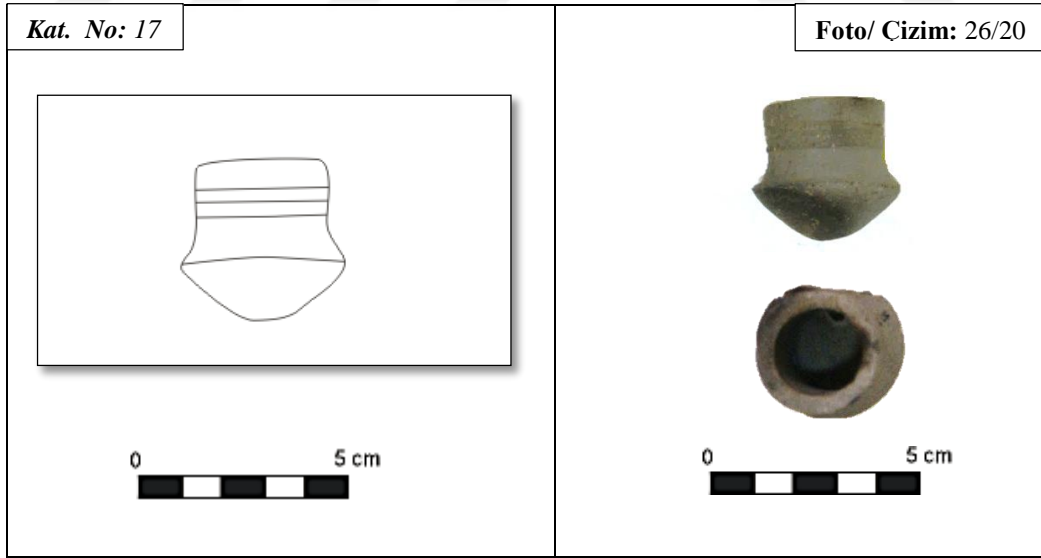
Kat. No: 16

Foto/ Çizim: 25/19

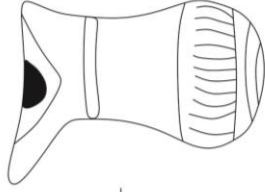
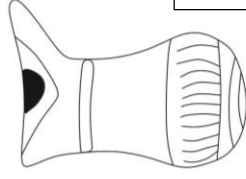
Katalog No: 17	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 26	Hamur: 10 YR/7/1 Açık Gri
Çizim No: 20	Astar: 10 YR/6/1 Gri
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağız: 1. 4 cm
Tütün Haznesi: Sağlam	Çanak: 2. 0 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağız: 1. 4 cm

Tanım: Duman yolu kırık olan lüle karınalı çanaklı lüle tipindedir. Gri hamurlu, ince gözenekli ve sık dokuludur. Çanağın omurga kısmı alt bölümde karınaya benzer bir şekilde açığı yapmaktadır. Çanak kısmı sağlam olan eserin ağız kısmında rulet baskı ile yapılmış üç adet çizgisel şerit düzenlemesi mevcuttur. Lülenin yüzeyi genel olarak sade bırakılmıştır.

Katalog No: 18	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 27	Hamur: 2, 5 YR/6/6 Açık Kırmızı
Çizim No: 21	Astar: 10 R/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 9 cm
Çanak: -	Çubuk Ağızı: 1. 7 cm
Tütün Haznesi: -	Çanak: -
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Açık kırmızı sık dokulu ve sert hamurdan yapılmış olan duman yolu parçasının yuvarlak bilezik kısmı ve basamak halkası mevcuttur. Duman yolunun bitişiğinde yer alan kırık parçadan yola çıkarak disk kaideli bir lüenin duman yolu parçası olduğu görülmektedir. Duman yolunun bilezik kısmında rulet baskıyla yapılmış şeritlerin iç kısmı çentik bezemeler ileri hareketlendirilmiştir.</p>	

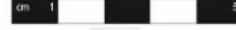
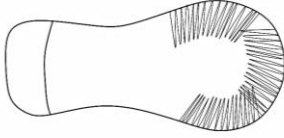
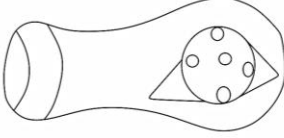
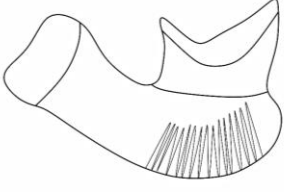
Kat. No: 18

Foto/ Çizim: 27/21

Katalog No: 19	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 28	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 22	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 6. 1 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 8 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 2 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 9 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 2. 9 cm
<p>Tanım: Hamuru rengi gri, sık dokulu ve sert olup astar rengi siyah olan lüle süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Ağız kenarı kırık olan lülenin çanak kısmı duman yoluna doğrudan bağlanmaktadır. Haznesi süzgeçlidir ve biri ortada olmak üzere beş adet tütün yuvası bulunmaktadır. Çanağın gövde kısmı dikey yivlerle zikzak şeklinde bezenmiştir. Duman yolu sağlam olup dış bükey basamak halkasıyla sonlanmaktadır. Duman yolunda herhangi bir bezemeye yer verilmemiş sade tutulmuştur.</p>	

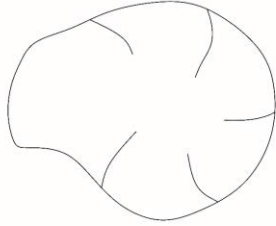
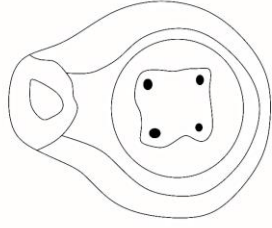
Kat. No: 19

Foto/ Çizim: 28/22

Katalog No: 20	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 29	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 23	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 4. 8 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 0. 6 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 0. 9 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 7 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 1. 6 cm
<p>Tanım: Ağız kenarı ve duman yolu kırık olan lüle süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Süzgeç kısmı kırık olan lülenin ağız kenarını rulet baskılı çentikli bir şerit bordür dolamaktadır. Bunun hemen altında çanağın gövdesini dikey yiv şeklinde bezemeler süslemeler yer alır. Çanağın omurga kısmında birbirine paralel dikey beş yiv dolanmaktadır. Hamuru gri renkte olup, yüksek sıcaklıkta pişirilmiş ve siyah astarlıdır.</p>	

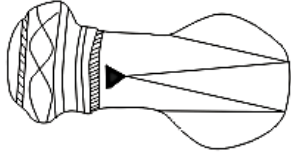
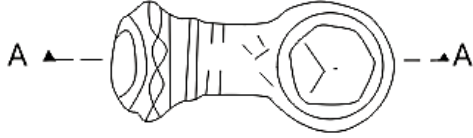
Kat. No: 20

Foto/ Çizim:29/23

Katalog No: 21	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 30	Hamur: 2, 5 YR/6/6 Açık Kırmızı
Çizim No: 24	Astar: 10 R/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı, Kalıp Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik, Bitkisel, Yazı
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 7. 0 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 9 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 5 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 4 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 3. 0 cm
<p>Tanım: Ağız kısmı kırık olan lüle yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Çanak kısmı duman yoluna doğrudan bağlanan lülenin, kırık olan ağız kenarlıklarını üç adet çentik bordür çevrelemektedir. Bu bordürlerin hemen altında gövdeyi belli aralıklarla dolayan on sekiz adet yaprak bezemesi lüleyi bitkisel bezeme açısından zengin kılmaktadır. Çanağın kaide kısmında zikzaklardan oluşan ‘‘M’’ harfine benzer bir düzenlemeye yer verilmiştir. Duman yolunun çanağa bağlanan bölümüne yakın bir yerde daire içinde bir <i>mühür</i>, bu mührün hemen yanında duman yolunu dolayan rulet baskıyla yapılmış iki adet bordürden sonra çokgen bilezik ve basamak halkası yer alır. Lüle üzerinde yer alan geometrik, bitkisel süslemeler ve mühür ile önemli buluntular arasındadır. Mühür yazısı bozulma gösterdiğinden okunamamıştır.</p>	

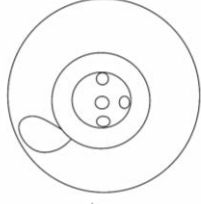
Kat. No: 21

Foto/ Çizim:30/24

Katalog No: 22	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 31	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 25	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 4. 5 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 1. 8 cm
<p>Tanım: Ağız kenarı kırık olan lüle kaideli ve süzgeç çanaklı lüle tipindedir. Alçak ve yayvan olan kaidenin üzerinden basık yuvarlak gövde yükselmektedir. Çanağın yan tarafında çubuğun takılacağı yuvarlak yuva yer almaktadır. Haznesi süzgeçli olan lülede eş büyüklükte olmak üzere beş adet tütün deliği bulunmaktadır. Çanağın gövdesine çentik bezemeler işlenmiştir. Hamuru gri astarı siyah renkte olup, yüksek sıcaklıkta pişirilmiştir.</p>	

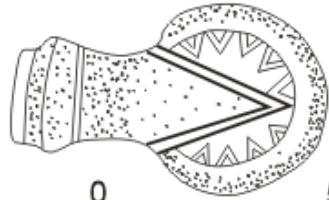
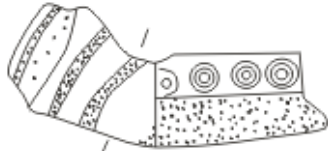
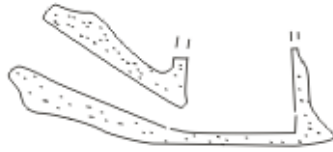
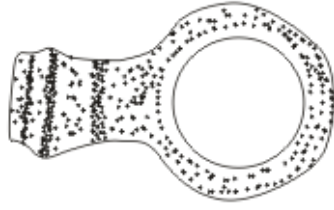
Kat. No: 22

Foto/ Çizim:31/25

Katalog No: 23	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 32	Hamur: 7, 5 YR/8/6 Kırmızımsı Sarı
Çizim No: 26	Astar: 2, 5 YR/4/4 Kırmızımsı Kahverengi
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı, Kalıp Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 8 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 3 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 0 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 2. 6 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 1. 9 cm
<p>Tanım: Ağız kenarı kırık olan lüle disk kaideli lüle tipindedir. Çanaktan ağza doğru genişleyen duman yolu, bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkasıyla sonlanmaktadır. Silindirik duman yolu kaidede köşe yaparak çanakla birleşmektedir. Çanağın ağız kenarı yüzeyinde belli aralıklarla yapılan iç içe geçmiş daireler yer almaktadır. Bu dairelerin hemen altında lülenin gövdesi üzerinde baklava dilimi motifleri bütün yüzeyi kuşatmaktadır. Kaide kısmını merkezde çift çizgi çentik bezeme ve çizgisel “V” şeklindeki motifler ve merkezden zikzak olarak dağılan yivlerle süslemeler zenginleştirmiştir.</p>	

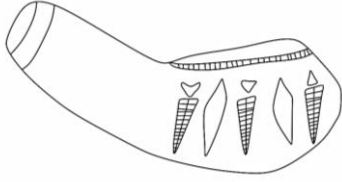
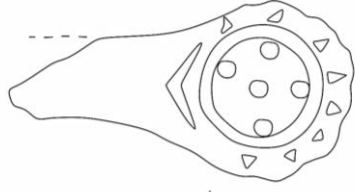
Kat. No: 23

Foto/ Cizim:32/26

Katalog No: 24	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 33	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 27	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik, Bitkisel
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 7. 2 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 5 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 9 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 6 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Çanak duman yolu ile doğrudan birleşmektedir. Tütün haznesi süzgeçli olan lülede eş büyüklükte olmak üzere beş adet tütün deliği bulunmaktadır. Çanağın gövdesini dikey yiv şeklinde çentik bezemeler işlenmiştir. Bu dışbükey dilimlerin üzeri kazıma tekniği ile yapılan yatay şeritlerle bezenmiştir. Hamuru gri renkte olup, yüksek sıcaklıkta pişirilmiş ve siyah astarlıdır. Duman yolu üzeri sade bezemesiz bırakılmıştır.</p>	

Kat. No: 24

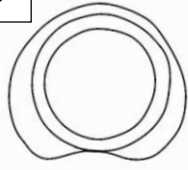

Foto/ Çizim:33/27

Katalog No: 25	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 34	Hamur: 10 YR/7/1 Açık Gri
Çizim No: 28	Astar: 10 YR/6/1 Gri
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Sağlam	Çanak: 2. 5 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 2. 0 cm
<p>Tanım: Duman yolu kırık olan lüle karinalı çanaklı lüle tipindedir. Hamuru ince gözenekli ve sık dokuludur. Çanağın omurga kısmı dik açı yapmaktadır. Çanak kısmı sağlam olan eserin ağız kenarlıkların da rulet baskı ile yapılmış beş adet yivli düzenleme şerit şeklinde lüleyi dolamaktadır. Gri astarlı lülenin yüzeyi genel olarak sade bırakılmıştır.</p>	

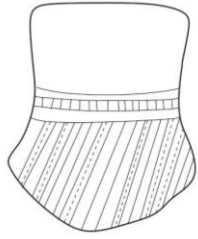
Kat. No: 25

Foto/ Cizim:34/28

Katalog No: 26	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 35	Hamur: 7, 5 YR/7/4 Pembe
Çizim No: 29	Astar: 10 YR/8/4 Çok Soluk Kahverengi
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağız: -
Tütün Haznesi: Sağlam	Çanak: 2. 9 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağız: 2. 4 cm
<p>Tanım: Çanağın duman yoluna bağlandığı kısmı kırık olan lüle, karinalı çanaklı lüle tipindedir. Çanak ve ağız kenarlıkları sağlam olan lülenin çanak yüzeyinde dilimlere ayrılmış çizgisel şeritlerle dikey yivler oluşturulmuştur. Çanağın ağız kenarlıklarıyla olan bitiş sınırını belirleyen bu bezemelerin hemen üstünde beş adet yatay şerit bant halinde yer alır. Bu şeritlerden ortadakinin içerisi çentik bezemelidir.</p>	

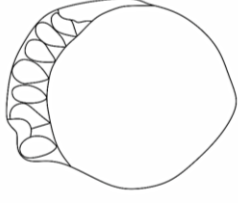
Kat. No: 26

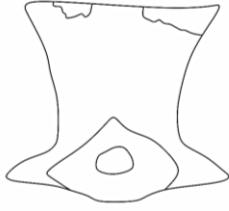
Foto/ Cizim:35/29

Katalog No: 27	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 36	Hamur: 5 YR/7/8 Kırmızımsı Sarı
Çizim No: 30	Astar: 2, 5 YR/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Bitkisel
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak (Kaidesi): Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Sağlam	Çanak(Kaidesi): 4. 7 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 4. 0 cm
<p>Tanım: Duman yolu kırık olan lüle, disk kaideli lüle tipindedir. Geniş bir disk kaide üzerinde yukarı doğru genişleyen gövde yükselmektedir. Çanağın yan tarafında çubuğun takılacağı yuvarlak yuva yer almaktadır. Haznesi süzgeçsiz olan lülenin kaide yüzeyinde rulet baskı ile birbirini eşit aralıklarla münavebeli olarak tekrar eden yaprak şeklinde bezemeler mevcuttur. Lülenin geri kalan yüzeyi sade bırakılmıştır.</p>	

Kat. No: 27

|

—

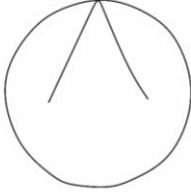
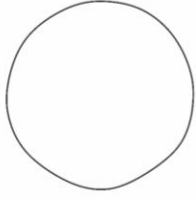

Foto/ Çizim:36/30

Katalog No: 28	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 37	Hamur: 5 YR/7/8 Kırmızımsı Sarı
Çizim No: 31	Astar: 2, 5 YR/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: -
Dönem: Osmanlı	Süsleme: -
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağız: -
Tütün Haznesi: Sağlam	Çanak: 2. 7 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağız: 3. 5 cm
<p>Tanım: Duman yolu çanağa bağlandığı yerden kırık olan lüle lale çanaklı lüleler grubunda yer alır. Kırmızımsı hamur ve kırmızı astardan yapılan lülenin yüzeyinde herhangi bir bezeme yoktur. Çanak ağız kenarı dış bükey bir kıvrımla sonlanmaktadır.</p>	

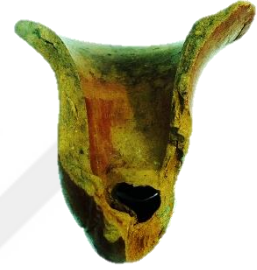
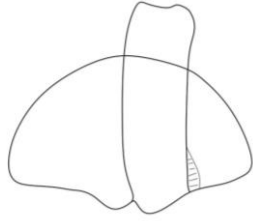
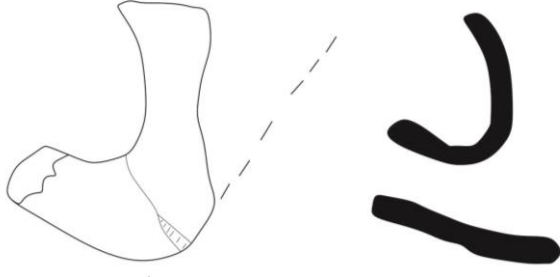
Kat. No: 28

Foto/ Çizim:37/31

Katalog No: 29	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 38	Hamur: 5 YR/7/8 Kırmızımsı Sarı
Çizim No: 32	Astar: 2, 5 YR/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2010	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 4 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 1. 7 cm
Çanak: Kırık	Çubuk Ağızı: 1. 8 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: -
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Duman yolu ve çanak bölümünün bir kısmı kırık lüle lale çanaklı lüle tipindedir. Kırmızımsı hamur ve kırmızı astardan yapılmıştır. Duman yolunun çanağa bağlandığı yerde ince bir çizgisel şerit bezeme yer alır. Çanak ağız kenarı dış bükey şeklinde devam eden lüle genel olarak sade bırakılmıştır.</p>	

Kat. No: 29

Foto/ Çizim:38/32

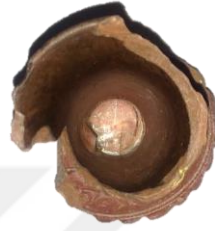
Katalog No: 30	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 39	Hamur: 5 YR/7/8 Kırmızımsı Sarı
Çizim No: 33	Astar: 2, 5 YR/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2011	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Bitkisel, Geometrik, Yazı (Mühür)
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Kırık	Çubuk Ağızı: 0. 6 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 8 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Duman yolu ve çanak kısmı kırık olan lüle disk kaideli lüle tipindedir. Kırmızımsı sarı, sık dokulu, ince gözenekli ve sert hamurdan yapılan lülenin astar rengi kırmızıdır. Süsleme olarak oldukça yoğun bir bezemeye sahip olan lülenin ağız kenarında bir mühür yer alır. Mühür deforme olduğundan okunamamıştır. Bu mührün hemen altında alt ve üstten çentik bezemeli şeritle sınırlandırılmış dönüşümlü olarak gövdeyi dolanan bitkisel motifler yer alır. Disk kaidenin üst yüzeyi rulet baskı tekniğiyle yapılmış kıvrık dallardan oluşan bitkisel bir şerit ile nihayetlendirilmektedir.</p>	

Kat. No: 30

0 5 cm

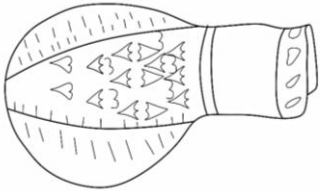
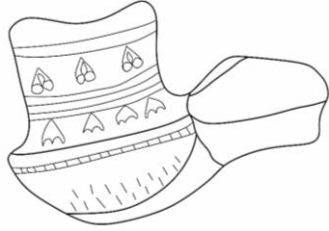
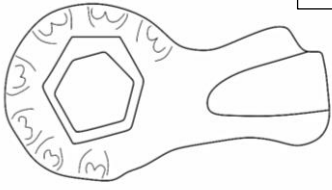
Foto/ Cizim:39/33

0 5 cm

Katalog No: 31	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 40	Hamur: 5 Y/7/1 Açık Gri
Çizim No: 34	Astar: 5 Y/5/1 Gri
Kazı Çalışma Yılı: 2011	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı, Kalıp Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 8 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 8 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Sağlam	Çanak: 3. 2 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 4 cm
<p>Tanım: Yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Duman yolu bölümünün bir kısmı kırık olan lülenin çanak yüzeyi geometrik süslemelerle yoğun bezemelidir. Çanak gövdesinin alt bölümünde ince çizgisel çentikler ile üçgenler ters-düz şekilde dönüşümlü olarak gövdeyi süslemektedir. Çanak ile kenar ağızlığının kesiştiği noktada '3' şeklinde düzenlemeler görülür. Duman yolu bombeli bilezikle sonlanır.</p>	

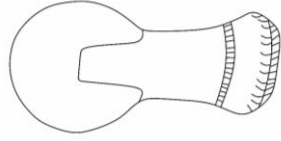
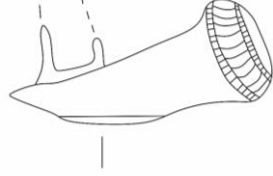
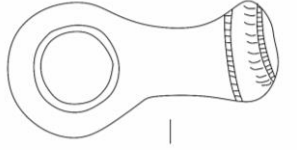
Kat. No: 31

Foto/ Cizim:40/34

Katalog No: 32	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 41	Hamur: 5 YR/6/4 Açık Kırmızımsı Kahverengi
Çizim No: 35	Astar: 2, 5 YR/4/6 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2011	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 6. 6 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 5 cm
Çanak (Kaidesi): Sağlam	Çubuk Ağızı: 2. 2 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak(Kaidesi): 3. 4 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Disk kaideli lüle tipindedir. Tütün haznesi kenarlıkları kırık olan lülenin çanak bölümü sade bırakılmıştır. Duman yolu çanağa doğrudan bağlanmaktadır ve duman yolu bileziği üzerinde rulet baskı ile yapılmış olan ince çizgili iki şeritle sınırlandırılmış bölümde yatay çentik bezemeler mevcuttur.</p>	

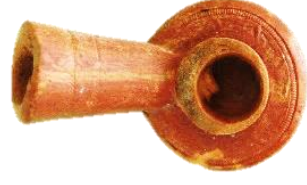
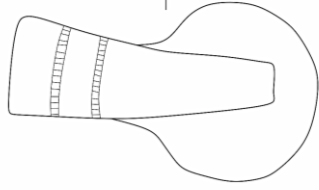
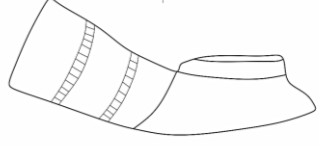
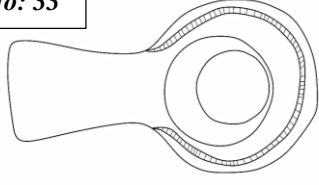
Kat. No: 32

Foto/ Çizim:41/35

Katalog No: 33	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 42	Hamur: 2, 5 YR/6/6 Açık Kırmızı
Çizim No: 36	Astar: 2, 5 YR/5/6 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2011	Süsleme Tekniği: Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 7. 6 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 3 cm
Çanak (Kaidesi): Sağlam	Çubuk Ağızı: 2. 6 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak(Kaidesi): 4. 5 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 2. 5 cm
<p>Tanım: Disk kaideli lüleler gurubundadır. Tütün haznesi kırık olan lüle açık kırmızı hamurlu ve kırmızı astarla yapılmıştır. Disk yüzeyinde rulet baskıyla yapılmış ince bir şerit yer alır. Bu bezemeye benzer bir uygulama duman yolunda görülür. İki tane dilimlere ayrılmış yatay şerit duman yolunun bitişiğinde bulunur. Lülenin tütün haznesinde delik yoktur.</p>	

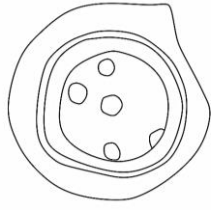
Kat. No: 33

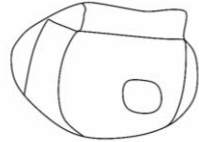
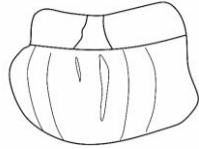
Foto/ Çizim:42/36

Katalog No: 34	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 43	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 37	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2012	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 8 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 2. 8 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle tipinde olan lülenin duman yolu ve tütün haznesi kırıktır. Çanak yüzeyi kazıma tekniğiyle dikey yivlerle dilimlere ayrılmıştır. Tütün haznesinde eşit büyüklükte beş adet tütün(tömbeki) deliği mevcuttur. Gri hamurlu lüle iyi pişirilmiş ve siyah astarlıdır.</p>	

Kat. No: 34

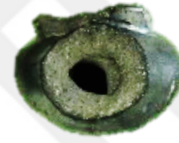
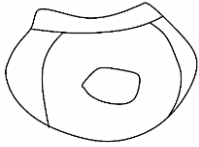
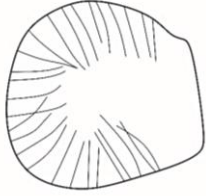
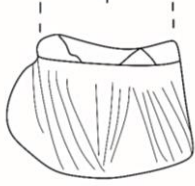
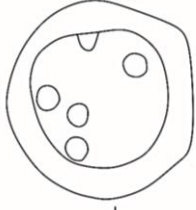
|

Foto/ Çizim:43/37

Katalog No: 35	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 44	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 38	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2012	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 1 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 2. 3 cm
<p>Tanım: Tütün haznesi ve duman yolu kırık olan lüle süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Tütün haznesinde gelişi güzel açılmış beş adet tütün deliği mevcuttur. Çanak yüzeyinde kazıma tekniğiyle çentik bezemeler dikey bir süsleme kompozisyonu oluşturmuştur. Gri hamurlu lüle siyah astarlıdır.</p>	

Kat. No: 35

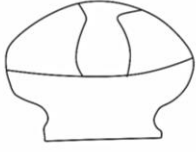
Foto/ Çizim:44/38

Katalog No: 36	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 45	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 39	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2014	Süsleme Tekniği: -
Dönem: Osmanlı	Süsleme: -
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 4 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: 2. 2 cm
<p>Tanım: Gri hamurlu ve siyah astarlı lüle kaideli ve süzgeç çanaklı lüle grubundadır. Çanak üzerinde duman yolunun bağlandığı bir yuvarlak açıklık mevcuttur. Tütün haznesi bu açıklığın bağlandığı yerden kırılmıştır. Dairesel kaideli lülenin genel olarak yüzeyi bezemesiz bir şekilde sade bırakılmıştır.</p>	

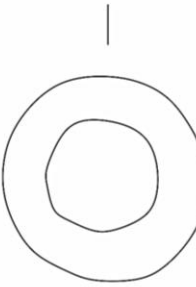
Kat. No: 36

|

-

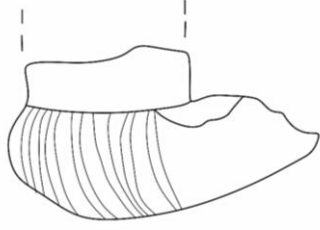
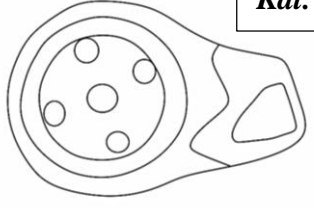
|

Foto/ Çizim:45/39

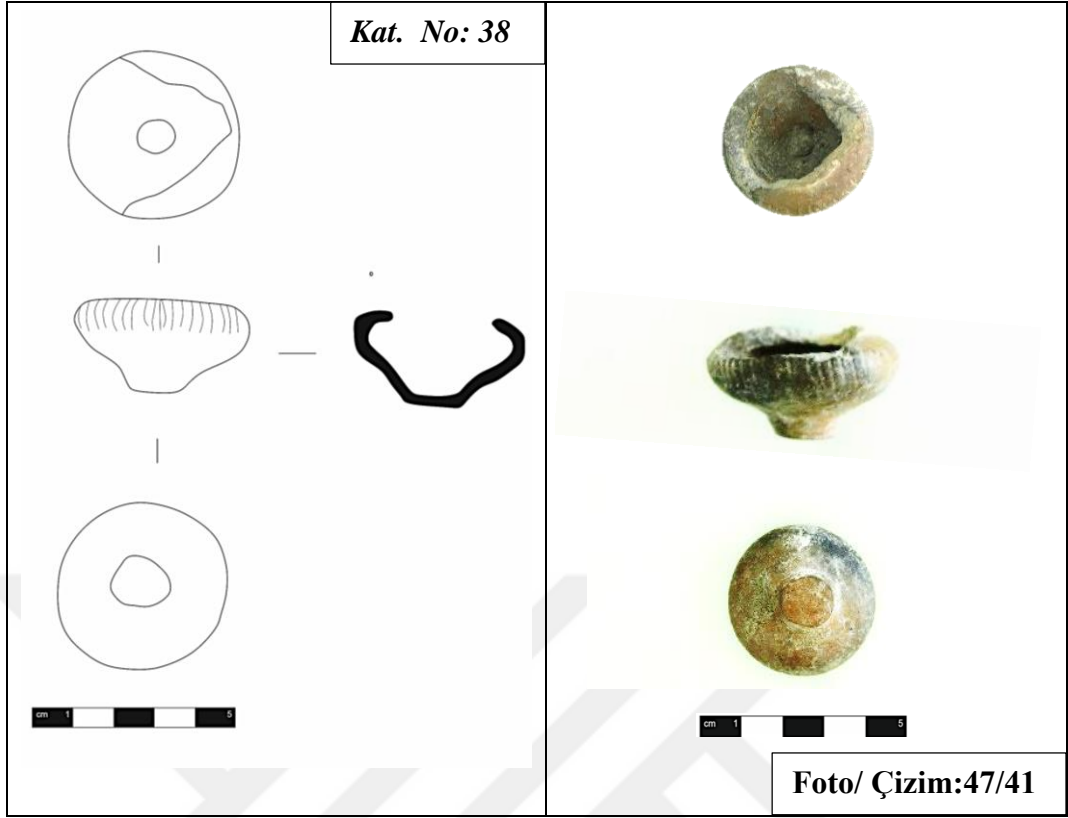
Katalog No: 37	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 46	Hamur: 7, 5 YR/5/1 Gri
Çizim No: 40	Astar: 10 YR/5/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2014	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 1 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 3 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 7 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 3 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 7 cm
Tanım: Duman yolu ve tütün haznesi kırık olan lüle süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüleler grubundadır. Biri ortada olmak üzere beş adet eşit büyüklükte delik mevcuttur. Çanak yüzeyinde dikey yivlerle bezemeler yapılmıştır. Geri kalan yüzeyler sade bırakılmıştır.	

Kat. No:37

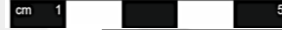
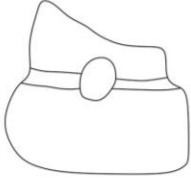
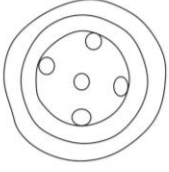
Foto/ Çizim:46/40

Katalog No: 38	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 47	Hamur: 7, 5 YR/7/8 Kırmızımsı Sarı
Çizim No: 41	Astar: 2, 5 YR/6/6 Açık Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2014	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Kırık	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 4 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Tütün haznesi ve kenarlıkları kırık olan lüle kaideli ve süzgeç çanaklı lüle tipindedir. Diğer kaideli lülelere göre daha küçük kaidesi olan bu lülenin tütün haznesi, duman yoluna bağlandığı yerden keskin bir kırıkla ayrılmıştır. Çanak üzerinde dikey ince çizgisel çentik bezemeler vardır. Çanak kısmında muhtemelen fazla pişirilme ya da kullanım hatasından kaynaklanan siyah renkte yanık izleri de görülmektedir. Lüle şekil ve hamur rengi itibariyle dikkat çeken örneklerdendir.</p>	

Katalog No: 39	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 48	Hamur: 7, 5 YR/5/1 Gri
Çizim No: 42	Astar: 10 YR/5/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2014	Süsleme Tekniği: -
Dönem: Osmanlı	Süsleme: -
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Kırık	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 2 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 3 cm
<p>Tanım: Kaidesi ve tütün haznesinin bir kısmı kırık olan lüle kaideli ve süzgeç çanaklı lüleler grubundadır. Gri hamurlu siyah astarlı lülen basık bir çanağa sahip olup yüzeyi bezemesiz sade bırakılmıştır. Tütün haznesinde dumanın geçişi için beş adet delik bırakılmıştır. Ayrıca duman yolu için de çanağın yan yüzeyinde geniş bir yuva bulunur. Lülenin kaide bölümü kısmı omurgadan kırılmıştır.</p>	

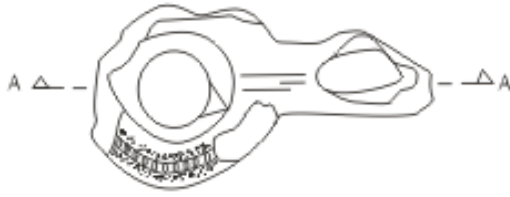
Kat. No: 39

Foto/ Çizim:48/42

Katalog No: 40	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 49	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 43	Astar: 10 YR/7/3 Çok Soluk Kahverengi
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 7.9 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 4.4 cm
Çanak: Kırık	Çubuk Ağızı: 1.4 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 2.4 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 1.8 cm
<p>Tanım: Ağız kenarı, duman yolu ve çanağı kırık olan lüle disk kaideli lüle tipindedir. Silindirik duman yolu kaidede köşe yaparak birleşmektedir. Gövde kısmında birbirini tekrar eden dairesel bezemeler yer alır. Lülenin duman yolu çanaktan itibaren genişleyerek devam eder. Duman yolu üzerinde muhtemelen çok pişirilmeden ya da kullanım hatasından kaynaklanan bir bozulma dikkat çeker. Lüle genel olarak sade bırakılmıştır.</p>	

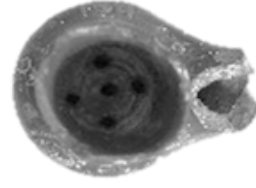
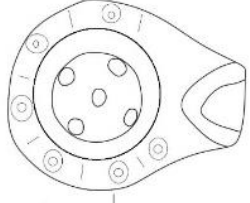
Kat. No: 40

Foto/ Çizim:49/43

Katalog No: 41	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 50	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 44	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Kazıma, Kalıp Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 2 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 0 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 8 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 4. 0 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 9 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle grubundadır. Gri, sık dokulu, sert hamur ve siyah astardan yapılmış olan lülenin tütün haznesi yüksek tutulmuş ve silindiriktir. Ağız kenarlıkları ve duman yolu bölümü kırık olan lülenin tütün haznesinde biri ortada olmak üzere eşit büyüklükte ve aralıkta beş adet yuvası bulunmaktadır. Lülenin çanak yüzeyinde kalıp baskı tekniğiyle yapılmış olan altı adet iç içe geçmiş dairesel şekiller ile bunların arasında yer alan derin çentik bezemeler bulunmaktadır. Lülenin geri kalan kısımları sade tutulmuştur.</p>	

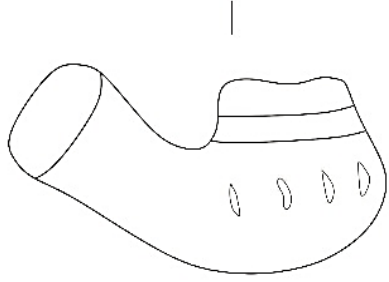
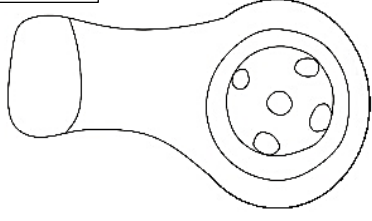
Kat. No:41

Foto/ Çizim: 50/44

Katalog No: 42	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 51	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 45	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 6. 3 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 3. 2 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 8 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 3 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 2. 4 cm
<p>Tanım: Gri, sık dokulu, sert hamur ve siyah astardan yapılmış olan lüle süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle grubundadır. Tütün haznesinin ağız kenarlıkları ve duman yolu bölümü kırık olan lülenin tütün haznesinde biri ortada olmak üzere eşit büyüklükte beş adet yuvası bulunmaktadır. Lülenin çanak yüzeyinde kazıma tekniğiyle dikey çentik bezemeler bulunmaktadır. Lülenin geri kalan kısımları sadedir.</p>	

Kat. No:42

cm 1 5

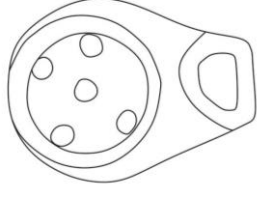

cm 1 5

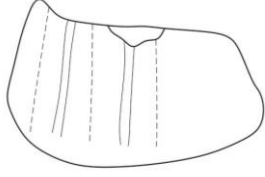
Foto/ Çizim:51/45

Katalog No: 43	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 52	Hamur: 10 YR/7/4 Çok Soluk Kahverengi
Çizim No: 46	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 4. 4 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 1. 4 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 7 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 2 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 8 cm
<p>Tanım: Süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle grubundadır. Soluk kahverengi hamur ve siyah astardan yapılmış olan lülenin tütün haznesi kırıktır. Duman yolu bölümü kırık olan lülenin tütün haznesinde beş adet yuvası bulunmaktadır. Lülenin çanak bölümünde üçü kesik dördü devamlı tanesi de dikey yivli çizgilerden süslemeler oluşturulmuştur. Yanlış pişirilmeden ya da sonradan oluşan durumdan dolayı çanağın renginde bir bozulma dikkat çeker.</p>	

Kat. No:43

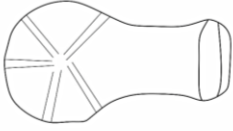
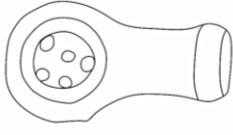
I

Foto/ Çizim:52/46

Katalog No: 44	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 53	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 47	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 5. 6 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 9 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 7 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 2. 9 cm
Duman Yolu: Sağlam	Çanak Ağızı: 2. 2 cm
<p>Tanım: Duman yolu ve çanak kısmı sağlam olan lüle süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüleler tipindedir. Duman yolu çanak kısmına doğrudan bağlıdır. Çanağın alt yüzeyi beş adet şeritle bölümlere ayrılmıştır. Yan yüzeylere de ince ve kısa çizgisel çentik bezemeler yapılmıştır. Duman yolu bombeli bir bilezikle sonlanır.</p>	

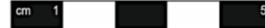
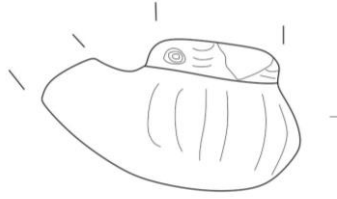
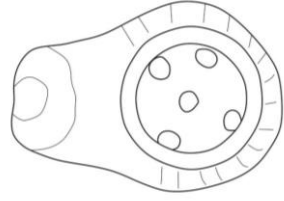
Kat. No:44

Foto/ Çizim:53/47

Katalog No: 45	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 54	Hamur: 10 YR/8/3 Çok Soluk Kahverengi
Çizim No: 48	Astar: 2, 5 YR/8/3 Soluk Kahverengi
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 4. 7 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: 2. 1 cm
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağızı: 1. 7 cm
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: 3. 2 cm
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: 2. 3 cm
<p>Tanım: Ağız kenarı ve duman yolu kırık olan lüle süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Soluk kahverengi hamurdan yapılmış olan lülenin ağız kenarında iç içe geçmiş dairesel bir şekil ve gövde kısmında dikey olarak uzanan çentik bezemeli süslemeler yer alır. Tütün haznesinde dumanın geçişini sağlamak için beş adet yuva yapılmıştır. Lülenin geri kalan kısımları sade bırakılmıştır.</p>	

Kat. No: 45

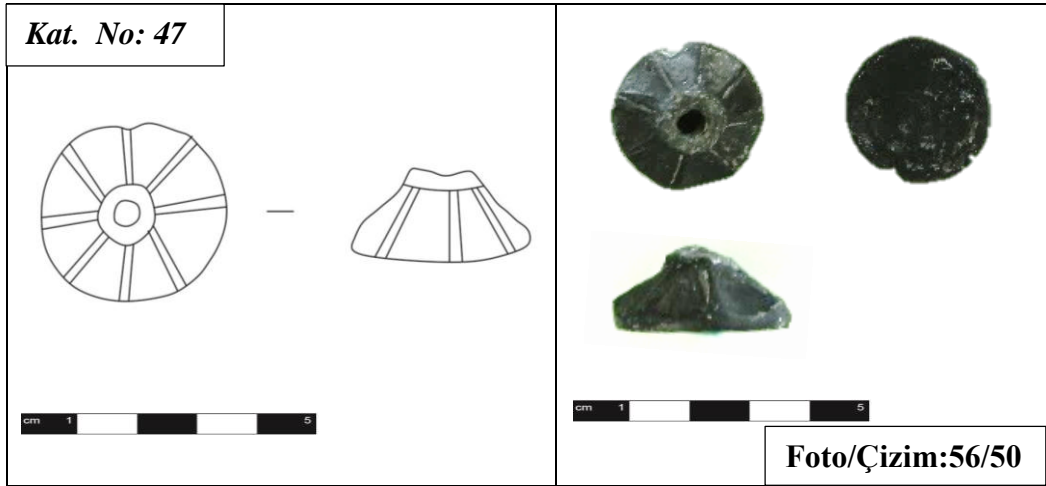

Foto/ Çizim:54/48

Katalog No: 46	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 55	Hamur: 10 YR/7/8 Açık Kırmızı
Çizim No: 49	Astar: 2, 5 YR/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: 2. 8 cm
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Kırık	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: Kırık	Çanak: -
Duman Yolu: Kırık	Çanak Ağızı: -
Tanım: Tipolojisi belirlenemeyen bu lüle duman yolu parçasıdır ve açık kırmızı renkli hamurdan yapılmıştır. Dar alanda yapılmış yoğun süsleme kompozisyonuyla dikkat çeker. Bombeli bir bileziğe sahip lüle parçasının yüzeyinde ters ve düz 'V' ve 'M' şekiller ile basık dairesel bezemelere yer verilmiştir.	

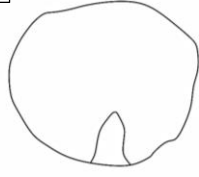

Katalog No: 47	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 56	Hamur: 10 YR/5/1 Gri
Çizim No: 50	Astar: 10 YR/2/1 Siyah
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Kazıma
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak (Kaidesi): Sağlam	Çubuk Ağızı: -
Tütün Haznesi: -	Çanak (Kaidesi): 2. 8 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağızı: -
<p>Tanım: Lülenin kaide parçasıdır. Gri hamurlu ve siyah astarlıdır. Kaide üzerinde dışa taşmış sekiz adet şerit ile bu alan kollara ayrılmış ve süsleme kompozisyonu oluşmuştur. Dairesel bir kaide görünümündeki bu parça çanak kısmından itibaren kırıktır.</p>	

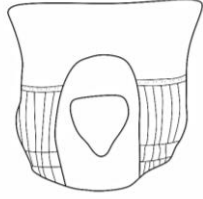

Katalog No: 48	Yapım Tekniği: Kalıp
Foto No: 57	Hamur: 10 YR/7/8 Açık Kırmızı
Çizim No: 51	Astar: 2, 5 YR/5/8 Kırmızı
Kazı Çalışma Yılı: 2015	Süsleme Tekniği: Kazıma, Rulet Baskı
Dönem: Osmanlı	Süsleme: Geometrik
Malzeme: Pişmiş Toprak	Uzunluk: -
Durumu: Kırık	Çubuk: -
Çanak: Sağlam	Çubuk Ağız: -
T ütün Haznesi: Sağlam	Çanak: 3. 5 cm
Duman Yolu: -	Çanak Ağız: 3. 9 cm
<p>Tanım: Açık kırmızı, sık dokulu, ince gözenekli hamurdan yapılmış olan lüle yuvarlak çanaklı lüle tipindedir. Çanak yüzeyinde rulet baskıyla yapılmış ince çizgisel bezemelerin sık aralıklarla kullanıldığı süslemeler mevcuttur. Bu süslemeler çanağın omurga bölümünde daha çok kullanılmıştır. Ağız kenarlıkları ve çanak bölümü sağlam olanın lülenin duman yolu bölümü çanaktan itibaren kırılmıştır.</p>	

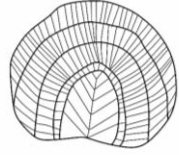
Kat. No: 48

I

II

Foto/ Çizim:57/51

5. DEĞERLENDİRME

Tütün kültürünün önemli bileşenlerinden olan lüleler Hoşap Kalesi kazıları tütün lüleleri başlığıyla çalışmamıza konu olmuştur. Etütlük durumda olan toplam 392 adet lüle örneği üzerinde incelemeler yapılmıştır. Bu örnekler arasında tip, malzeme ve kullanım alanlarına göre çeşitlilik sergileyen farklı nitelikteki eserler olmak üzere; 48 tane eser kataloğumuza seçilmiş olup 100'den fazla eserin ise fotoğraf çekimleri yapılmıştır.

Kataloğumuza seçmiş olduğumuz eserlerin tümü tütün lülesidir. İncelen bu lüleler yapılan arkeolojik kazılar sonucu bulunmuştur. Bunlar etütlük buluntular olduğu için envanter defterlerinde belirtilmemiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan örneklerin değerlendirilmesi; form ve tipoloji, malzeme ve teknik, süsleme unsurları ve teknikleri ile mühürler ve yazılar olmak üzere alt başlıklar şeklinde ele alınmıştır. Hoşap Kalesi kazılarında çıkarılan lüleler genel olarak halk tipi lülelerden oluşmaktadır. Bu tarihler arasında ele geçirilen lülelerin toplam sayısı 392 olup tam ve tama yakın olanlardan 150'ye yakın lüle çalışmamıza konu edilmiştir.

Hoşap kalesi kazısında çok sayıda bütün veya bütüne yakın, tipi belirlenebilen ya da kırık parçalar halinde lüleler ele geçirilmiştir. (*Foto. 58*)

Foto 58: Hoşap Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri

Kazılar sonucu ele geçen lülelerden 195 tanesinin tipoloji tespiti yapılabilirken bir bölümü kırık olan 197 adet lüle parçasının ise tipoloji tespiti yapılamamıştır (*Tablo:1*).

Hoşap Kalesi Kazı Yılları	Bulunan Lüle ve Lüle Parçası Sayısı	Tipolojisi Belirlenen Lüle Sayısı
2007	13	12
2008	21	14
2009	65	31
2010	133	75
2011	32	17
2012	8	5
2014	31	18
2015	89	23
TOPLAM	392	195

Tablo 1: Hoşap Kalesi kazıları tipolojisi belirlenen bütün lüleleri sayısı

Lüleler tip, form, boyut ve üzerindeki bezemeler açısından farklılıklar gösterir. Form ve süsleme olarak farklı kazılarda bulunan lülelerle benzer örnekler mevcut olmakla birlikte değerlendirilen lüle parçaları arasında da birbirinin tekrarı örnekler mevcuttur.

5.1. Form ve Tipoloji

Tütün içimi başladıktan sonra ilk zamanlar ekim alanının dar ve yüksek maliyetli olması nedeniyle az bulunan tütün lüleleri zamanla sayıca artış göstermiştir. Çeşitli ustalar tarafından farklı zamanlarda bazı tekniklerin kullanılmasıyla yapılmış olan tütün lülelerini belirli bir tipolojiye oturtmak zordur. Çünkü bugüne kadar gerek kazılar sonucu gerekse de müzelerde ve özel koleksiyonlarda görülen lülelerin nerdeyse tamamı birbirine benzememektedir. Bu bize lülelerin çok sayıda usta tarafından, çeşitli şehirlerde yapıldığını ve aynı ustanın çok fazla sayıda lüle kalıbıyla üretim yaptığını göstermektedir (Bakla, 1993: 63).

Çeşitli tiplere göre ayrılan lülelerin en pratik ve en geçerli sınıflaması lüle çanaklarına göre yapılırken (Evren, 1996: 194), hamur, renk veya duman yolunun formu olmak üzere çeşitli gruplamaya göre de yapıldığını görmekteyiz (Bakla, 1993: 63).

Lülelerin tasnifi konusunda çalışan kişiler oldukça sınırlıdır. Bu konuyla ilgili önemli çalışmalardan birini J. W. Hayes gerçekleştirmiş olup, Rebecca Robinson, Erdinç Bakla ve Uzi Baram da lüle tipolojisinin belirlenmesinde, önemli çalışmalar yapan araştırmacılar arasında yer almıştır. J. W. Hayes, İstanbul Saraçhane kazısında yaklaşık 1000'in üzerinde ortaya çıkan lüle buluntularından 27 lüle tipi tespit etmiş olup bunları da kendi içerisinde 6 grupta değerlendirmiştir. Bu konu üzerinde çalışmış olan diğer bir araştırmacı ise Rebecca Robinson olup Kerameikos (Robinson, 1983), Atina Agorası ve Korint (Robinson, 1985) kazılarındaki lüle buluntuları çanağın formuna ve kaideye göre yapmış olduğu tipolojidir.

Tipoloji hakkında çalışma yapan diğer bir araştırmacı ise Erdinç Bakla'dır. Bakla'ya göre lüleler renk, çanak, duman yolu ve duman yolu ağzı olmak üzere dört grupta tasniflemiştir. Bunlar; *Hamur Rengine Göre Olan Lüleler*, *Tütün Çanağı Şekillenmesine Göre Olan Lüleler*, *Duman Yolunun Bağlanış Şekline Göre Olan Lüleler*, *Duman Yolu Ağzının Bitiş Şekline Göre Olan Lüleler* şeklinde değerlendirilmiştir (Bakla, 1993: 63). Osmanlı'daki lüle tipolojisi üzerine çalışan diğer bir araştırmacı ise Uzi Baram'dır. Baram lüleleri çanak şekillerine göre veya yüzyıllara göre gruplandığı bir tipoloji oluşturmuştur.

Lüleler konusunda detaylı çalışmaları olan diğer bir araştırmacı Gökben Ayhan'dır. Lüleler hakkında birçok araştırma yazıları bulunan Ayhan, yapmış olduğu "Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntuları" isimli doktora tezinde, 1986-2009 yılları arasında Hasankeyf kazılarında ortaya çıkan çok sayıda lüle ve lüle parçasından oluşan örnekleri incelemiş olup bunlardan nitelik sergileyen örneklerle detaylıca yer vermiştir. Ayhan, yapmış olduğu bu çalışmada arkeolojik kazılar sonucu elde edilen tütün lülelerini çanak ve kaide şekillerine göre bir tipoloji tasnifi yapmıştır.

Ülkemizde halen tütün lülelerinin tanımlanmasıyla ilgili terminoloji sorununun olduğunu belirtmekte fayda var. Fakat son zamanlarda yapılan çalışmalara baktığımızda genel olarak tütün lüleleri çanak ve kaide şekillerine göre tipolojik sınıflandırılmaya oturtulmuştur. Biz de Hoşap Kalesi kazılarında bulunan tütün lülelerini çanak ve kaide biçimlerini esas alıp oluşturmayı uygun bulduk. Buna göre;

Çanak biçimlerine göre lüleler; *süzgeçli basık yuvarlak çanaklı, krater biçimli çanaklı, karinalı çanaklı, yuvarlak çanaklı ve lale çanaklı tip* şeklindedir.

Kaide biçimlerine göre lüleler ise; *kaideli ve süzgeç çanaklı ve disk kaideli tip* şeklindedir.

Hoşap Kalesi kazılarında ele geçen lüle ve lüle parçaları diğer çalışmalarda göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Bu açıdan Hoşap Kalesinde ele geçen lüle örnekleri ve sayıları şu şekildedir; süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lüle (81 adet), kaideli ve süzgeç çanaklı lüle (31 adet), disk kaideli lüle (33 adet), lale çanaklı lüle (30 adet), yuvarlak çanaklı lüle (13 adet), krater biçimli çanaklı lüle (4 adet), karinalı çanaklı lüle (3 adet), olmak üzere yedi lüle tipi görülmektedir.

Belirlenen bu örnek tipler kronolojik bir sıralamaya tabi tutulmadan aşağıda ayrı başlıklar halinde değerlendirmeye çalışılmıştır. Bu formlar arasında sadece bir örneğini gördüğümüz nargile lülesi bir tipoloji başlığı altında değil münferit bir örnek olduğu için ayrı başlık olarak değerlendirilmiştir.

1-Süzgeçli ve Basık Yuvarlak Çanaklı Lülelerden Örnekler

2- Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lülelerden Örnekler

3- Disk Kaideli Lülelerden Örnekler

4- Lale Çanaklı Lülelerden Örnekler

5- Yuvarlak Çanaklı Lülelerden Örnekler

6- Krater Biçimli Çanaklı Lülelerden Örnekler

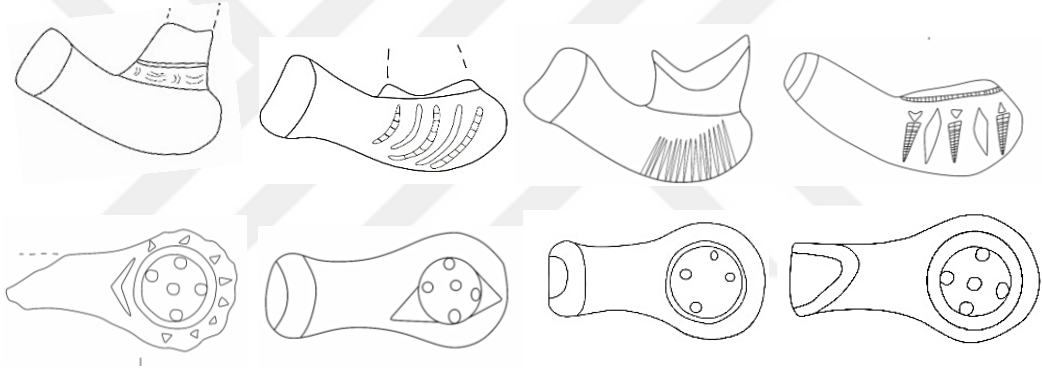
7- Karinalı Çanaklı Lülelerden Örnekler

Foto 59: Hoşap Kalesi Kazısı lülelerinde görülen tiplerden örnekler

5.1.1. Süzgeçli Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle

Birinci grubu oluşturan süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lülelerden 81 adet mevcuttur. Kataloğumuzda 16 adet örneğini gördüğümüz bu lüle en yoğun lüle grubunu oluşturmaktadır. Basık çanak ve bu çanağın üzerinde yükselen uzun kenar ile duman yolundan oluşmaktadır. Sayıca çok oluşu tercih meselesi olup bazı kaynaklar da bu lüle tipinin oluşum itibarıyla içimde daha zevkli bir tat verdiği için. Bu lüleler boyutları ve duman yolu çapının büyük olması açısından genel olarak 19.yy tarihlendirilir (*Kat. No: 1, 2, 3, 4, 6, 19, 20, 24, 34, 35, 37, 41, 42, 43, 44, 45*). Hoşap Kalesi kazısı süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lülelere benzer formdaki örnekler; Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı, Siirt Başur Höyük kazısı ve Bitlis Kalesi kazısı lüle buluntularıyla yakın benzerlik göstermektedir.

Çizim 52: H.K.K. Süzgeçli Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle Tipinden Örnekler

Foto 60: Hoşap Kalesi Kazısı Süzgeçli Basık Yuvarlak Çanaklı Tütün Lülelerinden Örnekler

Foto 61: Siirt Başur Höyük Kazısı süzgeçli ve basık yuvarlak çanaklı lüle örnekleri

Kaynak: Ayhan, 2015: 56

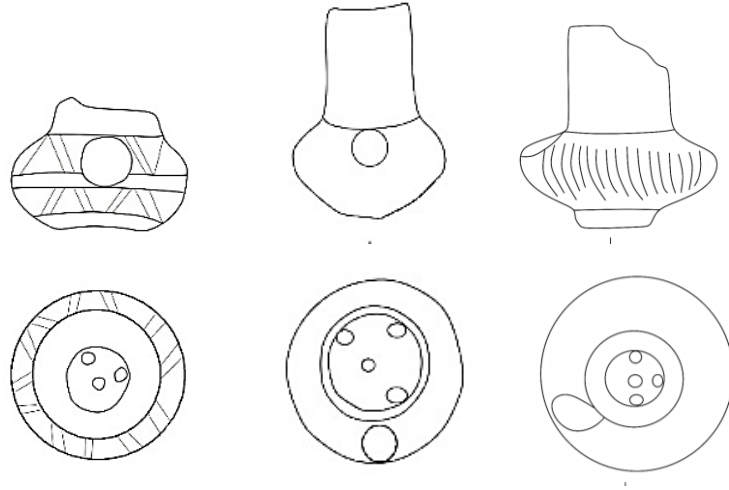

Foto 62: Bitlis Kalesi Kazısı süzgeçli basık yuvarlak çanaklı ve diğer tip lülelerden örnekler

Kaynak: Baş, 2018: 177

5.1.2. Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lüle

İkinci grubu kaideli ve süzgeç çanaklı lüleler oluşturmaktadır. Bu tip lülelerden 31 adet ele geçmiş bunlardan 6 adet katalog bölümünde incelenmiştir. (*Kat. No: 5, 15, 22, 36, 38, 39*) Bu gruptaki lüleler basık yuvarlak biçimdeki çanaktan, çanağın yan tarafında çubuğun takılacağı yuvarlak bir delik ve bunları taşıyan kaideden oluşmaktadır. Bu lülelerde duman yolu bölümü olmayıp, çubuk hazneye doğrudan bağlanmaktadır. Çanaklarda süzgeçlerin yer aldığı bu tip lüleler 17.-18. yüzyıllara tarihlendirilir (Ayhan, 2010: 52). Örneklerine Eski Van Şehri kazıları, Siirt Başur Höyük Kazısı ve Diyarbakır Müzesinde rastlanılmaktadır.

Çizim 53: Hoşap Kalesi Kazısı kaideli ve süzgeç çanaklı lüle tipinden örnekler

Foto 63: Hoşap Kalesi Kazısı kaideli ve süzgeç çanaklı lülelerden örnekler

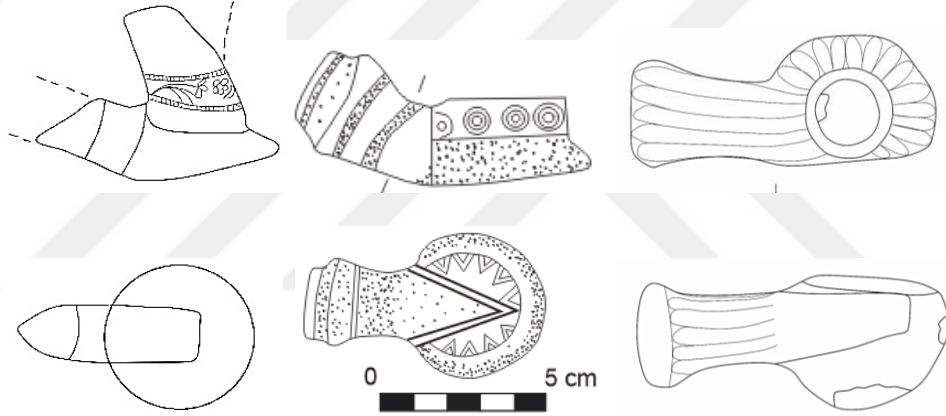

Foto 64: Başur Höyük Kazısı kaideli süzgeç çanaklı lülelerden örnekler

Kaynak: Ayhan, 2015: 52

5.1.3. Disk Kaideli Lüle

Disk kaideli tütün lüleleri, 19. yüzyılın yoğun kullanılan ve adeta dönemin popüler olan lüle tipidir. Bu tip lülelerde genellikle geniş bir disk kaide üzerinde yükselen çanak, dışa doğru krater şeklinde açılmaktadır. Sayıca çoğunlukta olan bir diğer grubumuzdur. Disk kaideli lülelerden 33 adet ele geçmiştir. Lülenin çanak, duman yolu ve disk kaidesinin mevcut olduğu lüle tipidir. Hoşap Kalesi kazılarında ele geçen lüleler gerek renk, gerekse de hamuru ve üzerinde bulunan kazıma, rulet baskı, kalıp baskı teknikli bezemeleriyle en dikkat çeken lülelerdendir. Bu lüleler benzer veya farklı renk tonlarındaki astarlarla parlatılmıştır. Astarlanan yüzeylerde, adeta bir sırlı seramik gibi parlak pürüzsüz görünüm elde edilmiştir. (Kat. No: 12, 13,14, 18, 23, 27, 30, 32, 33, 40, 47)

Çizim 54: H.K.K. Disk Kaideli Lüle Örnekleri

Foto 65: Hoşap Kalesi Kazısı Disk Kaideli Lülelerden Örnekler

Lüle ustaları ve tüketiciler tarafından talebi çok olan bu lüle tipini R. Robinson, 18-19. yüzyıllara tarihlendirmektedir (Robinson, 1983: 270-271). Disk Kaideli lüle örnekleri Anadolu da yapılan diğer kazılarda ele geçmiştir. Bu tipin benzer örneklerine “Saraçhane” (Hayes, 1992: 392-393), “Hisar Arkeopark kazıları” (İnanan-Şahin, 2017:51-52), “Demirköy Fatih Dökümhanesi” (Uysal, 2007: 555), “Hasankeyf Kazıları” (Ayhan, 2011: 65, 127), “Başur Höyük Kazısı” (Ayhan, 2010: 56), “Smyrna” (Ayhan, 2009: 16), “Demre-Aziz Nikolaos Kilisesi” (Fındık, 2016: 383), “Aksaray Melik Mahmud Gazi Hangahı-Darphane” (Deniz, 1998: 609), “Akşehir taş medrese müzesindeki Türk dönemi seramikleri” (Gürhan, 2007: 58), “Keramikos” (Robinson, 1983: 280, 283-284, 288), “Antalya-Kaleiçi” (Yener, 2005: 102-107) kazıları ile “Konya ve çevresindeki müzelerde” (Tanrıveren, 2015: 278) rastlanmaktadır. Tüm bu çalışmalar göz önüne alındığında benzer örnekleri başka yörelerde görülen Hoşap Kalesi kazısı disk kaideli lüleler 18.-19. yüzyıllar arasına tarihlendirebilir.

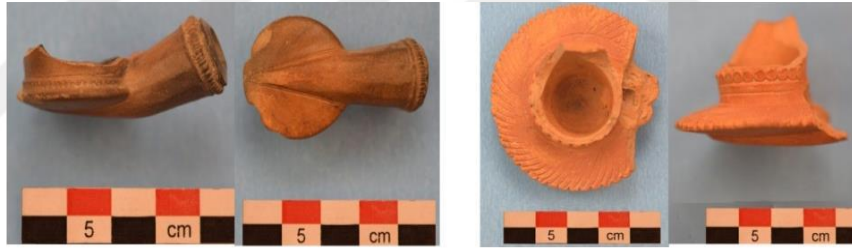

Foto 66: Hisar Arkeopark Kazıları Disk Kaideli Lüle Örnekleri

Kaynak: (İnanan ve Şahin 2017:51-52)

Foto 67: Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Disk Kaideli Lüle Örnekleri

Kaynak: Metin, 2019; 102

5.1.4. Lale Çanaklı Lüle

Dördüncü grupta lale çanaklı lüleler bulunmaktadır. Hoşap Kalesi kazılarında 30 adet lale çanaklı lüle tipi ele geçmiştir. Katalog bölümünde 4 adet değerlendirilmiştir. Lale biçimindeki çanak hazne, şişkince belirtilen omurgayla, uzun tutulan silindirik duman yolundan oluşmaktadır (*Kat No: 7, 11, 28, 29*). Hoşap Kalesi kazısı lale çanaklı lüle örnekleri; “İstanbul Saraçhane”, (Hayes 1992: 391-395), “Smyrna antik kenti çalışmaları” (Ayhan 2009, 13-14), “19. yüzyıl Hasankeyf örnekleri” (Ayhan 2010, 13), “Başur Höyük kazısı” (Ayhan 2010, 53.), “Antalya Aziz Nikolaos Kilisesi kazıları” (Fındık, 2016: 377-378), “Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı” (Metin, 2019: 99) ve “Akşehir Taş Medrese Müzesindeki Türk Dönemi Seramikleri” (Gürhan, 2007: 58) lüle örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Diğer kazılardaki veriler bu lüle tipinin 19.yüzyılın en çok kullanılan tip olduğunu bize göstermektedir. Bu tip 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın başlarında üretimini devam ettirmiştir (Robinson 1985’den aktaran Fındık, 2016: 377).

Çizim 55: H.K.K. Lale Çanaklı Lüle Tipindeki Örnekler

Foto 68: Hoşap Kalesi Kazısı Lale Çanaklı Lüle Örnekleri

Foto 69: Antalya Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı Lale Çanaklı Lüle Örnekleri

Kaynak: Fındık, 2016: 378

Foto 70: Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Lale Çanaklı Lüle Buluntuları

Kaynak: Metin, 2019: 99

5.1.5. Yuvarlak Çanaklı Lüle

Hoşap Kalesi kazılarında çıkarılan lülelerdeki diğer bir grup yuvarlak çanaklı lüle tipidir. Bu tipin en belirgin özelliği çanağının süzgeçsiz oluşu ve yuvarlak olmasıdır. Genellikle kısa ve silindirik formda olan duman yolu, ağız kısmına doğru genişlemekte ve bombeli bir bilezik ardından basamak halkasıyla son bulmaktadır. Hoşap kalesi kazılarında yuvarlak çanaklı lülelerden 13 adet bulunmuş ve katalog bölümünde değerlendirmeye 5 adet alınmıştır (*Kat. No: 10, 16, 21, 31, 48*). Genellikle farklı ebatlara sahip olan bu tipteki lülelerin az sayıda tercih edilmiş olması süzgeçsiz oluşundan kaynaklanabilir.

R. Robinson, bu tip lülelerin, 17-19. yüzyıllarına tarihlendirildiğini söylemektedir (Robinson, 1983: 270). J.W. Hayes, İstanbul Saraçhanede yapmış olduğu kazıda ortaya çıkan bu tip lülelerin genellikle kırmızı kahverengi tonlarında olduğunu ve 18-19. yüzyıla tarihlendirdiğini görmekteyiz. Aynı şekilde Baram ise yayınlamış olduğu araştırmalarında bu tip lüle örneklerini 18-19. yüzyıla tarihlendirir (Baram, 2010: 160; Baram, 1995: 307-308). Ayrıca benzer tipte ki örnekleri “Başur Höyük kazıları” (Ayhan, 2009: 53), “Hasankeyf kazıları” (Ayhan, 2011: 59-60, 127), “Smyrna” (Ayhan 2009: 9), “Ayasuluk İç Kalesi Batı Sarnıçları” (Ayhan, 2012: 100-101), “Edirne Yeni Saray” (Cengiz, 2011: 45), “Antalya-Kaleiçi” (Yener, 2005: 99-

102) ve "Hisar Arkeopark " (İnanan ve Şahin 2017: 48) gibi kazılarda rastlanılmış olup genel itibariyle bu örneklerin 17.-19. yüzyıl aralığında tarihlendirildikleri görülmektedir. Son olarak E. Bakla'nın "halk tipi lüleler" olarak isimlendirdiği (Bakla, 2007: 130-136) çalışması, "Konya ve Çevresindeki Müzeler"de bulunan örnekler (Tanrıveren, 2015; 273-274) ile İzmir Etnografya Müzesi'nde bu tip lüle örneklerine rastlanmaktadır. Bu durumda benzer tip örnekleri incelendiğinde Hoşap Kalesi yuvarlak çanaklı lüle örnekleri 17. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl arasına tarihlendirilebilir.

Çizim 56: H.K.K. Yuvarlak Çanaklı Lüle Tipleri

Foto 71: Hoşap Kalesi Kazısı Yuvarlak Çanaklı Lüle Örnekleri

Foto 72: Konya ve Çevresindeki Müzelerde Bulunan Yuvarlak Çanaklı Lüle Örnekleri

Kaynak: Tanrıveren, 2015; 273

Foto 73: Hisar Arkeopark Kazıları Yuvarlak Çanaklı Lüle Örnekleri

Kaynak: İnanan-Şahin 2017: 48

5.1.6. Krater Biçimli Çanaklı Lüle

Hoşap Kalesi kazılarında 4 adet krater biçimli çanaklı lüle ele geçmiştir (Foto. 74). Bu tip lülelerde hafif dışa taşıntılı kaide üzerinde krater gibi dışa açılan çanak omurga ile duman yoluna bağlanmaktadır. Elimizde tam olarak istediğimiz tipolojiye cevap verecek düzeyde bir buluntu olmasa da duman yolunun dilimli biçimde basamak halkasına kadar devam etmesi ve diğer kazı örnekleri bu grup da ki lüle tipini belirlememizde kolaylık sağlamıştır.

G. Ayhan, Hasankeyf kazılarında ele geçen krater biçimli lüleleri şöyle tanımlamakta ve tarihlendirmektedir; “Krater biçimli çanaklı lülelerin duman yolunun düzenlenişi diğer tip lülelerden farklıdır. Belli standartlara sahip olan duman yolu, kaideden gövde ortasına kadar silindirik olarak devam etmekte, gövde ortasından ağız kenarına kadar ise dilimli olarak uzanmaktadır. Bu tipte bombeli bilezik ikinci bölümle kaynaşmış, basamak halkasının kullanımı, diğer tiplerdeki gibi varlığını aynı şekilde korumuştur. Hasankeyf lüleleri arasında en büyük boyutlara sahip olan krater biçimli çanaklı lüleler, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başı arasında üretilmiştir ” der (Ayhan, 2010; 13). Bu tanımlamaya uygun olan ve benzer örneklerini gördüğümüz Hoşap Kalesi kazısı krater biçimli çanaklı lüleler 19. ve 20. yüzyıl arasında üretilmiş olabilir.

Foto 74: H.K.K. Krater Biçimli Çanaklı Lüle Örnekleri

Foto 75: Hasankeyf Kazısı Krater Biçimli Çanaklı Lüle Örnekleri

Kaynak: Ayhan, 2010; 18

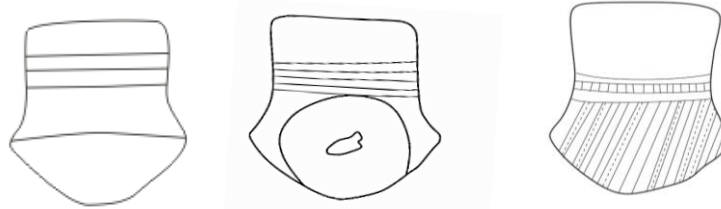
5.1.7. Karinalı Çanaklı Lüle

Tipolojisi belirlenen son grup karinalı çanaklı lülelerdir. Kazı çalışmalarında bu formda ki lülelerden sadece 3 adet bulunmuştur. Bu lüle çanak kısmında keskin bir kırılmanın görüldüğü tiptir. Bu kırılma kimi zaman gövdede kimi zamanda kaideye doğru yapılmıştır. (Kat. No:17, 25, 26)

Anadolu da yapılan bazı kazı çalışmalarında örneklerini gördüğümüz bu tipte ki lüleler için R. Robinson Osmanlı'nın İngilizlerden etkilenerek bu lüleleri oluşturduğunu söyler ve karinalı tipteki lüleleri 17. yüzyıla tarihlendirir (Robinson, 1985: 151,163). Bu tarihlendirmeyi destekler nitelikte Uzi Baram (Baram, 2010: 160) ve J. W. Hayes'da yapmış oldukları çalışmalarda bu tip lüleleri 17. yüzyıla tarihlemektedir (Hayes, 1992: 363).

Karinalı çanaklı bu lüle örneklerinin tipoloji ve süsleme bakımından benzerleri Bursa'da İbrahim Paşa Camisi bahçesindeki türbede ve Hasankeyf kazılarında görülmektedir (Yalgın, 1941: 196-199). Gökben Ayhan, Hasankeyf kazıları tütün lüleleri araştırmalarında bu tip lüle örneklerinin bolca olduğunu belirterek bunları 17.-18. yüzyıllar arasına tarihlendirmektedir (Ayhan, 2011: 127). Benzer tipteki örneklerden yola çıkarak Hoşap Kalesi kazılarında bulunan bu formdaki lüleler 17.-18. yüzyıllar arasında üretilmiş olabilir.

Ayrıca Hasankeyf Kazılarında bulunan lüle örneklerinde en yoğun lüle grubunu oluşturması (Ayhan, 2010; 2) ve Hoşap Kalesi kazılarında sadece 3 örneğin ele geçmesi bu lülelerin Hasankeyf'ten getirilmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Çizim 57: Hoşap Kalesi Kazısı Karinalı Çanaklı Lüle Tipleri

Foto 76: H.K.K. Karinalı Çanaklı Tipindeki Lüle Örnekler

Foto 77: Hasankeyf Kazısı Karinalı Çanaklı Lüle Örnekleri

Kaynak: Ayhan, 2010; 18.

5.1.8. Nargile Lülesi

Bir diğer çeşidimiz olan *nargile lülesi* ise tütünün farklı bir şekilde içilmesini sağlayan nargilenin en üst kısmında bulunmaktadır. Üzerine iri kıyılmış tütün olarak tanımlanan tömbekinin konulduğu ve duman çıkan ucun altta kaldığı küçük kaplara denilmektedir. Kırmızı çömlekçi çamurundan imal edilen bu lülelerden genellikle lale ve zambak şeklindekiler tiryakların tercih sebebi olmaktadır (Bakla, 2007: 156,66).

Nargile lülelerinin kökeni bilinmemekle birlikte Mısır veya Orta Doğu'dan ithal olabileceği sanılmaktadır. 17. yüzyılın başında Hindistan ve İran'da yaygın olarak kullanılan ve Osmanlı Dönemi'nde ise IV. Murad zamanında (1623-1640) İran'dan geldiği kabul edilir (Bakla 2007: 67). Nargilelerin lüle kısımları örneklerde olduğu gibi süzgeçlidir (Foto. 78-79). Nargile lülelerinde görülen süzgeç uygulaması süzgeç çanaklı lüleler için esin kaynağı olabilir.

Hoşap Kalesi kazılarında 1 adet nargile lülesi ele geçmiştir. Bu örnek tipoloji ayırımına girilmeden kendi içerisinde münferit bir buluntu olarak değerlendirilmiştir. Çiçek şeklindeki kaide üzerinde yükselen silindirik gövdesi, içbükey açılmakta ve üst kısımda yuvarlak formda sonlanmaktadır. Nargile şişesine oturan kaide altındaki duman yolu da silindirik formludur (Foto. 78).

Kırmızı ve siyah renkte astarlı ve düzgün perdahlı bu nargilelerin benzerleri Anadolu'da; Antalya Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıları,(Foto 79) Suriye'de Tell Qara' da bulunur ve 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Fındık, 2016: 384).

Foto 78: Hoşap Kalesi Kazısı Nargile Lülesi

Foto 79: Antalya Aziz Nikolaos Kilisesi Kazılarında Ele Geçen Nargile Lülesi

Kaynak: Fındık, 2016:384.

Duman Yolu Parçaları; Hoşap Kalesi kazılarında çok sayıda tütün lülelerine ait duman yolu parçaları ele geçmiştir. Kil malzemesinden yapılmış olan bu duman yolu parçaları farklı form, hamur, astar ve süsleme tekniklerinde yapılmıştır. Bu özellikleriyle çeşitlilik gösteren duman yolu parçalarının kırık olması tipolojilerinin belirlenmesini güçleştirmektedir. Bu lüle buluntularının duman yolları silindirik veya çokgen biçimlerde olmakla birlikte daha çok silindirik duman yoluna rastlanmaktadır. İncelenen lülelerin duman yollarındaki bilezikler, bombeli veya karinalı olmak üzere iki biçimdedir. Bombeli bilezik, karinalı bileziğe göre daha yoğun kullanılmıştır (Kat. No: 8,9-Foto. 80).

Foto 80: H.K.K. Duman Yolu Örnekleri

Kaide Parçaları; 2007-2015 yılları arasında yapılmış olan Hoşap Kalesi kazılarında lüleler ile birlikte bu lülelere ait kaide parçaları da ele geçirilmiştir. Farklı form, hamur, astar ve süsleme tekniklerinde olan bu kaide parçaları kaideli ve süzgeç çanaklı lüleler ile disk kaideli lülelere aittir (Kat. No: 47-Foto.81).

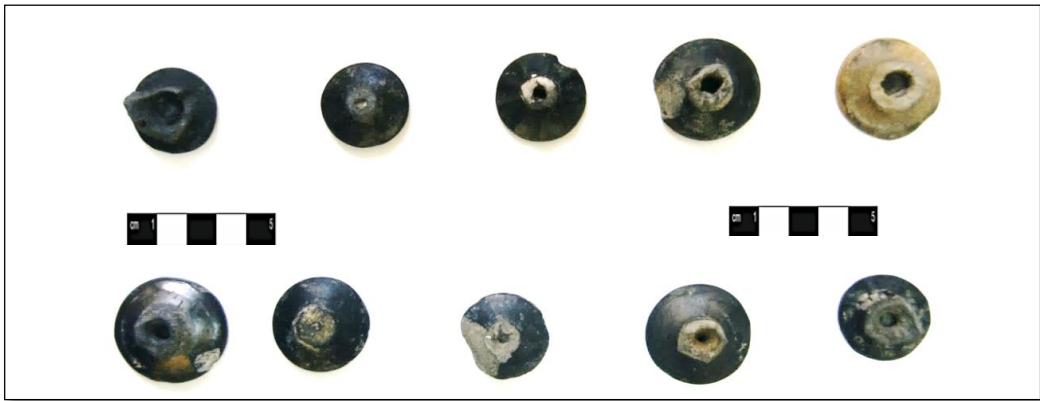

Foto 81: H.K.K. Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lülelere Ait Kaide Örnekleri

5.2. Malzeme ve Teknik

5.2.1. Malzeme

Lüleler kil, ahşap, taş, fildişi, kemik ve metal gibi maddelerden yapılmıştır. Ülkemizde genellikle kil topraktan yapılan lüleler tercih edilmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Lüleci çamuru olarak isimlendirilen malzeme, çözülmüş ve dinlendirilmiş bir kilden yapılırdı. Maden oksitler bakımından zengin olan bu çamur, kırmızı topraktan elde edilmektedir (Evren, 1996: 189).

Hoşap Kalesi kazılarında ele geçen 392 adet lüle ve lüle parçasının tamamı kil malzemeden yapılmıştır. Bu lülelerde farklı hamur grupları kullanılmıştır. Munsell (Munsell, Soil Color Charts, Baltimore, 1975) renk kataloğuna göre yapılan incelemeler sonucunda; Katalog bölümünde değerlendirilen lülelerin hamurlarında yedi farklı hamur rengi tespit edilmiştir. Bunlar; gri, açık gri, açık kırmızı, kırmızımsı sarı, açık kırmızımsı kahverengi, çok soluk kahverengi, pembe renkleridir. Katalogda yer alan lülelerin hamur dokusu birbirine yakın olup, çoğunlukla sert iyi pişirilmiş ve katkı malzemesi olarak; kireç, kum, mika, şamot ve taşçık kullanılmıştır. İncelenen örneklerde; kullanılan hamur renk ve yakın tonları gruplarını oluşturmaktadır. Gri renk (*kat. No: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 15, 16, 19, 20, 22, 24, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 47*), Açık gri renk (*kat. No: 17, 25, 31*), Açık kırmızı renk (*kat. No: 7, 13, 14, 18, 21, 33, 46, 48*), Kırmızımsı sarı renk (*kat. No: 11, 12, 23, 27, 29, 38*), Açık kırmızımsı kahverengi (*kat. No: 8, 9, 32*), Çok soluk kahverengi (*kat. No: 10, 43, 45*), Pembe renk (*kat. No: 26*) hamur renklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Katalog bölümünde incelenen lülelerin hamur renklerinde gri renk yoğunlukta iken pembe hamur renginde sadece bir örnek mevcuttur.

Foto 82: H.K.K. Farklı Hamur ve Astar Renkli Lüle Örnekleri

Farklı hamur renkleriyle günümüze kadar gelmiş olan Hoşap Kalesi lülelerinin dağılımına baktığımızda: *süzgeçli basık yuvarlak çanaklı lülelerde* gri renkler ağırlıklı olmakla beraber çok soluk kahve renk hamurlu lüleler de görülür. *Kaideli ve süzgeç çanaklı lülelerde* gri ve kırmızımsı sarı renkleri, *disk kaideli lülelerde* açık kırmızı, kırmızımsı sarı, açık kırmızımsı kahverengi ve gri renkleri, *lale çanaklı lülelerde* açık kırmızı ve kırmızımsı sarı, *yuvarlak çanaklı lülelerde* çok soluk kahverengi, gri, açık gri ve açık kırmızı renkleri, *krater biçimli çanaklı lülelerde* çok soluk kahverengi ve gri renkleri, karinalı çanaklı lülelerde açık gri ve pembe renk tonlarının kullanıldığı görülür.

Farklı hamurlardan yapılan ve yüzeyi astarlanan lüleler için E. Bakla “Pişmiş topraktan farklı hamur ve teknikle yapılan lülelerin yüzeyleri astar tekniğiyle parlatılırdı. Astar, sulu boza kıvamında içinde fazla miktarda demir oksit olan çok ince süzölmüş bir kildir. Deri sertliğindeki seramikler bunun içine daldırılarak, ince bir katmanla her tarafının örtülmesi sağlanır. Asıl parlama 840-860 derecede lüle fırında pişirildiği zaman ortaya çıkacaktır” der (Bakla, 2007: 148-149).

Lülelerde kullanılan astar kaliteli kilden elde edilirdi. Yayınlarda Osmanlı döneminin en güzel örnekleri olan Tophane lülelerinde kullanılan astarın Van’dan getirilen “*Gülbahar*” adlı kırmızı topraktan elde edildiği belirtilir. Döneminin en güzel örneklerini gördüğümüz Tophane Lülelerinde kullanılan astarın Van’dan İstanbul’a götürülmesi dikkat çekicidir. Bu kırmızı toprağın Van ilinin hangi bölgesinden çıkarıldığı kesin olarak bilinmese de, tarih öncesinden günümüze kadar kaliteli kil ve kırmızı renkli çamurdan seramik üretiminin günümüze kadar devam ettiği tek örnek Van’ın Tuşba ilçesinde bulunan Bardakçı Köyüdür.

Hoşap Kalesi tütün lülelerinin birçoğunda astar kullanılmış olup farklı astar tonları tercih edilmiştir. Hoşap Kalesi lülelerinin astar kili olarak ‘*Gülbahar*’ adlı kaliteli kilden yapılıp yapılmadığıyla ilgili elimizde net bir veri yoktur. Hoşap Kalesi tütün lülelerinin astar konusuyla ilgili yapmış olduğumuz incelemeler ile sekiz farklı astar rengi tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla; Siyah, Kırmızı, Açık kırmızı, Soluk kırmızı, Kırmızımsı kahverengi, Soluk kahverengi, Çok soluk kahverengi, Gri renkli astarlardır. Bu lülelerin astar renklerine bakıldığında genellikle hamur rengine yakın kullanılan astar renkleriyle parlatma işlemleri yapılmıştır.

Astar tekniğinin dışında bazı lülelerinin yüzeylerinin ise perdahlama tekniğiyle parlatıldığı görülmektedir (*Kat. No:10, 17, 25, 26, 31, 38, 45*). Perdahlanan yüzeylerin kendi hamur renginde veya hamur renginden daha koyu bir renk tonunda olduğu tespit edilmiştir (Foto. 83).

Foto 83: *H.K.K. Perdah Tekniğinin Kullanıldığı Farklı Renk Tonlarındaki Lüle Örnekleri*

Sert, ince gözenekli, sık dokulu hamura sahip lüleler astarlarla parlatılmış ve farklı ısılarda pişirilmiştir. Bu işlemler sonucunda güzel ve kaliteli örneklerini gördüğümüz lüleler gibi bazen de yüksek ısı sonucu veya tiryakinin kullanım hatasından (temizlik, hor kullanım vb.) kaynaklanan hamur ve astar bozulmalarını görmek mümkündür (Foto. 84).

Foto 84: *H.K.K. Deforme Olmuş Lüle Örnekleri*

5.2.2. Yapım Teknikleri

Tütün lülelerinin üretiminde lüle ustaları el becerilerini farklı yapım teknikleri kullanarak göstermişlerdir. Osmanlı döneminde lüleler elde biçimlendirme, çarkta biçimlendirme ve kalıpta biçimlendirme teknikleriyle yapılmaktadır. Bu yapım teknikleri içerisinde en pratik olan ve yaygın kullanılan teknik kalıp tekniğidir. Lüle hamurun kalıp içerisine yerleştirilmesiyle şeklini alır. Hoşap Kalesi kazısı 2007-2015 yılında ele geçirilen tütün lülelerinin tamamı pişmiş topraktan olup *kalıpta biçimlendirme tekniğiyle* yapılmıştır.

5.3. Süsleme ve Teknikleri

Lüleler süsleme açısından incelendiğinde çok zengin bir bezeme ve form çeşitliliği sunmaktadır. Lüleler üzerinde bitkisel ve geometrik süslemeler farklı teknikler kullanılarak uygulanmaktadır. Bunu yanında lülelerin yüzeylerine yazılır yazılır, mühürler basılmaktadır.

Hoşap Kalesi kazılarında ortaya çıkarılan lülelerin yüzeylerinde de kazıma, rulet baskı ve kalıp baskı teknikleri kullanılarak farklı süsleme kompozisyonları oluşturulmuştur. Kazıma tekniği, en yoğun kullanılan teknik olmakla birlikte kazıma ve baskı tekniklerinin birlikte kullanıldığı örneklerde görülmektedir. Ayrıca kazıma, baskı ve rulet baskının birlikte kullanıldığı birkaç örneğe de rastlanmıştır. Bunun yanında sadece rulet ve baskı rulet tekniğinin kullanıldığı lüleler de mevcuttur.

Sadece kazıma tekniğinde yapılmış süsleme örnekleri, çanak ve duman yolunu çevreleyen dilimlerin oluşturulmasında veya bu bölgelerde ki çentik ve yivlerin oluşturulmasında uygulanmıştır. Bunlar (*kat. No:1, 7, 10, 11, 13, 18, 19, 20, 22, 29, 34, 35, 37, 38, 42, 43, 45, 47,)* numaralı lülelerdir.

Bazı örneklerde süslemelerin sadece, rulet baskı (*Kat. No: 14, 17, 25, 27, 33, 40*) tekniklerinde uygulandığı görülürken; bazı örneklerde ise kazıma ve rulet baskının birlikte uygulandığı örnekler mevcuttur (*kat. No: 4, 5, 6, 8, 9, 12, 23, 24, 26, 30, 31, 44, 46, 48*). Üç süsleme tekniğinin de birlikte uygulandığı lüleler ise (*Kat. No:16, 21, 32*) katalog numaralı lülelerdir.

Katalog bölümünde incelediğimiz lüle örneklerinde istenilen süslemeyi oluşturmak için farklı tekniklerin uygulandığı görülmektedir. Bunlar geometrik, bitkisel ve yazı süsleme unsurlarıdır. Süslemelerde bitkisel ve yazı(mühür) ile dekorasyonu oluşturulan örnekler olmakla birlikte çoğunluğunun geometrik süslemeli olduğu anlaşılmıştır.

Geometrik süsleme; incelenen lüleler arasında süsleme için en çok tercih edilen süsleme türüdür yoğun olarak sırasıyla çentik, yiv, şerit (bordür) motifleri kullanılmıştır. Bu motifler genellikle lüenin çanak, tütün haznesi ağız kenarlıkları ile duman yolu kısmında görülür.

Farklı uygulama teknikleri ile lüenin daha estetik görünmesini sağlayan ustalar ayrıca bazı süsleme öğelerini yoğun olarak tercih etmişlerdir. Hoşap Kalesi tütün lüleleri yüzeyinde geometrik süslemeler için tercih edilen uygulamalar çentik bezemeler, yivler (yatay ve dikey), zikzak formları, şerit (bordür), daire (iç içe geçmiş daire), 'M' - 'V' - 'Y' ve '3' şeklinde motifler, üçgenler (ters-düz), düğüm ile az sayıda inci taneleri şeklinde düzenlemeler yer almaktadır. Çentik bezemeleri (Kat. No:1, 2, 9, 14, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46) numaralı lülelerde, yatay ve dikey yivleri (Kat. No:3, 9, 10, 13,16, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 34, 37, 43, 45, 48), zikzak (Kat. No: 5, 6, 19, 21), Şerit (bordür) (kat No: 1, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 17, 18, 20, 24, 25, 26, 29, 30, 32, 33, 40, 44, 47, 48), Dairesel şekiller (Kat. No: 7, 23, 40, 41, 45, 46) , üçgen (Kat. No: 31), 'V' (Kat. No:4, 16, 23, 35, 46, 48), 'M' (Kat. No:21, 46), 'Y' (Kat. No:2,), '3' (kat. No: 31), Kıvrımlı çizgiler (Kat. No: 8), inci tanesini de (Kat. No:11) numaralı lülelerde geometrik süslemeler tespit edilmiştir.

Bitkisel süslemelere bakıldığında; incelenen lüle örneklerimizde geometrik motiflere oranla az tercih edilen bitkisel motifleri (Kat. No: 8, 11, 12, 13, 16, 21, 27, 30) numaralı lülelerde görmek mümkün. Nitekim incelenen lülelerde çiçek, yaprak, kıvrık dallar kullanılmıştır. Çiçek motifi (Kat. No: 8, 11, 12, 16), yaprak motifi (Kat. No: 13, 16, 21, 27), kıvrık dallar (Kat. No:30) numaralı lülelerde bitkisel süslemeler görülmektedir. Bu motifler genelde lüenin çanak yüzeyinde görülür. Bunun dışında yüzeyi süslemesiz sade bırakılmış lülelerde bulunmaktadır. (Kat. No: 15, 28, 36, 39)

5.4. Mühür Damgalı Lüleler

Osmanlı dönemi yapılmış olan tütün lülelerinin bazılarında çeşitli mühürler tespit edilmiştir. Hem süsleme olarak hem de mühür niteliği taşıyan bu yazılar, lülenin çanak, duman yolu bölümlerinin farklı yüzeylerine kalıp baskı tekniğinde uygulanmıştır. Anadolu da yapılan bazı kazı çalışmalarında ele geçirilen lülelerde mühürlü örnekler görülmektedir. Bu kazı çalışmalarından bazıları; Hasankeyf kazısı (Ayhan 2010: Tablo 6), Hisar Arkeopark kazıları (İnanan-Şahin 2017: 51-52), Konya ve çevresinde bulunan müzeler (Tanrıveren, 2015; 288-289), Bitlis Kalesi kazıları ve Tophane Lüleleri (Bakla, 2007; 137-138) gibi örneklerdir.

Bu örnekler gibi Hoşap Kalesi'nde yapılan kazı çalışmalarında da mühürlü lüle örneklerine rastlanılmıştır. Bu mühürlü örneklerden bazıları aşağıda görseller halinde belirtilmiştir. Hoşap Kalesi kazısı tütün lüleleri isimli tez çalışmasında ele aldığımız örnekler arasında 9 adet lüle üzerinde mühür görülmektedir (Kat. No: 16, 21, 30 - Foto. 85, 86, 87, 88, 89, 90).

H.K.K. 2008 yılı kazılarında ele geçen pişmiş toprak malzemeli mühürlü lüle örneği açık kırmızı (10 YR/7/8) hamur ve kırmızı astardan (2, 5 YR/5/8) yapılmıştır. Duman yolu parçasının ağız açıklığını çokgen bir bilezik çevrelemektedir. Bileziğin üzerine yarım ay şeklinde çizik bezemeler yerleştirilmiştir. Duman yolu parçasının üzerinde birbirine paralel iki adet yivin oluşturduğu düzenleme mevcuttur. Bu düzenlemenin hemen altında bir adet mühür yer alır. Zamanla deforme olan mühür okunamamıştır. (Foto. 85)

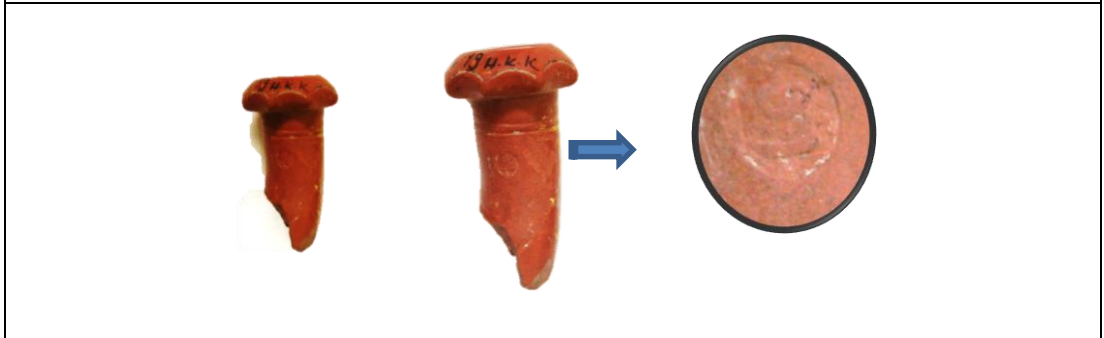

Foto 85: H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği

H.K.K. 2010 kazılarında ele geçen açık kırmızı (10 YR/7/8) sık dokulu, ince gözenekli ve sert hamurdan ve kırmızı (2,5 YR/5/8) astardan yapılmış olan duman yolu parçası basamak halkasına doğru genişlemektedir. Basamak halkası üzerinde yer alan çentik bezeme halkayı bant gibi dolanmaktadır. Bu bezemenin hemen altında dairesel şekilli bir damga mühür yer alır. (Foto. 86)

Foto 86: H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği

H.K.K. 2010 kazılarında bulunan lüle açık kırmızı (10 YR/7/8) hamurlu ve kırmızı (2,5 YR/5/8) astarlı bir duman yolu parçasıdır. Pişmiş topraktan yapılmıştır. Basamak halkasını iki adet çentik bezemeli bordür dolanmaktadır. Bu bordürlerin 2.0 cm kadar altında damgalı bir mühür yer alır. (Foto. 87)

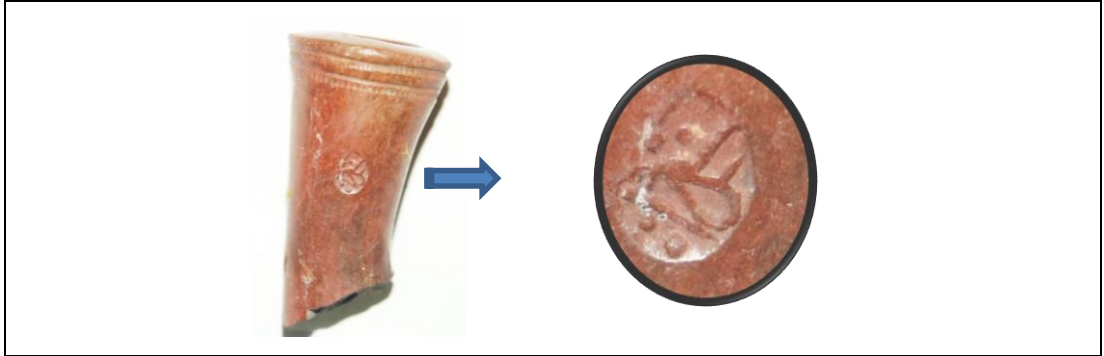

Foto 87: H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği

Açık kırmızı (10 YR/7/8) hamur ve kırmızı (2,5 YR/5/8) astarlı lüle H.K.K. 2010 kazılarında bulunmuştur. Çanak ve duman yolu bölümleri kırık olup, basamak halkasında iki adet çentik bezemeli bordür süslemeye yer verilmiştir. Bu bordürlerin hemen yanında 1. 0 cm genişliğinde dairesel bir mühür yer alır. Mühür damgası zamanla deforme olduğu için okunamamıştır. (Foto. 88)

Foto 88: H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği

H.K.K. 2010 kazılarında ele geçen açık kırmızı (10 YR/7/8) hamur ve kırmızı (2,5 YR/5/8) astardan yapılmış olan lülenin çokgen bilezikli duman yolu parçasının üzerinde iki tane yivin oluşturduğu bezeme bu bezemenin yanında içinde bir mühür yer alır. (Foto. 89)

Foto 89: H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği

Lüle H.K.K. 2014 kazılarında bulunmuştur. Açık kırmızı (10 YR/7/8) hamur ve kırmızı (2,5 YR/5/8) astarlı lüenin çanak ve duman yolu bölümü kırıktır. Yuvarlak basamak halkasıyla sonlanan duman yolu parçasının üzerinde bir adet mühür bulunmaktadır. (Foto. 90)

Foto 90: H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği

Hoşap Kalesi kazılarında ortaya çıkarılan lülelerde yazıların kullanım itibariyle az sayıda tercih edildiği görülmektedir. Sayıca az olan yazılı örneklerde mühürler genellikle lülelerin duman yolu bölgesine, dairesel formda ve kalıp baskı tekniğiyle işlenmiştir. Kullanılan bu mühür damgalarının bezeme açısından lülelere çeşitlilik sağladığı görülmektedir.

Mühürlü lüleler zamanla deşörmelere maruz kaldığı için bu mühürlerin kullanım amacının üreticiye, üretim yerine veya kullanıcıya ait olup olmadığı bilinmemektedir. Bu bağlamda Hoşap Kalesi mühürlü lüle örnekleri bilinmezliğini korumaktadır.

6. SONUÇ

Döneminin önemli kaleleri arasında yerini alan Hoşap Kalesi'nde yapılan bilimsel kazı çalışmaları sonucunda mimari yapılarla birlikte küçük buluntular grubunda yer alan birçok alçı parçası, sırlı ve sırsız seramikler, kemik, künk, çeşitli formda lüleler bulunmuştur. Hoşap Kalesi 2007-2015 yılları arasında yapılan kazılarda bulunan lüle ve lüle parçalarının tamamı yaşam ve hizmet mekânları olarak tanımlanan üst kotta yürütülen kazılarda bulunmuştur. Hoşap Kalesi lüleleri içerisinde çanak formlarına dayandırılarak yedi lüle tipi ve bir adet nargile lülesi tespit edilmiştir. Ele geçen lülelerin çanak kısımlarındaki tütün kalıntıları ve lüle yüzeyindeki yanık izlerinden bu lülelerin kullanılmış oldukları anlaşılmaktadır. Hoşap Kalesi lüleleri arasında süzgeçli ve yüksek kenarlara sahip olan lülelerin fazlaca bulunması bu tip lülelerde içim keyfinin daha uzun ve zevkli olma ihtimali nedeniyle fazlaca tercih edildiğini düşündürmektedir.

Hoşap Kalesi lülelerinde genellikle duman yolu, kaide ve tütün haznelерinin kırık, çanak bölümlerinin ise nispeten daha sağlam kaldığı görülmektedir. Kalın cidarlı olan çanak bölümlerinin sağlam kalmış olması tütün lülelerinin form ve tipoloji tanımlanması açısından kolaylık sağlamaktadır. Hoşap Kalesi kazısı sırasında çok sayıda lüle bulunmasına rağmen, çubuk ve ağızlık bulunmamıştır. Çubuğun organik bir malzeme olmasından dolayı doğaya karışıp yok olması muhtemeldir. Bununla birlikte yoğun lüle buluntusuna rağmen henüz ağızlığında bulunmadığını belirtmek gerekir.

Kullanıma yönelik ve dolaşabilen bir eşya olmasından dolayı, yoğunluğu değişmekle birlikte Türkiye'de yürütülen birçok kazıda lüle örneklerine rastlanmıştır. Bu lüle örneklerinden yola çıkarak üretim merkezleri hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Geniş bir coğrafya da benzer örneklerini gördüğümüz Hoşap Kalesi lülelerinin üretim yeri ile ilgili net veriler bulunmamaktadır. 2015 yılı kazıları itibarıyla lüle yapımına dair herhangi bir üretim malzemesinin bulunmaması ve lülelerin yöredeki kazı buluntuları ile olan benzer özellikleri bu lülelerin çevre vilayetlerden ya da çevrede ki imalathanelerden gelme ihtimalini düşündürmektedir. Ancak bu düşüncenin de üretim yerinin tespiti için yeterli olmayacağını söylemek gerekir.

Hoşap Kalesi lülelerinin tarihlendirilmesi tipoloji ve diğer kazılarda bulunan lülelerle ilgili çalışmalar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Buna göre *Karinalı çanaklı*, *Yuvarlak çanaklı*, *Kaideli ve Süzgeç çanaklı* lüleler 17. ve 18. yüzyıla, *Disk kaideli lüleler* 18.ve 19. yüzyıla, *Süzgeçli ve basık yuvarlak çanaklı lüleler* 19. yüzyıla, *Lale çanaklı*, *Krater biçimli çanaklı lüleler* 19. ve 20. yüzyıllara tarihlendirilip yorumlanmıştır. Ayrıca bu lüleler için kesin bir tarihlendirme de yapılamamaktadır. Ancak kazılar sonucunda daha kesin sonuçlar elde edilirse bu bilgiler netlik kazanacaktır.

Hoşap Kalesi tütün lüleleri form ve süsleme açısından bölgenin lüle tiplerini yansıtmaktadır. Hasankeyf Kazısı, Siirt Başur Höyük Kazısı, Smyrna Antik Kent Kazıları, Ayasuluk İç Kalesi Kazısı, Bitlis Kalesi Kazısı, Van Hüsrev Paşa kazısı vb. birçok alanda bulunan lüle buluntularıyla benzerlik göstermektedir.

Hoşap beldesi halkıyla görüşüp lüleler ile ilgili yapmış olduğumuz mülakatta kale ve çevresinde 2000 yılından önce özellikle yüzeyde çok sayıda lüle ve lüle parçası gördüklerini ve bu lünelere pişmiş toprak anlamına gelen “*Kêlin*” dediklerini belirtmişlerdir. Van Gölü Havzasının önemli yerlerinden biri olan Bitlis’te ki yerlilerin de tütün lülelerine “*Kalin*” dediklerini belirtmekte fayda var.

Değişik formlarda üretilen lülelerde çeşitli modeller görülmekle birlikte klasik modellerin zaman içinde devam ettiği görülür. 17.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar yoğun olarak üretilen ve tüketilen lülenin 20.yüzyılın başlarında lüle üretiminde yok oluşa giden bir azalmaya başladığı bilinir. Bu sürecin Hoşap Kalesi lüleleri içinde geçerli olduğu düşünülmektedir.

Diğer çalışmalarla bir bütün olarak değerlendirilen ve bizlere zengin bir lüle panoraması sunan “*Hoşap Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri (2007-2015)*” başlıklı isim ile ele aldığımız Hoşap Kalesi tütün lülelerinin unutulmaması temennisiyle...

KAYNAKÇA

- Anonim, (1969).“Tütün”, *Meydan Larouss Ansiklopedisi*. (12.Cilt). İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Arseven C. E.(1950). “Lüle Maddesi”, *Sanat Ansiklopedisi*. (3.Cilt). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ayhan, G. (2006). *Çeşitli Müzelerde Bulunan Örnekleriyle Osmanlı Lüleleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ayhan, G. (2010). “Başur Höyük Kazısı Lüle Buluntuları”. *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*. 14- 16 Ekim 2009, Denizli,(1), 49-57.
- Ayhan, G. (2014). “Lüle Terminolojisinin Sorunları Üzerine Görüşler”. *XVI. Ortaçağ- Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. 18-20 Ekim 2012, Sivas, (1), 53-63.
- Ayhan, G. (2015). “Ayasuluk İç Kalesi Süzgeç Çanaklı ve Kaideli Süzgeç Çanaklı Lüle Buluntuları”. *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan Bildirileri*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Ayhan, G.(2011). *Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntuları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bakla, E. (1993). *Tophane Lüleçiliği*. İstanbul: Dışbank Yayınları.
- Bakla, E. (2007). *Tophane Lüleçiliği Osmanlı'nın Tasarımdaki Yaratıcılığı ve Yaşam Keyfi*. İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları.
- Bakla, E.(1985). “Unutulmuş Bir Halk Sanatı Lüleçilik”, *Antika*, (5), 4-8.
- Baram, U.(1995). “Notes On The Preliminary Typologies Of Production And Chronology For The Clay Tobacco Pipes Of Cyprus”, *Report of The Department of Antiquities Cyprus*, 299-309.
- Baram, U.(2010). “Filistin Geçmişinden Dolaşık Objeler” (Editörler: Uzi Baram ve Lynda Carroll). *Osmanlı Arkeolojisi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Barışta, Ö.(2002). “Ankara Eyne Bey Hamamı Kazısında Bulunan Lüleler Üzerine”. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney’e Armağan Bildirileri*, İzmir, 10–13 Ekim 2001, 71-81.
- Baş, G. (2013). *Bitlis Kalesi Kazısı Sırlı Seramikleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Baş, G. (2018).*Bitlis Kalesi Arkeolojik Kazı Çalışmaları (2011-2015)*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Bayraktar N. (1990). “Türk Lüleleri, Tophane İşi Eserler”, *Türkiye’imiz Dergisi*, (62), 16-25.
- Bozdemir, M. (2011). *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Endüstriyel Mirasımız*. İstanbul: Ticaret Odası, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları.
- Bulut, İ. (2006). *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Cantay G. (2005). “Edirne Yeni Sarayı Kazısı Lüle Buluntuları”. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, (6/1),108-120.
- Cengiz, A.(2011). *Edirne Yeni Saray Kazılarında Ele Geçen Lüleler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ceylan, İ.C. (1995). *Türkiye’de Tütünün Tarihsel Gelişimi*. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cezar, M.(1963). *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*. İstanbul: Türk Sanatı Tarih Enstitüsü Yayınları.
- Corti, C.(1946). *Tütün Keyfi, Tütün İçmenin Menşei, Mücadele ve Zaferi*. İstanbul: Tekel Tütün Enstitüsü Yayınları.
- Danişment İ.H. (1950). “Kahvehanelerin Kapatılması ve Tütün Yasağı”, *İzahlı Osmanlı Tarihi ve Kronoloji Dergisi*, İstanbul, (3), 356-357.
- Darkot, B. (1955). *Türkiye İktisadi Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Deniz, B. (1998). “Aksaray Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı 1997”. *Kazı Sonuçları Toplantısı*,Tarsus, (2), 593-609.

- Ergün, S.G. ve Uğurlu, K.E. (2006). “1935 Yılından Günümüze Türkiye’de Tütün Ekimi ve Üretiminde Bölgesel Değişimler ile Alternatif Ürün Projesinin Etkileri”, **IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu**, 25-26 Mayıs 2006, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Evliya, Çelebi. (1965). **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**.(3-4), İstanbul: Üç Dal Neşriyat Yayınları.
- Evren, B. (1999). **Osmanlı Esnafi**. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Fındık, Ebru (2016). “Ay Işığında Tütün Seremonisi – Osmanlı Kırsalında Tütün Kullanımının Kanıtları: Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıları Lüle ve Nargile Buluntuları”. **Cedrus**, (4), 373-392.
- Gürhan S.(2007). **Akşehir taş medrese müzesindeki Türk dönemi seramikleri (2000-2001 anıt meydanın da yapılan kurtarma kazısı seramikleri**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) , Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Hayes, J.W. (1980). “Turkish Clay Pipes: A Provisional Typology, *The Archaeology of Clay Pipe*”, (4) **Europe Oxford: BAR IS**, 92-104.
- İnanan, F. ve Şahin D. (2017). “Arkeopark-Osmanlı Lüleleri Osmanlı’da Tütün Keyfi”. **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (18), 33-54.
- Kocabaş, H. (1963). “Tophane Lüleçiliği”, **Türk Etnografya Dergisi**, (4), 12-13.
- Koç Keskin, N. (2018). **17.Yüzyılda Divan Şiirinde Osmanlı Sosyal Hayatının İzleri**. İstanbul: Kurgan Yayınevi.
- Kuşoğlu, M. Z.(1991). “Bir Zamanlar Çubuk Vardı”, **İlgi**, İstanbul, (66), 32-35.
- Mercimek H. V. ve Akçiçek İ. E. (2014). **Mucizeden Belaya Yolculuk: Tütün**. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Mete, Z. (2004). **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul.
- Metin, N. Y. (2019). “Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Lüle Buluntuları (2010-2015)”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, (28), 81-102.
- Munsell, (1994). **Soil Color Charts**. Revized Edition.

- Özdemir, M. (2010). *Türkiye’de Tütün Sektörünün Tarihi ve Ekonomik Yapısı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Pekak, S. (1998). “Niğde-Andaval (Aktaş)’da ki Konstantin Helena Kilisesi 1997 Çalışmaları”. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, (2), 505-524.
- R. Anhegger,(1985). “Eski Sarma Sigara Kağıdı Kapakları”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, İstanbul, (15), 34-48.
- Robinson, R. (1983). “Clay Tobacco Pipes From The Kerameikos”, *Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Institutes Athenische Abteilung*, Berlin, (98), 265-285.
- Robinson, R.(1985). “Tobacco Pipes of Corinth and Athenian Agora”, *Hesperia*, (54), 149-203.
- Saçcan, K. (2018). **Bitlis Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri (2011-2015)**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Sözlü, H. (2018). “Silifke Kalesi Kazılarında 2018 Yılında Bulunan Pipoların Değerlendirilmesi”. **I. Uluslararası Mersin Sempozyumu Bildirileri**, 01-03 Kasım 2018, Mersin.
- Tanrıveren, F.M. (2015). *Konya ve Çevresindeki Müzelerde Bulunan Osmanlı Dönemi Tütün Kültürüne Ait Etnografik Objeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Taşçı, H. (1996). “Topkapı Sarayındaki “Tophane Lüleçiliği Eserleri”, *Antik ve Dekor*, İstanbul, (34), 148-150.
- Top M. (1998). *Hoşap’taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Top M. (2010). “Savunma Hatlarından Yaşam Alanlarına Kaleler”, **19. Kaleli Kentler Sempozyumu**, Bursa, 8-11 Ekim 2009, 190-212.
- Turan F. (2013). “Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallileşmenin Kapsamı”, *FSM İlmî Araştırmalar, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 341-366.

- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2005). *Ekonomik Coğrafya: Kalkınma ve Küreselleşme*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkoğlu, S. (1999). *Van Gölü Çevresinden*. Van: Yenişehir Kitabevi.
- Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I - Van*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÜLGEN, Ali Saim,(1953). “Hoşap (Mahmudi) Kalesi”, *İ.F.D*, Ankara, (2), 83-88.
- Van (2006). *Kültür ve Turizm Envanteri I. Tarihsel Değerler*. Ankara: Van Valiliği Yayınları.
- Van İl Yıllığı* (1967). Ankara: San Matbaası.
- Yener, A. (2005). “Tütün Lüleleri ve Antalya- Kaleiçi’nde Bulunan Örnekler”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, İstanbul, (119), 94-113.
- Yılmaz, F. (2005) *Osmanlı İmparatorluğu’nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*.(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynakları

<https://muratires.tumblr.com>. (Erişim Tarihi 02.12.2019)

www.vaniliharitası.com. (Erişim Tarihi 02.12.2019)

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim	Sayfa
Çizim 1. Hoşap Kalesi Çizimi.....	8
Çizim 2. Hoşap Kalesi Vaziyet Planı.....	13
Çizim 3. Tütün Lülesinin Bölümlerini Gösteren Çizimler.....	22
Çizim 4. Lüle Kat. No. 1	35
Çizim 5. Lüle Kat. No. 2	37
Çizim 6. Lüle Kat. No. 3	39
Çizim 7. Lüle Kat. No. 4	41
Çizim 8. Lüle Kat. No. 5	43
Çizim 9. Lüle Kat. No. 6	45
Çizim 10. Lüle Kat. No.7	47
Çizim 11. Lüle Kat. No.8	49
Çizim 12. Lüle Kat. No.9	51
Çizim 13. Lüle Kat. No.10	53
Çizim 14. Lüle Kat. No.11	55
Çizim 15. Lüle Kat. No.12	57
Çizim 16. Lüle Kat. No.13	59
Çizim 17. Lüle Kat. No.14	61
Çizim 18. Lüle Kat. No.15	63
Çizim 19. Lüle Kat. No.16	65
Çizim 20. Lüle Kat. No.17	66

Çizim 21. Lüle Kat. No.18	68
Çizim 22. Lüle Kat. No.19	70
Çizim 23. Lüle Kat. No.20	72
Çizim 24. Lüle Kat. No.21	74
Çizim 25. Lüle Kat. No.22	76
Çizim 26. Lüle Kat. No.23	78
Çizim 27. Lüle Kat. No.24	80
Çizim 28. Lüle Kat. No.25	82
Çizim 29. Lüle Kat. No.26	84
Çizim 30. Lüle Kat. No.27	86
Çizim 31. Lüle Kat. No.28	88
Çizim 32. Lüle Kat. No.29	90
Çizim 33. Lüle Kat. No.30	92
Çizim 34. Lüle Kat. No.31	94
Çizim 35. Lüle Kat. No.32	96
Çizim 36. Lüle Kat. No.33	98
Çizim 37. Lüle Kat. No.34	100
Çizim 38. Lüle Kat. No.35	102
Çizim 39. Lüle Kat. No.36	104
Çizim 40. Lüle Kat. No.37	106
Çizim 41. Lüle Kat. No.38	108

Çizim 42. Lüle Kat. No.39	110
Çizim 43. Lüle Kat. No.40	112
Çizim 44. Lüle Kat. No.41	114
Çizim 45. Lüle Kat. No.42	116
Çizim 46. Lüle Kat. No.43	118
Çizim 47. Lüle Kat. No.44	120
Çizim 48. Lüle Kat. No.45	122
Çizim 49. Lüle Kat. No.46	123
Çizim 50. Lüle Kat. No.47	124
Çizim 51. Lüle Kat. No.48	126
Çizim 52. H.K.K. Süzgeçli Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle Tipinden Örnekler.....	133
Çizim 53. H.K.K. Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lüle Tipinden Örnekler.....	135
Çizim 54. H.K.K. Disk Kaideli Lüle Örnekleri.....	136
Çizim 55. H.K.K. Lale Çanaklı Lüle Tipindeki Örnekler.....	138
Çizim 56. H.K.K. Yuvarlak Çanaklı Lüle Tipleri.....	140
Çizim 57. H.K.K. Karınalı Çanaklı Lüle Tipleri.....	142

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 1. Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Tütünün Temsili Resmi.....	17
Resim 2. Van Mour'un Tütün İçmekte Olan Bir Türk Kadını Resmettiği Gravürü.	24
Resim 3. C.Roger'in "Hamam Sonrası" adlı litografi çalışması.....	24
Resim 4. Tütün İçen Türkler Gravürü (Gravürlerle Türkiye).....	25

FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ

Fotoğraf	Sayfa
Foto. 1. Hoşap Kalesi'nin Doğudan Görünüşü.....	9
Foto. 2. Çubuk(Lüle) İçen Mevlevi Dervishi.....	23
Foto. 3. Lüle Yapımında Kullanılan Metal, Pirinç ve Alçı Kalıp Örnekleri.....	28
Foto. 4. Son Lüle Ustasından Kalma Ağaç Pres ve Diğer Aletler.....	28
Foto. 5. Süslemelerde Kullanılan İstampa ve Rulo kalıplar.....	28
Foto. 6. Tophane Lülelerine Örnek.....	29
Foto. 7. Tophane Lülelerine Örnek.....	29
Foto. 8. Van'dan getirilen Gülbahar adlı Tophane Lüleleri.....	30
Foto. 9. Van'dan getirilen Gülbahar adlı Tophane Lüleleri.....	30
Foto. 10. Lüle Kat. No. 1	35
Foto. 11. Lüle Kat. No. 2	37
Foto. 12. Lüle Kat. No. 3	39
Foto. 13. Lüle Kat. No. 4	41
Foto. 14. Lüle Kat. No. 5	43
Foto. 15. Lüle Kat. No. 6	45
Foto. 16. Lüle Kat. No.7	47
Foto. 17. Lüle Kat. No.8	49
Foto. 18. Lüle Kat. No.9	51
Foto. 19. Lüle Kat. No.10	53
Foto. 20. Lüle Kat. No.11	55

Foto. 21. Lüle Kat. No.12	57
Foto. 22. Lüle Kat. No.13	59
Foto. 23. Lüle Kat. No.14	61
Foto. 24. Lüle Kat. No.15	63
Foto. 25. Lüle Kat. No.16	65
Foto. 26. Lüle Kat. No.17	66
Foto. 27. Lüle Kat. No.18	68
Foto. 28. Lüle Kat. No.19	70
Foto. 29. Lüle Kat. No.20	72
Foto. 30. Lüle Kat. No.21	74
Foto. 31. Lüle Kat. No.22	76
Foto. 32. Lüle Kat. No.23	78
Foto. 33. Lüle Kat. No.24	80
Foto. 34. Lüle Kat. No.25	82
Foto. 35. Lüle Kat. No.26	84
Foto. 36. Lüle Kat. No.27	86
Foto. 37. Lüle Kat. No.28	88
Foto. 38. Lüle Kat. No.29	90
Foto. 39. Lüle Kat. No.30	92
Foto. 40. Lüle Kat. No.31	94
Foto. 41. Lüle Kat. No.32	96
Foto. 42. Lüle Kat. No.33	98

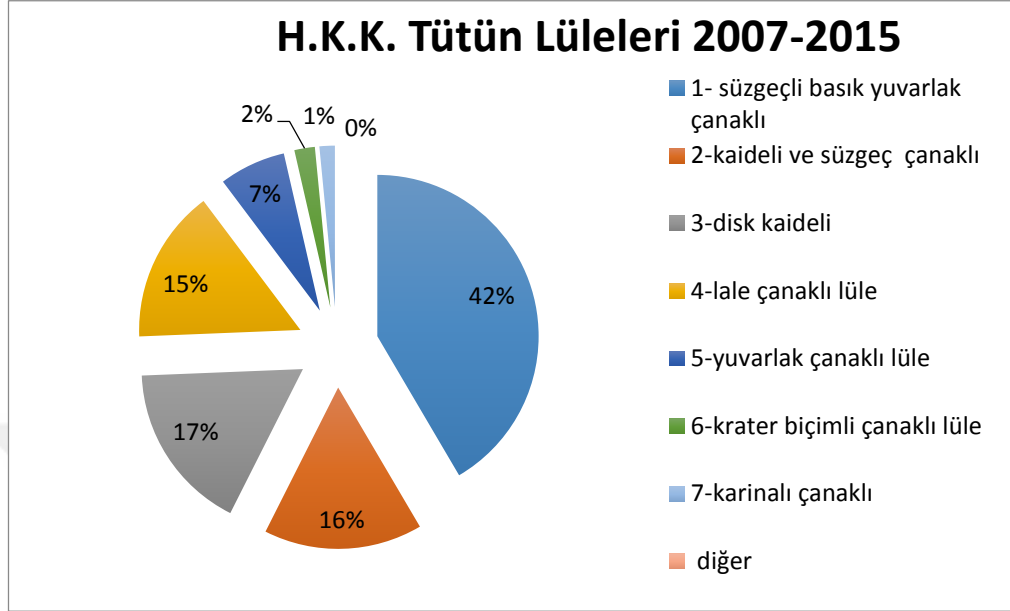
Foto. 43. Lüle Kat. No.34	100
Foto. 44. Lüle Kat. No.35	102
Foto. 45. Lüle Kat. No.36	104
Foto. 46. Lüle Kat. No. 37	106
Foto. 47. Lüle Kat. No.38	108
Foto. 48. Lüle Kat. No.39	110
Foto. 49. Lüle Kat. No.40	112
Foto. 50. Lüle Kat. No.41	114
Foto. 51. Lüle Kat. No.42	116
Foto. 52. Lüle Kat. No.43	118
Foto. 53. Lüle Kat. No.44	120
Foto. 54. Lüle Kat. No.45	122
Foto. 55. Lüle Kat. No.46	123
Foto. 56. Lüle Kat. No.47	124
Foto. 57. Lüle Kat. No.48	126
Foto. 58. Hoşap Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri.....	128
Foto.59. Hoşap Kalesi Kazısı Lülelerinde Görülen Tiplerden Örnekler.....	132
Foto.60. Hoşap K.K. Süzgeçli Basık Yuvarlak Çanaklı Tütün Lülelerinden Örnekler.....	133
Foto.61. Siirt Başur Höyük Kazısı Süzgeçli ve Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle Örnekleri..	134
Foto.62. Bitlis Kalesi K. Süzgeçli Basık Yuvarlak Çanaklı ve Diğer Tip Lülelerden Örnekler.....	134
Foto. 63. Hoşap Kalesi Kazısı Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lülelerden Örnekler.....	135

Foto. 64. Başur Höyük Kazısı Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lülelerden Örnekler.....	135
Foto. 65. Hoşap Kalesi Kazısı Disk Kaideli Lülelerden Örnekler.....	136
Foto. 66. Hisar Arkeopark Kazıları Disk Kaideli Lüle Örnekleri.....	137
Foto. 67. Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Disk Kaideli Lüle Örnekleri.....	137
Foto. 68. Hoşap Kalesi Kazısı Lale Çanaklı Lüle Örnekleri.....	138
Foto. 69. Antalya Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı Lale Çanaklı Lüle Örnekleri.....	139
Foto. 70. Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Lale Çanaklı Lüle Buluntuları.....	139
Foto. 71. Hoşap Kalesi Kazısı Yuvarlak Çanaklı Lüle Örnekleri.....	140
Foto. 72. Konya ve Çevresindeki Müzelerde Bulunan Yuvarlak Çanaklı Lüle Örnekleri..	140
Foto. 73. Hisar Arkeopark kazıları Yuvarlak Çanaklı Lüle Örnekleri.....	140
Foto. 74. H.K.K. Krater Biçimli Çanaklı Lüle Örnekleri.....	141
Foto. 75. Hasankeyf Kazısı Krater Biçimli Çanaklı Lüle Örnekleri.....	141
Foto. 76. H.K.K. Karinalı Çanaklı Tipindeki Lüle Örnekler.....	143
Foto. 77. Hasankeyf Kazısı Karinalı Çanaklı Lüle Örnekleri.....	143
Foto. 78. Hoşap Kalesi Kazısı Nargile Lülesi.....	144
Foto. 79. Antalya Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıları Nargile Lülesi.....	144
Foto. 80. H.K.K. Duman Yolu Parçaları.....	145
Foto. 81. H.K.K. Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lülelere Ait Kaide Örnekleri.....	145
Foto. 82. H.K.K. Farklı Hamur ve Astar Renkli Lüle Örnekleri.....	147
Foto.83. H.K.K. Perdah Tekniğinin Kullanıldığı Farklı Renk Tonlarındaki Lüle Örnekleri.....	148
Foto. 84. H.K.K. Deforme Olmuş Lüle Örnekleri.....	149

Foto. 85. H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği.....	152
Foto. 86. H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği.....	152
Foto. 87. H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği	153
Foto. 88. H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği.....	153
Foto. 89. H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği.....	154
Foto. 90. H.K.K. Mühürlü Lüle Örneği.....	154

GRAFİKLER

Grafik 1: Hoşap Kalesi Kazısı (2007-2015) Tütün Lüleleri Tipolojik Dağılım Grafiği

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

20/12/2019

Hoşap Kalesi Kazısı Tütün Lâleleri (2007-2015)

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 150 sayfalık kısmına ilişkin, 20.12.2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 9 (Yüzde dokuz) dur.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kesaltmalar hariç,
- Çerçeve ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayımlar hariç,
- 7 kelimedden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğa kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğuna beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

20/12/2019
Sinan BERGE

Adı Soyadı : Sinan BERGE

Öğrenci No : 179211038

Anabilim Dalı : Sıra: Tarihi

Programı : Sıra: Tarihi

Statüsü : Y. Lisans

Doktora

DANIŞMAN

Dr. Öğ. Ü. Mehmet TDP

20/12/2019

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

20/12/2019

Doç. Dr. Bekir KOCALAR

Enstitü Müdürü